

atsiminimai

PRANUTĖ JOKIMAITIENĖ

APIE GEDIMINĄ IR
SAVE

El. turinį parengė Kęstutis Jokimaitis, 2022, VILNIUS

Publikacija spaudoje: LRS mėnraštis "METAI", 1992-Nr.9,10-11, 12; 1993 Nr.1

„...Jokimaitienės atsiminimai daro įspūdį ne koku literatūriniu meistriškumu, o būtent tylia, ramia, jau atskaudėjusio savo gyvenimo observacija, su meile sustojant prie padėjusių, palaikiusių, nė vieno ne pasmerkiant. O tas gyvenimas ypatingas. Jokimaitienė - tai ta pati Pranė Aukštikalnytė, 1938-1939 metais jau garsėjusi kaip viena gabiausių literačių greta K. Bradūno, E. Matuzevičiaus, V. Mačernio... Ji šypsosi daugelyje gimnazistų ateitininkų nuotraukų: Panevėžyje, Biržuose, Vabalninke, Telšiuose vykusiuose literatų sambūriuose. Universitete, "Šatrijos" draugijoje, ji susitiko ir su Gediminu Jokimaičiu. Pranutės eilėraščius gerai vertino poetai, patiko jie ir Salomėjai Nėriai...”

“...Žmonės stipriausiai jungia bendra patirtis, bendri išgyvenimai. Viena karta - tai ir panaši patirtis. Pranės ir Gedimino Jokimaičių karta - išretėjusi, išblaškyma. Bet gal ir dėl to, kad išgyventa, patirta netektis, kad nuolat jaučiama grėsmė, gyvenimo gėris ir grožis į juos plūsta intensyviau, jaučiant, kad galima laikytis iš to, kas yra savime, bet prieinama, pasiekama nedaugeliui: iš bičiulystės, iš gamtos grožio. Žmonės, patyrę didelių išbandymų, labiau už kitus žino, iš ko susideda gyvenimas, kuo jis laikosi.”

“...Jokimaitienė atsiminimuose kalba apie savo gyvenimo kasdienybę, apie sutiktus žmones, apie santykius su jais. O suteikia ir galimybę suprasti, kaip žmonės gyveno pirmąjį pokario dešimtmetį: kaip jie suprato prisitaikymą prie svetimų ir ir baugių reikalavimų, kaip jautė savyje tą ribą, kurios nevalia peržengti: "Taip, kiekvienas elgėsi, kaip pats suprato. Svarbiausia - neperžengti tos ribos, už kurios žmogus jau tampa niekšu- išdaviku. Tą ribą pajusti irgi buvo nelengva”.

Viktorija Daujotytė, 1993

Turiny's

- 1 DALIS Pradžia 1988.VII.23. p. 4
- 2 DALIS Nuo 1940 m. Vilniuje p.22
- 3 DALIS Panevėžyje nuo 1947 m. p.43
- 4 DALIS Į Rygą nuo 1952 m. p.56

Vieną kartą reikia pradėti...

Ilgai rengiausi rašyti, Gal ne tiek rengiausi, kiek atidėliočiau. Vis dar nedirštu. Dar negaliu prisiliesti prie Jo gyvenimo, Laukiu kažkokio ypatingo nušvitimo, kažkokio iškilmingos, nekasdieniškos nuotaikos, pašventinto laiko. Bet gal tai ir neateis. O laikas bėga negailestingai sparčiais žingsniais, naikina psichines ir fizines galias, temdo atmintį. Gal nebedaug ir man beliko. Toliau gali būti dar blogiau.

Todėl prisiversdama turiu pradėti... Nes jeigu aš neatskleisiu tokio tragiško Gedimino gyvenimo, jo asmenybės, kas gi atskleis? Galbūt tai bus subjektyvu, kaip ir visi prisiminimai, bet jie reikalingi. Gal tai tebus paviršutiniškas prisilietimas prie kito, nors artimo ir mylimo žmogaus, bet vis dėlto trisdešimt devyneri bendro gyvenimo metai duoda man teisę.

Taigi pradėdau savo pasakojimą, einant tretiesiems metams po mano vyro Gedimino Jono Jokimaičio (Jakimavičiaus) mirties. Jis mirė 1986 metų balandžio 11 dieną 14.30 val.

Gediminas - smulkių bajorų Jakimavičių (Jachimovičių) palikuonis. Apie jų giminę yra žinių maždaug nuo XVII a. pabaigos.

Rašytinėje istorijoje (1897 m. Jankovskio išleista knyga) apie Jakimavičius randamos tokios žinios.

Ašmenos pavieta, netoli Markovo, Krėvos miestelių, buvo dvaras, vardu Jachimovčizna. Prie dvaro buvo 470 dešimtinių žemės („puščia" Jachimovska). Dvarininkų vyriškai giminei pasibaigus XVII amžiuje, kai kurios žemės buvo išparduotos mažesniais kiekiais įvairiems savininkams. Tose apylinkėse gyvenę daugybė Jachimovičių, kurie buvę unitai ir smulkūs bajorai.

Kai Tiškevičial įsigijo Raudondvarį, matyt, tuo pat metu, apie 1800 metus, į Ašmenos srities kuris nors mūsų protėvis kartu su juo atvyko į Kauno apylinkes. Jau 1802 m. Tiškevičius buvo minimas kaip Kauno maršalka.

Netoli Raudondvario prie Nevėžio yra Bajėnų dvaras. Ta vieta mūsų senų giminių buvo minima kaip Jakimavičių lizdas.

Buvo pasakojama, kad Napoleono karo metu vienas iš Jakimavičių buvęs jo kariuomenės gretose ir žinojęs, kur prancūzų dalinys paskandinęs Nevėžyje statinaitę auksinių pinigų. Esą, grįžtant armijai iš Rusijos, jis likęs sveikas ir tą turtą iš Nevėžio išsigriebęs. Tada labai praturtėjęs, pirkęs Bajėnus ir ten įsitvirtinęs. Šeima buvusi didelė, bet minimi tik du sūnūs – Karolis ir Pranciškus. Pranciškus - tai Gedimino senelis. Šitą istoriją, ar ji bus buvusi legenda, ar tikrovė, mėgdavo pasakoti ir Gediminas, tik pridurdavo, kad tie jo bočiai buvę žvejai, labai pelningal žvejodavę Nevėžy, o žuvis parduodavę.

Reikėtų plačiau parašyti apie Gedimino tėvą Joną, bet neturiu žinių. Iš Gedimino pasakojimų nesusidaro aiškaus vaizdo. Jis, kaip ir seserys, mokėsi Mintaujos gimnazijoje, paskui Dorpato universitete studijavo veterinariją. Ten įsitraukė į lietuvių studentų būrelį, daugiau kairiosios pakraipos (mokėsi drauge su Karoliu Požela), gal buvo ir socialdemokratas, Bet svarbiausia, kad jis vienintelis išsiskyrė iš sulenkėjusios giminės, jautėsi lietuvis, o to meto bajorijoje tai buvo retas reiškinys. Dėl to nusigrėžė nuo jo visa giminė, ir tai jam sudarė materialinių sunkumų baigti mokslus. Tačiau baigė, buvo paskirtas kažkur toli į Rusijos gilumą, bet atsisakė vykti. Todėl negavo diplomo, tikrai baigimo pažymėjimą, kuriame sužymėti išlaikyti egzaminai. Jis grįžo į Juodžius, nusprendęs čia ūkininkauti.

Tuo tarpu kūrėsi nepriklausoma Lietuva, Vyko kovos dėl nepriklausomybės. Organizavosi savanoriai, vėliau reguliari kariuomenė. Jonas Jakimavičius aktyviai dalyvavo šiose kovose. Jis tapo karo gydytoju, pasirašė po Nepriklausomybės aktu. Ir vėliau, iki pat ištrėmimo, dalyvavo nepriklausomos Lietuvos valstybės politinėje veikloje - buvo išrinktas seimo nariu.

Savo namuose, ypač po vedybų su Liudvika Kriaučeliūnaite iš Suvalkijos, radikaliai įvedė lietuvių kalbą. Sako, kad net motiną kalbindavęs lietuviškai, dėl to, matyt, kildavo ir konfliktų. Gyveno tai Kaune, tai Juodžiuose. Stengėsi ūkininkauti, bet kartu ir atlikdavo seimo tarnybą Kaune. Ūkis daugiausia gulė ant žmonos - stiprios, energingos, praktiškos suvalkietės - pečių.

Apie Liudvikos Jakimavičienės-Kriaučeliūnaitės giminę žinau mažiau. Ji nuo Vilkaviškio, Mažučių kaimo, matyt, iš stambaus ūkio (120 margų). Jų giminėje jau buvo mokytų žmonių, jos dėdė buvo kunigas, kitas - advokatas. Jonas Jakimavičius, vėliau pavadintas Gediminu, gimė 1920 m. birželio mėn. 17 d. Jo paties, sesers ir motinos pasakojimu, jis buvęs labai silpnas vaikas. Daktarai sakę, kad jis negyvens. Ir motina taip maniusi, bet norėjusi bent ilgiau "pratempti". Tačiau likimo buvo lemta kitaip. Šiaip taip, šiaip taip jis išsikapstė iš ligų, augo, stiprėjo.

Apie jo vaikystę teturiu maža žinių. Iš jo paties pasakojimų atrodo, kad tal buvo gyvas, judrus vaikas, su fantazija. Jis labai norėjęs būti kaip visi kaimo vaikai. O tėvai juos laikę atskirai, neleidę draugauti su kaimo vaikais. Tetos jį norėję auklėti ir mokyti lenkiškai, bet tėvai pasamdė lietuvių auklę - Oną Skamarakiene, kuri visus vaikus globojusi, pasakojusi jiems pasakas, padavimus. Vaikai ją labai mėgę. Gediminas pasakojo, kad dar buvusi tokia siuvėja Mikasė, kuri dažnai pas juos siūdavusi, taip pat buvusi gera pasakotoja. Žinojusi daugybę linksmų istorijų, ir vaikai ištempę ausis jos klausydavę.

Gediminas išsigalvodavęs visokių dalykų. Kartą jis nuėjęs į Juodžių kaimą (kuris buvęs netoli jų dvaro) pas ūkininką pasisamdyti per piemenį. Valstietis su šypsena priėmė „ponaitį" ir pradėjo derėtis dėl algos. Vaikas iš rimtųjų sulygo ir labai džiaugdamasis pranešė namie, kad jis nuo kitų metų jau ganysiąs. Na, žinoma, ganyti jam neteko.

Buvęs labai karingas, vis rengėsis eiti "Vilniaus vaduoti", būdamas jau pauglys, padavęs pareiškimą į Lietuvos kariuomenę, kad jį priimtų...

Vieną kartą gavęs nuo tėvo diržų už tai, kad nutvėręs jo šovinius (tėvas buvo medžiotojas) ir bandęs gaminti sprogmenis "Vilniaus vadavimui". O galėjusi atsitikti ir didelė nelaimė, nes labai mėgęs žaisti karą ir apie tai kalbėti.

Pradžios mokykion nėjęs. Motina jį priėngusi į gimnaziją. Kitiems vaikams buvo samdoma namų mokytoja. Gediminą ir visus kitus brolius leido Kauno jėzuitų gimnazijon. Tai buvo klasikinio tipo mokykla su sustiprintu kalbų dėstymu. Ypač gerai buvo dėstoma lotynų kalba. „Lotynų kalba mes kalbėdavomės,- prisimindavo Gediminas. - Buvo pranešamos įvairios sporto naujienos. Dažniausiai krepšinio, kurį mokiniai labai mėgo ir žaisdavo... ant gimnazijos stogo." Jėzuitų gimnaziją, jos dėstytojus, ypač Tėvą Fulstą (klasės auklėtoją), Tėva Kipą, Tėvą Venskų, jis prisimindavo su dideliu pietizmu.

Gimnazijoje jis pasižymėjo kaip literatas, dalyvavo literatų būrelyje, tačiau eilėraščių nerašė. Su draugu Julium Kaupu, taip pat turėjusiu literatūrinių gabumų berniuku (su juo sėdėjo vienam suole), jie rašė feljetonus, aprašinėjo visokius detektyvinius nuotykius ir siuntinėjo redakcijoms, daugiausia Ryto (vėliau "XX amžius") dienraščiui. Kai kada išspausdindavo, kai kada ne. Pasirašinėdavo slapyvardžiais. Julius Kaupas vėliau atsidūrė JAV, irgi garsėjo kaip literatas, parašė fantastinių nuotykių knygą "Daktaro Krapštuko kelionė į pragarą", kurią išleido ir pas mus. Mirė gana anksti. Gediminas, tai sužinojęs, jo labai gailėjo. Kitas jo klasės draugas buvo Domas Zaunius, garsios operos solistės Zaunienės ir Lietuvos banko direktoriaus sūnus. Apskritai jėzuitų gimnazijoje mokėsi Kauno elito vaikai. Ten siūsdavo ir padykusius, sunkiai suvaldomus vienturčius sūnelius. Tačiau tėvų jėzuitų pedagoginiai sugebėjimai buvo neeiliniai, jie nepaprastai mokėjo bendrauti su jaunuoliais. Apie tai mėgdavo Gediminas pasakoti. Toji gimnazija jo dvasios, jo galvosenos formavimui turėjo nepaprastai didelės įtakos. Savo intelektu, žiniomis jis buvo visa galva aukštesnis už kitus, ypač provincijos gimnazijų, moksleivius. Jo gimnazijos draugas buvo ir Stasys Šimkūnas, neturtingas jaunuolis, ateitininkas (prisimenu, buvo atvažiavęs į Panevėžio moksleivių ateitininkų tradicinę šventę kaip jėzuitų gimnazijos atstovas). Tai buvo labai mielas, geraširdis jaunuolis, kurio likimas taip pat tragiškas. Stalinizmo metais jis pakliuvo į lagerį. Pažintis su juo atsinaujino mums persikėlus į Vilnių. Jis dirbo inžinieriumi, buvo ėmėsis Buivydžių bažnyčios atstatymo darbų. Vieną rytą važiavo į Buivydžius su savo mašinėle, atsitrenkė į sunkvežimi ir žuvo. Ar tai nelaimingas, ar tyčinis atsitikimas, taip ir neaišku.

Gediminas pasakodavo, kad per atostogas pas juos būdavę moksleivių, studentų, klierikų. Vieni atlikdavę praktiką (Ž. ū. akademijos studentai), kiti šiaip pakviesti, neturėdami kur praleisti atostogų. Motina ypač globojusi ir rėmusi kunigų seminariją, kviesdavusi neturtingus klierikus, iškeldavusi jiems primicijas. Gediminas su jais draugavęs. Apskritai jų namuose motinos iniciatyva lankydavosi daug dvasininkų - klebonų, kaunauninkų, seminarijos profesorių. Gediminą tai net savotiškai atgrasė nuo kunigų luomo - jų buvo ten per daug. Ir vėliau gyvenime jis niekad nesiekė artimos draugystės su kunigais. Rasdavo bendrą kalbą tik su kunigu Gediminu Blynu, kol šis buvo psichiškai nesusirgęs. Tai buvo intelektualus kunigas. Mama

labai norėjo, kad Gediminas taptų kunigu, bet jis atsisakė, nors jaunystėje ir visą gyvenimą buvo giliai religingas. Jaunesnėse klasėse jis buvo įstojęs į skautų organizaciją. "Man labai patiko skautai, - vėliau pasakojo - Jų gamtos meilė, stovyklos gamtoje, gyvenimas palapinėse. Tačiau tėvai, apie tai sužinoję, tučtuoju liepė išsibraukti ir stoti į ateitininkus. Taip ir teko padaryti."

Kodėl taip buvo? Atrodo, tėvas, valstybės veikėjas, galėjo pritarti vaiko pasirinkimui. Skautai buvo Lietuvoje tarsi suvalstybinta organizacija, palaikoma valdžios, vadovaujama mokytojų, oficiali. O ateitininkai - krikščioniškos pakraipos („Viską atnaujinti Kristuje" - jų devizas) - gimnazijose buvo uždrausti, veikė slapta, bet tas "slaptumas" buvo gana viešas. Ateitininkams vadovavo kunigai, kapelionai, prijautė ir kai kurie mokytojai, bet viešai nedalyvavo. Katalikiškos Lietuvos valstietijos simpatijos buvo ateitininkų pusėje. Į skautus leido savo vaikus daugiausia aukštesnio ar žemesnio rango valdininkai bei nutolę nuo bažnyčios indiferentai, O kaimo jaunimas – daugiausia į ateitininkus. Matyt, ir Gedimino tėvai, o ypač motina, artimai susijusi su dvasininkija, savo sūnų norėjo matyti ateitininku.

Gediminas apie savo veikimą ateitininkų organizacijoje kažkodėl nepasakojo, Matyt, jėzuitų gimnazijoje, kaip ir kitose Kauno mokyklose, ateitininkai nebuvo labai populiarūs. Vis dėlto sostinė, kur daugiausia valdininkijos, visa vyriausybė, konformistiškai nusiteikusi turtinga miesčionija, kuri nemėgsta būti opoziciška valdžiai. Ateitininkai, šiaip ar taip, buvo opozicija. Jėzuitų gimnazijos specifika, matyt, irgi nebuvo visai palanki šiai organizacijai. Priežastis galiu tik spėlioti. Juk tėvai auklėtojai daugiausia buvo vokiškos kultūros, net vokiečių kilmės. Gal toji „kaimiška" organizacija jiems atrodė primityvi. Be to, tai religinio atspalvio organizacija, O juk čia religijos ir taip buvo daug. Na, bet tai mano subjektyvi nuomonė,

Būdamas gimnazistu, Gediminas turėjo labai gerą dviratį. "Aš jį patsai labai pasitobulinau, pridėjau įvairiausių priedų - šviesas, signalą ir pan., - pasakojo Gediminas. - Su juo mėgau atostogų metu važinėti po kitas parapijas, net keliauti per Lietuvą. Taip vieną kartą, gal jau būdamas studentu, atkeliavau į Vabalninką, norėdamas susipažinti su tavimi. (Mat moksleivių spaudoje skaitydavo mano eilėraščius.) Suradau tavo namą, deja, tavęs neradau." Matyt, ir aš buvau kažkur išvažia-
vus, nes ir aš mėgau važinėti dviračiu. Tokia ir buvo mūsų pirma neakivaizdinė pažintis.

Senasis Jakimavičius buvo aistringas medžiotojas. Pas juos suvažiuodavo medžioklės sezonui Kauno ponų, kaimynų. Todėl laikė keletą medžioklinių šunų. Vieną jų, Sakalą, Gediminas ypač mylėjo. „Kai grįždavau atostogų namo, Sakalas net keletą kilometrų iki namų pasitikdavo. Ir jis buvo prie manęs labai prisirišęs. Kaip jis galėjo nujausti, suprasti sunku."

Apie Gedimino veiklą literatų būrelyje mažai nežinau. (Yra fotografija, išspausdinta leidinyje „Jezuitų gimnazija", kur sėdi jie visi, literatai.) Jis pasakodavo, kad Kaune, kaip ir visoje Lietuvoje, vykdavo moksleivių literatūros vakarai. Mes, Panevėžio gimnazistai, Kauno nepasiekdavome, bet, matyt, aplinkinių gimnazijų mokiniai ten dalyvaudavo. Literatūros vakarai vykdavo daugiausia ten, kur buvo ak-

tyvūs lituanistai mokytojai. Pavyzdžiui, „mano laikais“ Panevėžyje dėstė Petras Juodelis, Petronėlė Bylaitė - Bernadišienė, na, pradžioje ir Salomėja Nėris. Jie mokiniams turėjo didelę įtaką, mat netingėdavo užsiimti su mokiniais ne pamokų metu, ateiti į „Meno kuopos“ susirinkimus, išklaudyti ir aptarti moksleivių kūrybą, paskaityti paskaitą. Taip buvo Panevėžyje, gal būt ir kitur.

Vakarai vykdavo tokiu būdu. Pavyzdžiui, Biržų, Rokiškio ar kuri kita gimnazija atsiųsdavo į mūsų gimnaziją kvietimą atvykti į literatūros vakarą, žinoma, su savo kūryba. Tada mokyklos vadovybė su lietuvių kalbos mokytoju nusprendžia, kuriuos moksleivius leisti, daugiausia du ar tris. Na, man beveik visada tekdavo važiuoti su Karvelyte, Maryte Margyte, Janina Čižaitė. Dažnai mus lydėdavo ir patys mokytojai. Pavyzdžiui, į Viekšnius, Tauragę yra kartu vykęs Petras Juodelis. Kai kur važiuodavome ir vieni. Kelionės išlaidas mums apmokėdavo gimnazija, o atvykusius jau paimdavo į globą vietos mokiniai: jie apnakvindavo ir pamaitindavo. Būdavo labai įdomu. Užmegzdavom pažintis. Paskui laiškai laiškėliai, įsimylėjimai. Tuose vakaruose paprastai būdavo programa, kur skaitydavo savo kūrybą iš visur suplaukę literatai moksleiviai, kartais padainuodavo „solistai“, žinoma, tų pačių mokinių, paskambindavo pianinu, o paskui - šokiai.

1937-1939 metų moksleivių literatų „žvaigždės“ buvo Kazys Bradūnas, Eugenijus Matuzevičius, vėliau – Vytautas Mačernis. Tačiau patsai populiariausias, galima drąsiai teigti, buvo biržietis Eugenijus Matuzevičius. Tai buvo šaunus, linksmas vaikinys, gražiai nuaugęs. Kai išeidavo į sceną skaityti eilėraščių, o skaitė jis labai gražiai ir raiškiai, gimnazistės alpdavo iš susižavėjimo, ilgam nenutildavo „audringi plojimai“. Sugebėdavo lengvai užmegzti pažintis ir dar lengviau pafliртуoti su mergaitėmis. Eugenijus nuvykdavo ir į Kauną. Mat draugavo su Leonu Narbutu. Tada ir matė jį Gediminas. Man jis pasakodavo: „Mums Eugenijus atrodė šaunumo viršūnė. Atvažiuodavo į Kauną su pilnu lagaminu biržietiško naminio alaus, vaišindavo mus. Man atrodė, jis nepasiekiamas, drąsus, linksmas. Kur mums iki jo“. Vėliau daug kartų teko su juo susitikti.

Į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą Gediminas įstojo 1938 metų rugsėjo 1 dieną. Pasirinko kalbas (lietuvių ir berods vokiečių) ir psichologiją. Mat, atsisakius eiti į kunigus, tėvai nusprendė jį ruošti diplomatinei tarnybai. Būtų dirbęs kur nors užsienyje Lietuvos konsulate. Tokiam tėvų (tikriausiai tėvo) planui Gediminas nesipriešino. Tai jam patiko. Dėl to ir studijavo psichologiją, kad labiau suprastų žmones, mokėtų prie jų priėti.

Gyveno jis, kaip ir moksleiviu būdamas, pas tokias mamos drauges, davatėles Apoloniją Smailytę ir Petronėlę Gražulytę. Tai buvo „aukšto rango“ davatėlės, turėjusios reikalų su aukštaisiais dvasininkais, klebonais. Mat jos laikė bažnytinių rūbų siuvyklą. Iš visos Lietuvos joms užsakydavo arnotus, kapas ir kitokius kunigų rūbus bei reikmenis. Ypatingesnes medžiagas, paausuotus siūlus jos užsakydavo užsienyje, daugiausia Vokietijoje. Taigi dirbtuvė buvo kaip reikiant. Savo kukliame dviejų aukštų namelyje, kuris buvo Veiverių gatvėje, kai kuriuos kambarius jos dar išnuomodavo kunigams arba moksleiviams. Kadangi Juodžių ponia

Jakimavičienė labai mėgdavo kontaktus su aukštąja Kauno dvasininkija, o Petronėlė buvo jos draugė iš jaunystės, tai ji ir savo vaikus ten įkurdino, pasitikėdama, kad nenueis „blogais keliais“.

Gediminas ten, matyt, jautėsi gerai, niekada nieko blogo apie jas nekalbėdavo. Tik kai grįžo iš Sibiro ir norėjo kur nors Kaune laikinai prisiglausti, jos nepriėmė. Bijojo.

Gediminas, kaip ir reikėjo tikėtis, įstojo į „Šatrijos“ korporaciją. „Šatrija“ buvo studentų Ateitininkų sąjungos Meno draugija, įkurta Mykolo Putino. Jos emblema - tamsiai raudono aksomo kepuraitė su baltais ir juodais pakraštėliais bei tokia pat juostelė. Į ją studavo daugiausia Teologijos-filosofijos ar ba Humanitarinio fakulteto studentai, rašę eilėraščius, prozą, dramas, kritikos bei publicistikos straipsnius. Per šią draugiją perėjo nemaža vėliau iškilusių Lietuvos poetų bei rašytojų: Liudas Gira, Antanas Vaičiulaitis, Juozas Ambrazevičius, Bernardas Brazdžionis ir kiti. Vėliau, „mūsų laikais“, Alfonsas Čipkus (Nyka-Niliūnas), Kazys Umbrasas, Balys Serevičius, Matuzevičius, Kazys Bradūnas, Vytautas Mačernis, Mamertas Indriliūnas, Bronius Krivickas ir kiti. „Šatrijos“ draugija buvo laisvesnės dvasios, religinė spalva, kuria ypač buvo paryškintos kitos ateitininkų korporacijos, čia nebuvo tokia ryški. Buvo domimasi įvairių krypčių menu, literatūra, filosofija. (Tada buvo madingas egzistencializmas.)

Gediminas „Šatrijoje“, aišku, jautėsi kaip žuvis vandenyje. Tai atitiko jo interesus, intelektualumą, erudiciją. Tačiau tada jis dar nerašė eilėraščių. Susirinkimuose, kūrybos aptarimuose, diskusijose daugiau reikėsi kaip literatūros vertintojas. Štai kaip jį apibūdino Kazys Bradūnas dabar, po jo mirties, Amerikoje leidžiamame literatūriniame žurnale „Aidai“ (1988 m., Nr .1):

„...Žemininkų kartos poeto Gedimino Jokimaičio mirtis Lietuvoje ir buvo akstinas visa tai čia prisiminti. Poetas mirė Vilniuje 1986 metų balandžio mėn. 11 d. Buvo gimęs 1920 m. Tais pačiais metais, kaip ir Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, Vladas Šlaitas, Julius Kaupas ir kt. Su daugeliu savo kartos poetų jį sieja bendri universitetinių studijų metai. Tik kažin ar kas tada nujautėm, kad Gediminas yra ir bus poetas. Šiaip visam ano meto literatūriniam gyvenimui universitete jis nebuvo abejingas. Vis dėlto buvo ne scenos, ne programos, ne viešų disputų, o labiau tik besiklausantis, kuklus auditorijos žmogus. Tačiau paskaitų pertraukose ir kitokiais laisvalaikiais būdavo literatu draugystėje, santūriai, bet apgalvotai ir įdomiai reikšdavo savo mintis. Jo kalboje ir laikysenoje galima buvo jausti turbūt nuo mažens įsisavintą kultūringo inteligento šleifą, saiką šnekoje ir elgsenoje. Dėl šių visų jo savybių, kurių daugeliui mums tada labai stigo, Gediminą savo tarpe mėgo-me“.

Labai teisingai Kazys Bradūnas apčiuopė Gedimino charakterio bruožus - kuklumą ir vidinę inteligenciją. Panaši ir paprasto, nemokyto kaimiečio, senojo ju dvaro ūkvedžio Juozo Pilypo nuomonė, kuris taip pat Gedimino, dar vaiko asmenyje, ši bruožą įžiūrėjo. Jis niekada netroško būti viršesnis, pirmasis, vadovaujantis. Jis visur norėjo būti paprastas“, pasakojo senukas. Jo amžininkai mini ir kitą Gedi-

mino bruožą. Tai jo linksmumą draugijose, suėjimuose, jo humoro jausmą, sąmojaus pamėgimą, įvairius pokštus.

Nukrypsiu kiek į šalį pasakodama apie „Šatriją“, kokią aš ją mačiau 1939 m. antroje pusėje, kokioje dalyvavau. Gedimino tada nepažinojau. Žinoma, jis dalyvavo visur, bet aš jo... nepastebėjau. Tai irgi liudija apie jo kuklų, niekur neprasikišantį charakterį.

Į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinį fakultetą įstojau 1939 m. rugsėjo 1 d. Žinojau, kad būsiu šatrijietė, ateitininkė, Mat, man besimokant aštuntoje klasėje, jau gaudavau laiškus iš „Šatrijos“ jaunųjų globėjo Česlovo Grincevičiaus, Elenos Gabulaitės, kurią pažinau Panevėžio gimnazijoje, Emilijos Šešeikaitės, vabalninkietės, kuri buvo „Birutės“ korporacijos veikėja. Česlovo Grincevičiaus artimiau nepažinojau, tiesa, prieš metus kartu plaukėme „Gamtos draugo“ ekskursijoje Nemunu iš Kauno iki Baltijos jūros. Tai buvo ateitininkai moksleiviai ir studentai, ir sendraugiai, jau baigę mokslus, įsitvirtinę, turį tarnybas. Česlovas tada daug fotografavo, ir gera dingstis jam buvo atsiųsti laišką, įdedant fotografijas. Jis mane kvietė, ragino stoti į „Šatriją“, paaiškino apie ją (aš gi žalio supratimo neturėjau). O tos moterys taip pat buvo susirūpinusios mano ideologija, nes paskutiniaisiais metais, kaip ir paprastai tokio amžiaus jaunuolius, ir mane aplankydavo melancholija, nusivylimas tikėjimu, abejojimai - žodžiu, kankino „weltschmerz“as“. Jos bijojo, kad ateitininkai manęs neprarastų, mat tada jau buvau „pagarsėjusi“ poetė. Mano eilėraščius spausdino moksleivių spauda, buvo pranašaujama didi ateitis. (Deja, deja...)

Taigi nuvykau į universitetą, nutarus stoti į „Šatriją“. O į Teologijos - filosofijos fakultetą nestojau. Labiau viliojo, kaip man tada atrodė, objektyvesnis, laisvesnės minties fakultetas, na, ir profesūra - Putinas, Krėvė, Sruoga...

Mano mama, kuri neretai lankydavosi Kaune, apgyvendino mane vienuolių pranciškonių bendrabutyje, Aukštaičių gatvėje. Ji, matyt, manė, kad man bus ten gera ir saugu, kad nenueisiu „blogais keliais“. Na, aš irgi buvau patenkinta. Atsidūriau viename kambaryje su dviem gerokai vyresnėm kolegėm. Merginos buvo rimtos, solidžios, kiek iš aukšto žiūrėjo į mane, tačiau pakankamai draugiškos. Artimesni santykiai neužsimezgė. Apskritai aš buvau labai nedrąsi ir niekada pirma nerodžiau iniciatyvos.

Bendrabutis buvo gana padorus (tik vienu mergaičių). Nauji, gana šviesūs namai, vienuolės ilgais rudais abitais tyliai slankiodavo koridoriais, valgykla nebloga, kurią aptarnaudavo taip pat vienuolės, svečių kambarys (į gyvenamuosius kambarius svečių nei viešnių įsileisti nebuvo galima), nedidelė koplyčia, kurioje vakarals vykdavo pamaldos, ateidavo šv. Mišių laikyti kas nors iš jėzuitų. Žodžiu, bendrabutis buvo paprastas, jokio niūrumo, jokios prievartos eiti melstis nebuvo. Tokius bendrabučius, man rodosi, laikydavo ir kiti vienuolynai. Pavyzdžiui, mano draugė panevežietė Alė Žitkevičiūtė, medikė, taip pat gyveno Laisvės alėjoje, nežinau, kokių vienuolių laikomame bendrabutyje.)

Taigi iš Aukštaičių gatvės (Žaliakalnyje) kiekvieną rytą skubėdavau į paskaitas...

Mūsų fakultetas buvo antrame aukšte, o Teologijos-filosofijos - trečiame. Taigi per pertraukas studentai galėdavo vieni su kitais susitikti, Man iš pradžių apsisuko galva - taip norėjosi lėkti į visas paskaitas, sėdėti iki vėlumos bibliotekose, Seni universiteto rūmai ikvėpė mokslo dvasią. Su didžiausiu godumu žiūrėdavau į lentą prie dekanato, kur pasiskelbdavo profesoriai. Lenta buvo prikabinėta mažų popierių, kuriuose kiekvienas profesorius skelbdavo savo paskaitas, nurodydamas temas ir laiką. Putinas, Krėvė, Sruoga, Baldžius, Sezemanas, Tamošaitis, Salys, Skardžius... Daugybė man žinomų ir nežinomų vardų viliojo, kvietė... Tada buvo galima ateiti į bet kokią paskaitą, pirmojo ar paskutinio semestro, klausytis, kas tik tau patinka. Kukli fukselė, gana paprastai apsirengusi, su kasom, netraukė į save daug dėmesio. Tačiau, kaip vėliau man pasakojo, ateidavo žiūrėti, kaipgi atrodo „ta Aukštikainytė“. Mat jau buvau žinoma kaip poetė. Na, žinoma, ir nusivildavo.

Iš mano bėgiojimo po paskaitas juokėsi senesnieji studentai: „Na, iš pradžių taip visi fuksei elgiasi. Bet labai greitai jiems nusibosta ir įvyksta atvirkščias procesas - visiškai niekur nebeina. Geriau jau laikytis aukso vidurio“. Kur čia laikysies! Viskas taip įdomu. Sunku man dabar nusakyti tą jausmą, tą būseną, kurią tada išgyvenau. Tai buvo šventas jausmas - giliausia pagarba, tikėjimas mokslu, filosofija, romantiškas noras pasinerti į jos gelmes, kažkoks sąlyčio jausmas su kartų kartomis, žmonėmis, kurie buvo, kurie kūrė, paliko savo sielas čia, knygose. Klausiausi Krėvės, Sruogos paskaitų. Nepasakyčiau, kad jie man darė didelį įspūdį. Kaibėdavo daug, gal kiek monotoniškai, lyg ir nesistemiškai.

Bet Putinas... Į šio profesoriaus pirmąją paskaitą ėjau su didžiausiu nerimu, įdomumu. Kaipgi jis atrodo? Tasai poetas, rašytojas, kuris jau gimnazijos suole buvo apsuptas romantiška aureole. Žavėjimasi juo ypač įkvėpė Salomėja Nėris, kuri mus mokė lietuvių kalbos ketvirtoje ir penktoje klasėje. Mes instinktyviai pajutom, kad ją su Putinu siejo kažkokie vidiniai ryšiai, nors detaliau jų biografijų nežinojom. Apie Putiną ji kalbėdavo kažkaip įkvėptai. Mes, aišku, tuo naudojomės, kada tik nemokėdavom pamokos, šaukdavom: „Panele mokytoja, pamokykite mus Putino eilėraščių“. Ji pamiršdavo viską pasaulyje, būdavo tik Putinas. Mums liepdavo skaityti „Altorių šešėly“, nors kapelionas drausdavo. Mes tada sugalvojom, kad ji turi būti viena iš „Altorių šešėly“ veikėjų. Tai tikriausiai toji žavingoji Liucija. Visa tai pasakoju, kad būtų galima suprasti, kokių jausmų vedama ėjau į Putino paskaitą.

...Auditorija pilna studentų. Įeina profesorius. Tiesus, aukštas, pailgo, taisyklingo veido, rusvų plaukų, rusvu kostiumu, elegantiškas. Kalba tyliai, ramiai, logiškai, klasiškai. Tai ne poeto, bet mokslininko paskaita. Neprisimenu dabar, ką jis mums kalbėjo (tai buvo literatūros įvado paskaita), tik prisimenu aiškiai tokią mintį, mane kiek nustebinusią. Jis sakė, kad literatūros kūrinio grožį galima pajusti tik jį skaitant, išgyvenant. Analizuojamas, išskaidomas į atskiras dalis, suskaičiuojant įvairias menines priemones, kūrinys nebegali emociškai veikti. Ir gal geriau kartais būti paprastu skaitytoju, o ne literatūros tyrinėtoju. Tai mane nustebino. Man atrodė, kad

įsigilinus į visas poetikos taisykles kaip tik ir atsiskleis visas kūrinio grožis. Bet, matyt, jis pasakė gilią tiesą.

Su studentais Putino santykiai buvo santūrūs, galima sakyti, net šaltoki. Jis laikėsi atokiai, mandagiai, buvo objektyvus, draugiškas, bet į artimesnius santykius nesileisdavo. Kaip Balys Sruoga, kuris su studentais buvo tiesiog familiarus. Na, bet teko laimėti Putiną pažinti artimiau, lankytis jo namuose, bet tai jau kita, atskira tema.

Mano manymu, buvo vienas humanitarinio fakulteto trūkumas. Mūsų nemokė mokslinio darbo metodikos - to, ką labai išsamiai aiškino Teologijos filosofijos fakultete. Todėl mes blaškėmės, lakstėme po visas paskaitas be nuoseklumo, be logikos. Mūsų savišvieta ir mokslas buvo paliktas savieigai. Kas kaip išmanė, taip save ganė, anot patarlės. Ta "akademine laisvė" suformavo keletą studentų tipų. Vyrukai, bent dauguma jų, būdami gabūs, protingi, patys puikiausiai rasdavo kelius: labai daug skaitė, lavinosi, rašė puikius referatus, diskutuodavo proseminaruose ir seminaruose. Merginos dauguma buvo „zubrilkos". Labai stropiai sėdėdavo paskaitose, viską užsirašinėdavo, paskui aklai tuos užrašus iškaldavo ir gaudavo per egzaminus gerus pažymius. Putinas į merginas žiūrėjo su maža, vos pastebima paniekos gaidelė.

O aš - nei prie tų, nei prie anų. Kaip impulsyviai puoliau į paskaitas, taip greit ir atšalau. Jau antrajame semestre pradėjau bodėtis paskaitomis, lankytis tik retkarčiais, ypač nemėgau kaibinių dalykų. Daug kas čia prisidėjo. Fakultetą perkėlė į Vilnių, kur atsirado daugybė kitų įdomumų. Maniau: aš poetė, man nebūtina klausytis nuobodžių paskaitų, man reikia semtis įkvėpimo. Tai buvo vaikiškas požiūris. Bet visada mane pirmiausia valdydavo emocijos, o ne protas. Ypač jaunystėje.

O dabar apie studentų laisvalaikį, jų veiklą po paskaitų, po mokslinio darbo. Mano, taip pat ir Gedimino, visas laisvas laikas buvo susietas su „Šatrija". Tada iš viso buvo sunku įsivaizduoti studentą kažkur už korporacijos ribų. Jų universitete buvo pristeigta daugybė. Trys stambios ideologinės grupės - tautininkai, ateitininkai (krikščionys demokratai) ir kairieji (varpininkai) turėjo po keletą savo korporacijų. Tautininkų - neolitanai, ateitininkų - „Birutė", „Giedra", „Gaja", „Grandis“, Kęstutis", „Vytautas", ir kt. Tarp jų ir „Šatrija". Korporacijų profiliai buvo pagal specialybes, pvz.: „Grandis" - technikų, „Gaja" - medikų ir pan. Mergaitės turėjo atskiras „Birutės" ir „Giedros" korporacijas. „Šatrija" buvo bendra „meno draugija". Visos korporacijos turėjo savo insignijas, kitokių spalvų kepuraites, juostas, vėliavas. Neolitanų buvo vyraujanti žalia spalva, ateitininkų - tamsiai raudona, varpininkų - pilka.

Tuo metu „Šatrijai" vadovavo Antanas Strabulis, o „fuksmajoris", t. y. jaunųjų globėjas, buvo Česlovas Grincevičius, Tai buvo kiek savotiški, solidūs, brandūs vyrai, Strabulis, kuri vadindavome "Antonijumi"- aukštas, stambus, savim pasitikintis brunetas, dažnai besišypsantis, mėgstantis kaibėti, diskutuoti, merginų numylėtinis. Tai buvo gabus jaunuolis nuo Pasvalio, gerai rašęs straipsnius, referatus, dalyvavęs moksleivių ir studentų spaudoje, reiškėsis kaip kritikas, literatūroje (vėliau

buvo teistas, atsėdėjo lageryje, dabar grįžęs gyvena Kaune). Česlovas Grincevičius - aukštas, savotiško veido, labai raiškiomis juodomis, giliai jūdubusiomis akimis, kilęs iš Panemunės miestelio - dirbo Teologijos-filosofijos fakulteto bibliotekoje. Ką jis studijavo, nežinau. Dabar gyvena Čikagoje, kultūros veikėjas. Jis buvo mūsų jaunųjų globėjas. Iš mūsų įstojusių buvo Vytautas Mačernis, Elenutė Kuosaitė, Bronė Vildžiūnaitė, Bronė Kriukelytė ir dar viena kita mergaitė (rodos Kazytė Podolskytė, vėliau Bradūnienė). Jau radome Moniką Bernatavičiūtę, Aldoną Misiūnaitę, Alfonsą Čipkų, Kazį Umbrasą, Antaną Mažiulį, Kazį Bradūną, Eugenijų Matuzevičių, Praną Stepulį, na ir Gediminą. Gal dar kokio ir neprisimenu. Tiesa, dar Balį Serevičių, Praną Kozulį, Bronių Krivicką, Mamertą Indriliūną. Dauguma jų vienaip kitaip reiškėsi literatūroje. Vieni rašė eilėraščius, kiti - apsakymus, straipsnius, recenzijas, o merginos buvo tik prijaučiančios literatūrai, nesireiškė niekur, nežinau, kokia dingstimi jos buvo priimtose. Daugusia tada buvo gerbiami poetai. Jie buvo apsupti romantiška aureole, su jais norėdavo draugauti mergaitės, skaitydavo, deklamuodavo jų eilėraščius, visi jais domėdavosi.

Apskritai "Šatrija" buvo smagių, linksmų studentų draugija. Kaipgi reiškėsi jų veikla? Kokiais keliais vyko jų bendravimas? Pirmiausia, žinoma, literatūrine veikla. Eiliniai susirinkimai, literatūrinės popietės. Jos buvo rengiamos kokioje nors universiteto auditorijoje arba Ateitininkų rūmuose, kurie stovėjo Laisvės alėjos pradžioje, netoli soboro. Popietės metu (ji iš tikrųjų vykdavo po pietų, ne vakare) tenai buvo skaitoma "laisva kūryba", kaip mes vadindavome savo kūrinėlius, Kartais būdavo skaitoma kokia paskaita, diskutuojama. Bet viskas apie literatūrą ir meną.

Gerai prisimenu vieną tokią popietę Ateitininkų rūmuose. Tai buvo tarsi "fukų" susipažinimas su vyresniais šatrijiečiais, net sendraugiais. Erdviame kambaryje buvo nemaža žmonių, kurių nepažinojau. Reikėjo skaityti eilėraščius. Išėjau virpančia širdimi. Skačiau "Kainų gėlytę" ir dar kažką - neatsimenu. Vėliau prie manęs priėjo rašytojas Vaičiulaitis, kažką sakė, gal net gyrė, skatino rašyti. Skaitė tikriausiai ir Mačernis. Bet jau taip aiškiai nebestovi akyse, nes labai jaudinausi dėl savęs. Po visų paskaitų Leonardas Žitkevičius padeklamavo eksromptu sukurtus kupletus. Kupletai tada buvo labai madingi. Be jų neapsieidavo jokie susirinkimai, iškylos, ekskursijos. Juos kartais skaitydavo, o kartais čia pat pritaikydavo gaidą, dainuodavo. Tai buvo juokingi visų dalyvių apdainavimai. Iš tu kupletų atsimenu tik tai dvielij:

O kad išėjo Aukštikainytė,
tuojau pražydo „Kalnų gėlytė“.

Man, žinoma, patiko. Kartais kupletai būdavo aštroki, įžeidžiantys. Nemalonu būdavo pakliūti po tokio kupletisto plunksna.

Ruduo tada buvo gražus. Prisimenu saulėtą dieną, kai visi šatrijiečiai, kad artimiausią susidraugautų, surengė ekskursiją po ažuolyną. Pageltę ir paraudę klevai spindėjo saulėje, ankstyvo rudens grožis nuteikė romantiškai, svajingai. Ėjome visi, klajojome takais, juokavome, džiaugėmės. Prisimenu, buvo ir Mačernis, Čipkus, Umbrasas. Tokiose išvykose paprastai labai linksma būdavo. Aldona Misiūnaitė vi-

sus linksmindavo, juokindavo. Humoro jausmą turėjo ir Čipkus su Umbrasu. Neprišimenu detalių, kalbų, tik bendrą jaunatvišką svaigulį. Ta proga ir nusifotografavom. (Nuotrauką turiu, su ja išėjo juokinga istorija: V. Kubilius rengė Mačernio rinktinę, paklausęs Umbraso, kuris mane palaikė Vildžiūnaite, taip po ta nuotrauka ir užrašė. Ir aš pati gerai neatpažinau, tik Bronė pasakė, kad tai aš. Bet pavardės jau neištrinsi. Taip ir liko.)

Prisimenu ir įspūdingą studentų demonstraciją spalio 9-ąją, Vilniaus užgrobimo dieną. Tada jau buvo priimtas ultimatumas, atrodė, tarsi atsisakyta Vilniaus. Šito studentai vyriausybei negalėjo dovanoti. Jaunos idealistų galvos nepajėgė įsigilinti į labai sunkią situaciją, nesuprato, kad valdžia kitaip pasielgti negalėjo, nes negavo iš niekur paramos. Taigi tą dieną vis tiek šventėm, o protesto ženklan surengėm demonstraciją. Ėjome iš universiteto didžiųjų rūmų Laisvės alėja su gausybe korporantiškų vėliavų, sustojome prie prezidentūros. Prisimenu, į balkoną išėjo prezidentas Antanas Smetona. Ką jis kalbėjo, ko studentai iš jo reikavo, neprišimenu. Kiek pastovėję, studentai žygiavo atgal. Prezidentas, vyriausybė man, vaikui iš provincijos, kėlė šventą pagarbą. Identifikavau jį su Lietuva. Nors ir dalyvavau "opozicinėj" draugijoje, tautinės vienybės jausmas buvo stiprus. Niekada per daug nemėgau siauro partiškumo. Dėl to kartais ir nukentėdavau, nebūdavau suprasta. Antai dar gimnazijoje buvo toks atvejis. Paprastai savo eilėraščius siųsdavau į "Ateitį", ateitininkų moksleivių organą. Tai buvo iš tikrųjų rimtas, puikus žurnalas (kur kas pranonstantis dabartinį "Moksleivį"), man jis patiko, visiškai atitiko mano dvasią. Tačiau 1937 ar 1938 metais pasirodė naujas moksleivių žurnalas – "Mokslo dienos". Tai buvo puošnus, gero popieriaus, su gausiomis iliustracijomis žurnalas, palaikomas vyriausybės, lyg ir tautininkiškos krypties. Man jis irgi darė gerą įspūdį, tad ir nušunčiau ten savo eilėraščių. Išspausdino. O kad užpyko ant manęs ateitininkai! Ypač vadas kun. Alfonsas Sušinskas. Vieną kartą jo kambaryje vartau tą žurnalą ir matau: prie mano eilėraščių pieštuku parašyta: „Parsidavėlė". Visai sutrikau, Buvo taip skaudu. Aš nemačiau jokie nusikaltimo. „Menas turi būti svarbiau už viską", galvojau. Labai sielojau, daugiau ten nebesiunčiau, bet širdy kaltės nesupratau. Na, tais laikais iš tikrųjų rašytojai ir poetai laikėsi tų žurnalų, kurie atitiko jų pažiūras, jų organizacijas. Jeigu esi ateitininkas, tai spausdink savo kūrybą tik ateitininkiškoj spaudoj. Pagal tai, kokioj spaudoj tu dalyvauji, ir sprendžiama apie tavo pažiūras. Man tai atrodė per daug siaura, net fanatiška.

O "Šatrija" gyvavo. Tik visiems įkyrėjo Antonijaus ir Česlovo valdžia. Nutarė juos nuverst. Prieš Naujuosius metus buvo rinkimai. Nubalsavo prieš juos. Buvo išrinktas Kazys Umbrasas. „Nuverstieji", žinoma, nesutiko, ypač Česlovas. Prisimenu, jis parašė audringą laišką, išvadino mus nedėkingaisiais. Kaip šiandien prisimenu iškilmingą laiško įžangą, kur buvo citata iš Hauptmano pjesės "Prieš saulelydį". Ten taip pat tėvas keikė savo nedėkingus vaikus: Savo užanty aš išauginau ir sušildžiau gyvates, tigrus, liūtus", - kraupiai skambėjo žodžiai. Matyt, tai buvo jo asmeninė tragedija. "Šatrijai" tas kiek gunktelėjęs vienišas keistuolis buvo atidavęs

visą širdį. Ir dabar tarsi žemė išslydo iš po kojų. Antonijus taip nesisielojo. Jis buvo daug socialesnis, gyvesnis, labiau įsitraukęs į mokslą.

Reikėtų aprašyti dar vieną įvykį, kuris paliko neišdildomą įspūdį. Tai žygis į Vilnių. Berods lapkričio mėnesį drauge su įžygiuojančia Lietuvos kariuomene į sugrąžintąjį Vilnių vyko ir studentija. Turėjo būti pakelta trispalvė Gedimino pilies bokšte.

Prisimenu, tai buvo vėlyvo rudens diena, apniukusi, lietinga. Į Vilnių važiuojant įvairių korporacijų atstovai traukiniu su visomis vėliavomis. Nuotaika buvo pakili, visą kelią dainavom. Tada buvo mada keliaujant traukiniuose ar autobusuose jauniui dainuoti. Niekas dėl to nepykdavo, visiems buvo smagu pasiklausyti gražių dainų. O čia dar į Vilnių! Tiek metų svajotą, lauktą! Vilniaus svajone mes buvome auklėjami nuo mažų dienų, gimnazistai ir kaimo jaunimas mokėjo visas Vilniaus vadavimo dainas, kiekviena spalio devintoji Vilniaus užgrobimo diena - buvo gedulo diena. Ruošdavom minėjimus, vėliavos būdavo perrištos gedulingais kaspinais. Sekėme Vilniaus krašto lietuvių gyvenimą, žinojome jų kančias, persekiojimus, kentėjimą kartu su jais. Ir štai dabar Vilnius mūsų! Kad ir neaiški, grėsminga nuojauta tvyrojo visoje šalyje, supratome, kad niekas veltui neduodama (tuojau pasklido toks dvielis: "Vilnius mūsų, o mes - rusų"). Tačiau džiaugsmas buvo toks didelis! Sunku buvo patikėti, kad išsipildė visos tautos svajonė. Vilniaus meilė buvo tokia didelė visų lietuvių širdyse. Ji vienijo visų pažiūrų, visų partijų žmones. Kadangi aš jau antrą kartą vykau į Vilnių, tai man tas didysis įspūdis buvo praėjęs. Mat pirmą kartą mes važiuojom iš Panevėžio mergaičių gimnazijos tuojau po ultimatumo, tada buvo atidaryta demarkacijos linija. Vilnių dar valdė lenkai, bet ekskursijos iš Lietuvos jau ėmė plūsti.

... Ir štai jau Vilniaus stotis. Išlipę ištraukinio, paskui kareivių koloną ir mes, studentai, išsirikiavom ir su vėliavom traukiam pilies linkui. Sustojam Katedros aikštėje, o ji jau pilna žmonių. Aikštė negrįsta, pažliugusi purvu. Po neilgų vyriausybės atstovų ir generolų kalbų (neatsimenu, ar buvo prezidentas), aidint Tautos himnui ir orkestrui, palengva kyla trispalvė Gedimino pilies bokšte... Džiaugsmo, susijaudinimo ašaros plūsta iš akių.

Nedaug tokių dienų, kurios įstringa atmintin visam gyvenimu, kurios tartum stulpai, ant kurių laikosi ištiestas žmogaus likimo tinklas. Ši diena viena tokių. Grįžusi į Kauną, apie dieną parašiau straipsnį, kurį išspausdino „Ateitis“. Pavadinau jį „Didžiosios valandos dūžis“.

... Ir vėl slenka dienos įrasta vaga. Paskaitos, "Šatrija", susirinkimai, įvairių korporacijų vakarai, šokiai. Dalyvavau visur. Prisimenu šaunų ateitininkų pokylį. Vaisės labai kuklios, be alkoholinių gėrimų. Dabar tai būtų keista. Tada nereikėjo jokių agitacijų, draudimų. Viskas vyko natūraliai. Į pokylį dažniausiai eidavom su tautiškais kostiumais. Tautiški kostiumai tada buvo šventiniai drabužiai. Jais sekmadieniais merginos eidavo į bažnyčią, nuotakos - į jungtuves, žodžiu, kiekviena iškilminga proga buvo dėvimas tautinis kostiumas. Tiesiog nepatogu buvo jo neturėti. Aš tada turėjau tik gimnazistišką, kuris buvo išaugtas, tad šokius eidavau šiaip puošnesne suknele. Pokyliuose daugiausia būdavo dainuojama ir šokama. Prie stalų mažai

kas sėsdavo, vaišės būdavo gana kuklios, labiau simboliškos. Taip pas ateitininkus. Kitur nežinau, nesu buvusi. Bet linksma būdavo labai.

Tuo tarpu daugelis įstaigų ir tarnautojų kėlėsi į Vilnių. Vieni noriai, nelabai, turėjo Kaune ar kituose miestuose puikius butus, namus, tie, aišku, niurnėdami kėlėsi. Ir atėjo mums žinia, kad kai kuriuos universiteto fakultetus kels Vilnių, Reikia atkurti buvusį Stepono Batoro universitetą. Šią žinią priėmėm džiaugsmu, nors Vilniuje nebuvo labai ramu. Lenkai buvo sutrikę: pralaimėtas karas, neaiški ateitis. Lietuvius jie sutiko priešiška, nors stengėsi to nerodyti. Tačiau incidentų pasitaikydavo. Iš Lietuvos buvo vežamas maistas, prie parduotuvių eilės. Daugelis jų liko be darbo, nes nemokėjo lietuvių kalbos, Žodžiu, pradžių buvo sunku visiems.

Mums buvo pasakyta, kad nuo 1940 metų sausio dienos pradės veikti Vilniuje Humanitarinių mokslų, Teisės, Medicinos fakultetai. Teologijos - filosofijos lieka Kaune. Nepaisant visokių nepatogumų, labai džiaugiaus, teks gyventi ir Vilniuje. Taip baigėsi mano pirmas gana trumpas studijų etapas Kaune, Gediminas, kaip Teologijos-filosofijos fakulteto studentas, nesikėlė į Vilnių. Taigi "Šatrija" tapo kaip ir per pusę padalyta. Kaune mūsų keliai nesusitiko. Nors jis dalyvavo tuose pačiuose renginiuose, toj pačioj "Šatrijoj". Jis buvo kuklus, tylus, per daug nesireikšdavo ir į mano „orbitą“ kažkaip nepakliuvo. Nors ir negaliu sakyti, būčiau labai pasinėrus į studentiškas pramogas. Tada dar labai rūpėjo mokslas, knygos, nebuvo laiko, o ir didelio noro kitiems dalykams. Gal veikė ir bendrabučio drausmė. Reikė davo grįžti padoriu laiku. Apie save plačiai rašau todėl, kad būtų aiški ta atmosfera, kurioje jis gyveno.

Gimnazijoje turėjau labai gerą draugę - Juzę Stanevičiūtę. Ji kilusi iš Gelažių miestelio, mažytė, labia greitai, vikri ir labai gerai rašanti rašinius. Buvome ne tik vienoje klasėje, bet gyvenome ir viename bute senamiestyje, Vienybės aikštėje, priešais pat „senąją“ bažnyčią. Šeimininkai Juškos buvo seni bevaikiai, gyvenome vienos mergaitės, Taigi mūsų „bendrabutis" buvo vadinamas "Juškos klioštorium". Mat drausmė buvo didelė. Su Juze labai draugavome, nes ir tėviškės mūsų buvo netoli (nuo Vabalninko Gelažiai berods apie 18 km). Vasarą su dviračiais viena pas kitą važinėdavome. Tai buvo labai gabi mergaitė, tad baigusiai gimnaziją, aišku, labiausiai tiko studijuoti literatūrą. Tačiau tėvai nelabai turtingi nesitikėjo turėsia pakankamai lėšų jos studijoms. Juzė į mokslą labai veržėsi ir nutarė studijuoti ekonomiką. Mat šitie studentai lengviau gaudavo tarnybas ir galėjo šiek užsidirbti. Taigi ir ji išvažiavo į Kauną. Apsigyveno kažkur priemiestyje mažame kambarėlyje, kad būtų pigiau. Retkarčiais susitikdavome, bet labai užsiėmusios "mokslo", neturėjome per daug laiko bendrauti. Būdama ekonomistė, ji ir korporaciją pasirinko kitą – stojo į "Justiciją". Nemėgo Juzė savo studijų, dažnai būdavo nelaiminga, su pavydu žiūrėjo į literatus, šatrijiečius. Visa jos širdis buvo čia, susidraugavo ir su mano draugais.

Kai sužinojome, kad mus kelia į Vilnių, susirūpinome butu, nutarėme abidvi gyventi. Parašėme savo draugams vilniečiams, Vytauto Didžiojo gimnazijos mo-

kiniams, kad jie mums paieškotų kambario. Jie taip ir padarė. Surado kambarį Šventikų gatvėje (anksčiau vadinosi "ulica Popovska", o dabar - Margytės gatvė).

Taigi 1940 m. sausio mėnesį Vilniaus geležinkelio stotyje pasitiko mus mūsų draugai Antanas Akstinas ir Jonas Černiauskas. Pasamdę vežiką, visi nuvažiuovome į mums skirtą kambarį. Namas, nudažytas pilka spalva, priklausė kunigui Dubiečiui (lietuviui), bet patsai savininkas tenai negyveno, o visą nuomojo. Nedidelį dviejų kambarių butelį nuomojo, matyt, neaukšto rango eilinė lenko tarnautojo šeima: tėvas, motina ir dvi paaugusios dukros - Halina ir Kristina. O drauge ir mažas, baisiai nešvarus boloninis šuniukas. Kadangi tėvas buvo atleistas iš darbo, šeima neturėjo iš ko gyventi, tai buvo priversti nuomoti vieną kambarį, kurį berniukai mums ir nusamdė. Kambarys buvo pereinamas (mes vaikščiojome per šeimininkų kambarį). Jame buvo dvi geležinės lovos, komoda, etažerė ir stalas. Prie lovos „turginis“ kilimėlis. Tai ir visas nelabai jaukus apstatymas. Bet mums buvo gerai, viskas įdomu, nauja, neįprasta. Šeimininkai taikėsi prie mūsų, išvirdavo karšto vandens, kurį mes įsinešdavome į kambarį ir gerdavome, užsikąsdamos duona ir lašiniais. Lašinių buvome nemaža atsivežusios iš namų ir laikėme juos komodoje. Vėliau pastebėjome, kad nuo jų vis po truputį atsipjaunama. Supratome, bet nieko nesakėme. Gaila mums buvo pusbadžiu gyvenusių šeimininkų. Keistas buvo jų gyvenimo būdas: niekas nieko nedirbo. Ko jie laukė - nežinau. Tik viena jaunesnė dukra, kuri buvo negraži, kažkur išeidavo ir grįždavo vakare, matyt, kažką dirbdavo. O gana graži Halina ištisas dienas sėdėdavo prie fortepijono ir skambindavo dviem pirštais paprastas šokių melodijas. Vakarais ateidavo kavalieriai - Janekas "s grubym nosom" ir Liušekas, buvęs dailės studentas. Jie erzeliudavo, kartais šokdavo. Mat lenkų buvo tokia nuomonė, kad dailiom panelėm dirbti netinka, mokytis - taip pat. Lieka tik laukti pasiperšant. Užtat šeimininkė neatsistebėdavo mumis. "Oi, panienki, - sakydavo mums. Ir kam jums mokytis? Juk jūs gražios - galite ištekėti. Pas mus universitete mokosi tik negražios merginos." O mes labai stebėdavomės tokiomis kalbomis. Net paprasčiausiam, tamsiausiam lietuviui valstiečiui neateitų į galvą šitokios mintys. Nesimokyti dėl to, kad graži!

Halina ir mus norėjo įtraukti į savo pažistamų ratą: paprašė mūsų kambaryje leisti surengti šokius. Na, mes leidom. Savotiškai ir mums buvo įdomu, ir lenkeliams, matyt, įdomu buvo pažinti, kas gi per "žvėrys" tos „litvinkos". Buvo atneštas toks iškleręs patefonas, kurį mums vėliau šeimininkai įsiūlė už lašinių gabalą, atėjo "kavalieriai", na, ir prasidėjo šokiai. Mes dorai ir susikalbėti nemokėjome. Partneriai pasirodė gana neįdomūs, todėl tų vienu šokių ir užteko.

O žiema buvo šalta! Kambarys toks šaltas, o kūrenti nebuvo kuo. Eidavome į aikštelę, kuri buvo visai netoliese, ten būdavo šioks toks turgelis - ūkininkai atveždavo labai smulkiai supjaustytų pagalių, surištų į kūlelius. Nusipirkdavome keletą tokių kūlelių ir šiek tiek pasišildydavome. Bet kiek ten pasišildysi. Kai jau buvo nebeįmanoma kentėti, pradėdavome pačios siausti, šokti, sportuoti, kol sušildavome. Ne vien tik šaltis, bet ir alkis pakankindavo. Namai toli, pinigai kaip mat išsekdavo, jokių stipendijų negaudavome. Gal ir paštas prastai veikė, - niekas mums pinigų

nesiūsdavo. Prisimenu, kartą – reikia nusipirkti duonos, o pinigų visai nebeturim. Ieškojom, ieškojom, vertėm vertėm visur, pagaliau suradom penkiolika centų – tokį labai pajuodusį, aplankstyta pinigėlį. Už jį galėjom gauti pusę kepalėlio duonos, O jeigu pardavėja atmes toki negražų pinigą? Tad ir ėjom drebėdamos į mažą krautuvėlę pusrūsyje - gal ten tamsiau, gal ten nepastebės? Paimu pusę kepalėlio, duodu pinigą - ir kuo greičiausiai maunam! Ačiū Dievui, turėsime kuriam laikui. Bet buvo tokia jaunystė, toks entuziazmas, toks kupinas romantikos gyvenimas, kad mums tik juokai buvo tos mažytės negandos. Iš tikrųjų jos buvo mažytės palyginti su visu tuo, ką žmonėms teko iškęsti karo metu.

Atėjo ir Vasario 16-oji, kurią pirmą ir paskutinį kartą viešai šventėm Vilniuje. Prisimenu, diena buvo saulėta, šviesi, sniegas tirpo, kabėjo ledo varvekliai. Nepaprastai pavasariška diena. O širdyse - ką ir bekalbėti. Susirinko mūsų kambarėlyje vilniečiai berniukai, ir išėjom visi pasivaikščioti, aplankyti. brangiausių Vilniaus vietų - Gedimino pilies ir Trijų Kryžių kalno. O vakare kokios nuostabios buvo iluminacijos! Šviesose skendo Katedra, pilis, Gedimino gatvė. Visur plaikstėsi trispalvės.

Pripratę buvom prie šios šventės. Daugiausia ją teko švęsti Panevėžyje, gimnazijoje, na ir savo miestelyje Vabalninke. Paprastai moksleiviai rikiuotėje eidavo į bažnyčią, į pamaldas, paskui - minėjimas mokykloje. Tuo viskas ir baigdavosi, tiesa, dar karinis paradas. Nei jokių plakatų, nei jokių fanfarų nebūdavo. Rimtai, kukliai, kultūringai. Miestas pasipuošęs vėliavomis (vėliavos turėjo kabėti prie kiekvieno namo), ir viskas. Bet švęsti šią šventę Vilniuje buvo tikrai nepaprasta.

Taip pamažu artėjo pavasaris, Pirmasis Vilniaus pavasaris. Ir mes visi studentai išėjom į gamtą, į nuostabiąsias Vilniaus apylinkes. Norėjom gerai jas pažinti, džiaugtis jų grožiu. Auditorijos ištuštėjo. Paskaitose sėdėdavo tik patys stropiausiai. O mes didesniais ar mažesniais būreliais ekskursuodavom. Daugiausia vaikščiodavome pėsti, nes mašinų maža tekursuodavo. Eidavom į Verkius, Valakampius, traukiniu važiuodavom į Trakus. (Tik iki Lentvario, toliau eidavom pėsti.) Prisimenu šventišką ateitininkų ekskursiją į Verkių miškus. Tai buvo lyg gegužinė su šokiais, su menine programa, su taip mėgstamais humoristiniais kupletais. Atvažiuodavo Teologijos - filosofijos Fakulteto studentai šatrijiečiai.

Susidarem toks būrelis: Mačernis, Čipkus, Umbrasas, Juzė, Jonė Važgauskaitė, gal dar vienas kitas ir aš. Sekmadieniais užeidavom į kavinukę "Po laivu" (ji buvo Gedimino gatvės pradžioje, pusrūsyje), išgerdavom kavos, po vyno taurelę ir išeidavom klajoti po Vilniaus apylinkes. Labai linksmi, neatskiriami vienas nuo kito buvo Alfonsas Čipkus ir Kazys Umbrasas. Po tų klajonių, kur kartais dalyvaudavo ir daugiau studentų, jie sukurdavo linksmiausias, juokingiausias istorijas, pasakodavo visiems šaržuodami savo „herojus".

Vėliau kažkaip nusistovėjo mūsų ketveriukė: Juzė, aš, Čipkus ir Umbrasas, arba, kaip mes vieni kitus vadindavome, - damos ir riteriai. Ta mūsų draugystė neturėjo kokio erotinio atspalvio: mus siejo be galo didelė gamtos grožio meilė. Vilniaus meilė - romantiška, jaunatviška, tyra. Alfukas ir Kazys buvo dideli

pokštininkai, humoro mėgėjai, jie ir rengdavosi, ir elgdavosi kuo nežmoniškiau. Vėliau Alfukas užsiaugino bakenbardus, o Kazys – barzdą, ir kaip tikri juokdariai visur vaikščiodavo kartu. Ateidavo ir pas mus. Ar tai būtų diena, ar vakaras, jie iš gatvės peržengdavo gana aukštą geležinę tvorą ir lipdavo pro langą į kambarį. Didžiausiam mūsų šeimininkų siaubui. Šeimininkė mums atsargiai primindavo, kad draugaujam “su tokiais baisiais chuliganais”. Iš tikrųjų tai buvo labai švelnūs, jautrūs vaikinai, netgi dideli pesimistai, ir tas jų linksmumas buvo tik kaukė. Čipkus buvo įsijautęs į poeziją, įsimylėjęs Baudelaire'ą, visur eidamas jį deklamuodavo. Mes vaikščiodavom daug po Vilniaus apylinkes, tiesiog svaigom gamtos grožiu, mums, lygumų dukroms, nematytu, neregėtu. Kulminacija buvo, kai kartą susitarėm praleisti gamtoje visa naktį. Išėjom prie Vilnelės, perbridom ją irėjom Bekešo ir kitais kalnais (dabartiniu Kalnų parku) Antakalnio, Sapleginės linkui. Buvo mėnesiena, šviesu, ir kalnų topoliai atrodė tarsi kiparisai. Ejom be kelių, miškų takeliais, klaidžiodami nežinia kur. Dabar galvoju: kaip ir nebijojom? Juk nebuvo taip ramu. Vaikščiojom vaikščiojom, kol pradėjo aušti. Atsidūrėm vėl visai netoli Trijų Kryžių kalno. Mūsų “riteriai” grįžo į bendrabutį, matyt, norėdami nors kiek nusnūsti, o mes, bijodamos rasti užrakintas duris, nutarėm čia palaukti dienos. Radom kažkokią smėlio duobelę ir susirangiusios užsnūdom. Nubudom jau gerai įdieniojus. Grįžtam namo. Atidaręs duris šeimininkas palydėjo mus tokiu žvilgsniu, kuris be žodžių pasakė, kaip jis žygi vertina. Nesiaiškinom, Tai būtų beprasmiška. Jie niekada nepatikėtų. Jeigu išėjo dvi paneles ir du vyrai į naktį, tai aišku... Kitokio supratimo jie neturėjo.

“Riteriams” mūsų kambaryje buvo viskas įdomu. Labiausiai juokdavosi ir kurdavo anekdotus apie mūsų nusipirktą išklerusį patefoną ir lenkiškas plokšteles, apie mūsų kilimėlį, kabantį ant sienos, - jame buvo nupiešta egiptietės figūra. Juokdavosi ir iš kitų mūsų draugų gimnazistų, Vytauto Didžiojo gimnazijos mokinių. O su tais mokiniais, su kuriais susirašinėjom, mes ir dabar nenutraukėm draugiškų santykių. Tuo labiau, kad jų bendrabutis buvo visai arti, Filaretų gatvėje, ir eidami pro šalį jie dažnai užsukdavo pas mus. Lankydavosi Antanas Akstinas, Jonas Černiauskas, Jonas Kazlauskas, vėliau ir Stasiukas Trepšys. Jie mus kviesdavosi į gimnazijos šokius, mes mielai eidavome ir šokdavome. Taigi tarp gimnazistų ir “riterių” buvo karo stovis. “Riteriai” visaip iš jų juokdavosi, kartu ir iš mūsų, kad mes, būdamos studentės, prasidedam su vaikigaliais. Šie irgi “riterių” labai nemėgo. O mums su Juze buvo linksma, įdomu, savotiška pramoga. Bet iš pramogų išėjo visai nejuokingi dalykai, Mat Jonukas Kazlauskas, labai švelnus berniukas, kurį dėl jo švelnumo praminėm Našlaitėliu”, ėmė ir įsimylėjo Juzę. Beviltiškai, pirmąją gimnazistiška meile. Nemokėjo to slėpti ir nedrįso prisipažinti. Na, Juzei nei šis, nei tas. Juoktis iš jo nenorėjo, bet atsakyti tuo pačiu irgi negalėjo. Vieną kartą, prisimenu, norėdamas įrodyti savo meilę, griebė plikom rankom ir dilgėles sutrynė delnuose. Mes nusigandom, įsivaizdavom baisų skausmą. Bet ir tai negelbėjo, nepalenkė nepriklausomos Juzės širdies. O gal kiek priklausomos... Alfukui. Bet tai buvo slapta, niekam ir niekada nepasakyta. Tik kažkoks nujautimas. “Našlaitėlio” ėmėm

vengti, nebekviesti. Manėm, kad taip bus geriau. Greičiau išsigydys. Černiauskas irgi nutolo. Pastoviausias liko Akstinas, Tai buvo elegantiškas, aukštas, gana dailus jaunuolis, gal kiek lenkiškų manierų. Kilęs nuo Druskininkų, iš Randamonių kaimo, matyt, kiek stambesnio ūkio, nes leido į gimnaziją juos du brolius. Kai jis parašė pirmąjį laišką į Panevėžio gimnaziją, prisipažino, kad ruošiasi būti kunigu. Man labai patiko toks jo atvirumas. Santykiai turėjo būti tik broliški. Taip ir buvo, nors dažnai susitikdavom, eidavom į šokius. Jo bendrabučio draugai, matyt, kitaip galvojo. Jie irgi eidavo pro šalį ir ties mūsų langu šaukdavo: "Akstin, namo!" Bet vieną kartą jis (t. y. Antanas) prisipažino, kad į kunigų seminariją nebeeis, kad studijuos. Nujaučiau, dėl ko taip atsitiko. Tarėmės su Juze, ką daryti. Jeigu ta priežastis esu aš, tai jis turi suprasti, kad nieko iš to neišeis", - sakiau. "Tai parašyk jam laišką" - sakė ji. Ir pati žadėjo parašyti savo Jonui. Na, ir rašėm. Rašėm, kad mes į juos žiūrim tik kaip į "brolius vilniečius", kad juos gerbiam ir branginam draugystę, bet kad jokių tolesnių planų su jais nesiejam ir taip toliau. Tuos laiškus išsiuntėm ir atsidūrėm... kvailiausioj situacijoj. Po kiek laiko Jonas Černiauskas parašo taip pat "atsisveikinimo" laišką, o Antanas, pasirodo, buvo drąsesnis. Jis atėjo ir sako man: "O kas tau sakė, kad aš neinu į seminariją dėl tokios priežasties? Ar aš kada sakiau?" Aš visai sutrikau. Aišku, ne, tik man taip atrodė.

Bet ir po šito kvailo nuotykiu jis pasiliko draugu. Ateidavo, nors ir rečiau. Nepamiršo ir vėliau, studijuodamas. Tiktai jį, vargšą, ištiko labai liūdnas likimas. Vokiečių laikais jis dirbo buhalteriu kailių fabrike, kur viskas buvo gaminama frontui, įsivėlė ar buvo įveltas į spekuliaciją, vokiečiai nustatė ir sušaudė kartu su kitais. Jo kapo nežinau. Taip liūdnai baigėsi labai gražios draugystės su vilniečiais epizodas.

Šalia gražių, romantiškų prisiminimų reikia papasakoti ir ne tokių malonių. Tai kova dėl lietuviškų pamaldų bažnyčiose. Bažnyčia nuo seno buvo lenkinimo tvirtovė, ypač Vilniaus krašte. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, o ir lenkų okupacijos metais čia nuolat vyko kovos tarp lietuvių ir lenkų dėl lietuviškos maldos, priedavo net iki muštynių. Net liaudies daina yra sudėta apie kovas Rodūnės bažnyčioje. Ju buvo ir daugiau. Tai rodo ir vyskupo Matulevičiaus, kurį lenkai išstūmė iš Vilniaus, biografija. Tautiškas ir religinis lenkų šovinizmas buvo begalinis.

Štai ir tada, 1940 metais, kraštas tvarkėsi, susikūrė lietuviškos įstaigos, buvo jau gana pilnos parduotuvės, bet bažnyčioje viešpatavo lenkaí. Vyskupas Jalbžikovskis, atkaklus lietuviybės priešas, nėjo į jokias derybas, neleido laikyti lietuviškų pamaldų. Reikėjo patiems jas atsikovoti. To daugiausia ėmėsi studentija. Tiki ar netiki, o eiti į bažnyčią buvo patriotinis reikalas. Ir giedoti lietuviškai. Daugiausia kovos vyko Katedroje. Prieš prasidedant pamaldoms, pilnoje bažnyčioje lietuviai užtraukia "Pulkim ant kelių". Lenkai grūdasi iš bažnyčios. Kartais kunigas, net jau išėjęs prie altoriaus, grįžta atgal į zakristiją. Susidaro maišatis, net susistumdymas. Pamaldos išyra. Kitą kartą net mišių viduryje pradeda lietuviai giedotį lietuvišką giesmę, lenkai tuojau lekia iš bažnyčios. Ir taip visose bažnyčiose. Vieną kartą, prisimenu, sustojo minia Katedros aikštėje prie kurijos ir ėmė šaukti skanduodami:

“Jalbžikovski šalin!” Kažkas net perlipo per aukštą tvorą ir norėjo brautis pas jį , bet neįėjo.

Tik šitokiu būdu buvo atkovotos pamaldos. Bažnyčiose tam tikromis valandomis laikydavo šv. Mišias ir meldavosi lietuviškai. Iš Kauno buvo atkelta kunigų seminarija (nežinau, ar visa), padėtis normalizavosi.

Negaliu pasakyti, kad labai geromis priemonėmis buvo atkovotas lietuviškumas bažnyčiose, bet kitokia “kalba” nebuvo suprantama. Tai tradicinė lietuvių ir lenkų “kalba”.

II DALIS .Nuo 1940 m. Vilniuje

Po ilgos, labai šaltos žiemos atėjo pavasaris. Nuostabus, saulėtas. Dienos ėjo su mūsų nuolatinėmis ekskursijomis, pasivaikščiojimais, apie kuriuos jau rašiau. Tačiau artėjo ir egzaminų sesija. O tai bent man nebuvo per daug linksmas dalykas, nes žiemą ne per uoliausiai lankiau paskaitas. Ypač daug jų praleidau pavasarį. Nors universitetui, jo seniesiems rūmams jaučiau ypatingą pagarbą. Be galo patiko skliautuotos auditorijos, ilgi koridorių labirintai, romantiški kiemai kiemeliai, vynuogėm apsiraizgiusios mrinės sienos, kontraforsai, nišos, kolonos. Viskas taip dvelkė senove, ilgaamžė istorija, dar Jėzuitų akademijos dvasia. Mes vaikščiojom pro didžiuosius vartus iš Pilies gatvės, pro šv. Jono bažnyčią. Ten buvo centrinės durys, o iš ten - tiesiai į mūsų Humanitarinį fakultetą. Mūsų auditorijos buvo tame koridoriuje, kur aula, tik kiek giliau pasisukus koridoriumi, nors bijau suklysti. O gal čia buvo teisininkų auditorijos, o mūsų kiek toliau. Bet jos visos panašios.

Egzaminams ruošiaus, žinoma, iš pasiskolintų užrašų. Išeidavom su Juze į kalnus anapus Vilnelės tiesiai takeliais iš savo kiemo. Man būdavo labai gera ruoštis gamtoje, tyloje, kai aplinkui toks grožis. Manęs neblaškėdavo, netrukdydavo, nors kitos mergaitės sakėdavo, kad jas blaško. Ruošdavausi visada viena. (Juzė kitame fakultete - netrukdydavo.) Na, visus išlaikydavau, daugiausia penketais.

Bet laikas buvo neramus. Jau buvo įvestos rusų kariuomenės bazės. Lietuvos likimas buvo nuspręstas, bet mes to nežinojom. Mes tik džiaugėmės Vilniumi, universitetu, kaip moka džiaugtis jaunystė. Tuo tarpu politikoje vyko įtempta kova dėl valstybės egzistencijos. Lietuva stengėsi išlaikyti neutralitetą. Deja... jau buvo Stalino naguose.

Ir štai vieną gražų rytą buvau mieste, netoli Žaliojo tilto. Žiūriu - nuo anapus Neries, iš Ukmergės gatvės, eina per tiltą, Žygiuoja į miestą ilgiausios kariuomenės kolonos. Kaip šiandien matau - kariai išvargę, pilkom apširusiom milinėm, pilkais veidais. Tai įžengia sovietų kariuomenė. Vadinasi - viskas. Eina, eina ji niūri, grėsminga, svetima. Žmonės sustoję šaligatviuose žiūri. Taip pat niūriai, liūdnai. Jokių gėlių nemačiau jiems įteikiant, jokių ovacijų.

Parbėgau be kvapo namo. Juzei šaukiu. – „Taigi rusų kariuomenę įžygiuojant mačiau.“ Pradėjome isteriškai juoktis. Nebeišlaikė nervai. Apsauginis juokas prislopio pernelyg didelį siaubą .

Kitą dieną išgirdom per radiją - prezidentas Smetona su šeima pasitraukė į užsienį. Nauju prezidentu paskirtas Justas Paleckis, įvykiai vienas po kito ritosi kaip bangos.

Universitete mokslo metai baigėsi, sesija baigėsi, važiuom į namus. Į tamsią nežinią.

Namuose irgi susirūpinimas, nežinia. Juk mes buvom ne iš darbininkų klasės, o buržujai, liaudies priešai. Buvo tekę skaityti knygų apie Sovietų Sąjungą, Alios Rachmanovos dienoraščius. Ji aprašė revoliucijos ir porevoliucinį laikotarpį, bet tai buvo labai baisu. Prisimenu, buvo net tokia maldelė, ir mes kiekvieną vakarą ją keliskart pakartodavom: „Dieve, gelbėk Rusiją“. Bet tai, ką mes žinojom iš gandų, negausių knygų, buvo niekai, palyginus su tikrove. Gal ir mūsų komunistai visko nežinojo.

Miestelyje pradėjo aktyviai reikštis komunistai, buvę pogrindininkai... Keli miestelio darbininkai vaikščiojo įsikišę į švarkų kišenėles raudonas nosinaites ar šiaip koki raudoną ženklą. Bet keisčiausia, kad taip „raudonai“ pasipuošė vienas vikaras, kunigas Petras Vasiliauskas (tik ne Kazimieras V., kuris iki šiol klebonauja Vilniuje). Tai buvo jaunas kunigėlis, kuris dažnai ateidavo pas mus, labai nesutarė su klebonu ir visa klebonija. Ateidavo ir sėdėdavo, šneku čiudavo, daugiausia su mumis, gimnazistėmis. Prisimenu, mane skatino mokytis rusų kalbas, nupirko vadovėlį, net kiek pamokė. Mokėjo rusiškų romansų. Aš mielai mokiausi, tik vėliau supratau, kad jam, matyt, kas rusiška, buvo miela. Tą vasarą jis tuojau pat išėjo iš klebonijos, metė kunigystę ir išvažiavo į Vilnių. Labai greit pritapo prie valdančiųjų, dirbo švietimo skyriuje, vėliau studijavo mediciną, vedė ir dabar berods tebedirba Vilniuje, psichiatrinėje ligoninėje. Matyt, jis buvo susijęs su komunistų pogrindžiu, kad taip greit juo pasitikėjo. Antrasis „paraudonavęs“ buvo klebonijos ūkvedys..

Prasidėjo „liaudies seimo“ rinkimai. Pamenu, rodos, tai buvo sekmadienis, ėjo kažkokia eiseną su Lenino ir Stalino portretais, aprėmintais raudonu po pieriumi. Tokių paveikslų buvo pristatyta languose. Eiseną nedidelė. Daugiau šia miestelio žydėliai. Žmonės žiūrėjo, stebėjosi neramūs - kas bus toliau? Ne žinau, kas ėjo balsuoti. Jeigu ėjo, tai daugiausia iš baimės. Nesuprantu jokių būdų, kaip galėjo, kaip buvo skelbiama, balsuoti už prisijungimą prie Sąjungos 99 procentai. Kaip jie tai padarė - nežinau to mechanizmo. Bet kad tiek ne balsavo - tai labai aišku.

Na, praėjo visos „ceremonijos“, prasidėjo naujas gyvenimas. Pirmiausia. laipsniškas „būžijos“ likvidavimas. Mūsų parduotuvei paskyrė komisarą. Tai buvo toks žydėlis Saliamonas, skardininkas. Nežinau, ar kiek mokėjo rašyti. Jis turėjo prižiūrėti, kad neapgaušinėtume pirkėjų, kad rašytume kiekvienam sąskaitą (buvo išspausdinti tokie blankai) ir pinigų dėtume į kasą. Dalį pinigų reikėjo atiduoti valdžiai (nebeprisimenu kiek). Jis prižiūrėdavo, kad „viskas būtų sąžiningai“. O tėvams tokia „kontrolė“ buvo labai neįprasta, jie negalėjo suprasti, kad jų uždirbtas, užgyventas turtas jau nebe jų. Mama susirgo širdim, nervais. Nors ji dar buvo energingesnė, viską tvarkė, o tėvelis visai sutriko. Dar sunkiau buvo, kai reikėjo išeiti iš namų. Juos nacionalizavo ir nepaliko gyventi nė kambarėlio. Liepė išsikraustyti, nesvarbu kur. O mamai tas namas buvo jos viso gyvenimo svajonė. Ji statė, kūrė projektus – atidavė visą sveikatą. Tą smūgį ji sunkiai pakėlė. Kai susirgo – tai ilgas metus, iki pat mirties, menkai ir tekėlė iš patalo.

Tą naują santvarką didžioji tautos dauguma sutiko priešišškai. Tai galiu drąsiai tvirtinti. Gal Kaune, kur buvo susitelkusi darbininkija, ir buvo daugiau entuziazmo. Bet visur kitur - ne. Nusistovėjusi moralė, požiūris į nuosavybę, auklėjimas - viskas buvo taip staiga sulaužyta, sugriauta. Žmonėms buvo baisu, atrodė neteisinga. O ir vykdytojai prasti, nemokyti, be autoriteto... Visi su nerimu laukė ateities.

Atėjo ruduo. Reikėjo keliauti į Vilnių, į universitetą. Buvo baugu ir neramu. Ką gi rasiu tenai? Tačiau nieko ypatingo - universitetas veikė, profesūra ta pati, na, prisidėjo ir naujų dalykų. Prisimenu, jaunas, aukštas, tiesus Kostas Korsakas pradėjo skaityti kursą „Marksistinis požiūris į literatūrą“, ir visi privalėjom klausyti. Pasikeitė studentų atstovybė - jos pirmininku tapo, kiek prisimenu, Antanas Linka. Universitetas, kaip ir visas Vilnius, pasipuošė raudonais plakatais, lozungais, visur prikabino Lenino, Stalino portretų. Tie portretai buvo statomi net languose, kad iš gatvės, iš kiekvieno kampo žvelgtų į tave. Buvo labai neįprasta matyti tokią neestetiską propagandą.

Tuo tarpu Kaune buvo daugiau pasikeitimų. Uždarė Teologijos - filosofijos fakultetą ir studentams lituanistams pasiūlė persikelti pas mus, į Vilnių. Ir štai jų prigužėjo daug. Tačiau ne visus į universitetą priėmė. Jau žiūrėjo socialinės kilmės ir visokių kitokių „nuodėmių“. Į Vilnių atvyko ir Gediminas. Tačiau jo į universitetą nepriėmė. Nuėjau pas tuometinį dekaną prof. Krėvę, pasakojo jisai. Pažiūrėjo mano dokumentus ir pasakė: „Lauk, berneli, geresnių laikų. Dabar tu čia mokytis negali“. Ir viskas. Eik, kur nori.“ Jo nepriėmė dėl socialinės kilmės, dėl jo tėvo veiklos nepriklausomoje Lietuvoje.

Kur eiti? Namu važiuoti? Ką gi ten veiksi? Ten irgi viskas apkarpyta, išsigandę tėvai. 1939 metais tėvai jėzuitai, jo mokytojai, numatydami, kas gali ištikti Lietuvą, siūlė jo šeimai sudaryti sąlygas išvykti iš Lietuvos į kokią kitą valstybę. Bet jie atsisakė. O štai dabar prieš akis juoda nežinia.

Gediminas nutarė žūtibūt nepalikti Vilniaus. Įstoti mokytis bet kur. Tada jis nuėjo į Muzikos mokyklą, kuriai vadovavo Gaudrimas, ir padavė pareiškimą į obojaus klasę, Buvo priimtas. Čia mažiau žiūrėjo „socialinės kilmės“.

Ir prasidėjo naujas mūsų gyvenimo etapas Vilniuje.

Mano padėtis taip pat nebuvo aiški. Iš tėvų viskas atimta, namai nacionalizuoti (reikėjo persikelti į nedidelį namelį, kuriame anksčiau gyvenome. Tačiau jis jau priklausė Eugenijai Klasčiūtei, didelei mamos draugei, labai gerai davatkėlei, kuri ir vėl priėmė mus gyventi). Kaip, iš ko man ir seseriai reikės mokytis, nebuvo aišku. Ir... įdomus atsitiktinumas. Eidama berods Tiltu gatve, žiūriu - ogi priešais eina mūsų buvęs kunigas Vasiliauskas, civiliškai apsirengęs. Jis susistabdo mane, atpažįsta, draugiškai paklausia, kaip gyvename, kaip jaučiasi tėvai. Viską papasakojau. „Gal tau sunku, gal nori truputį užsidirbti? klausia. - Aš dirbu švietimo sistemoje. Dabar organizuojama daug lietuvių kalbos kursų nelietuviams, galiu parekomenduoti kaip dėstytoją. Kursai vyksta vakare, netrukdydys studijoms.“ Labai apsidžiaugiau. Betgi aš nemoku rusiškai, kaipgi jiems dėstysiu?“ - Na jau, sugebėsi, šiek tiek

juk moki, juokiasi jis. O su jais ir reikia daugiau lietuviškai kalbėti, kad išmokytų." Sutinčiau. Bet kaip aš ten dėsčiau - šiandien reiktų tik raudonuoti.

Iškilo ir buto klausimas. Pas tuos lenkus nebenorėjome gyventi, o į bendrą butą pakliūti mums su Juze nebuvo vilties. Visur žiūrėta „socialinės kilmės" Tada mano mama atsiminė, kad Vilniuje gyvena tolima giminaitė Mikšiūtė. Iš giminių sužinojo adresą, ir važiuom kartu į Vilnių derėtis, kad priimtų. Ta giminaitė su vyru ir dviem dukrom turėjo dviejų kambarių butelį, vieną sutiko mums išnuomoti. Ji buvo išėivė iš berods Murmeliškių kaimo; atvykusi į Vilnių, tarnavo pas ponus, ištekėjo ir šiaip taip proletariškai gyveno. Dukros Marytė ir Genutė gerai kalbėjo lietuviškai, nors vyras nemokėjo. Tai su Juze ir atsikraustėm. Čia jau nebuvo tos egzotikos, tačiau ramiau ir jaukiau. Vis dėlto pas savus.

Gediminas apsigyveno su dviem draugais Donelaičio gatvelėje dideliame mediniame name. Mačernis - su tokiu fiziku Norkūnu, „šilkiniu ponaičiu" Sierakausko gatvėje. O dauguma mūsų draugų, šatrijiečių ir nešatrijiečių psigyveno Tauro bendrabutyje. Tai buvo studentų akademiško gyvenimo centas. Apie Tauro bendrabutį norėtusi daugiau papasakoti. Tai buvo modernišką lenkų statybos pastatas (jis ir dabar tebėra), gana gražus ir patogus. Kambariai nedideli, daugiausia dvejukės, vienuose aukštuose gyveno mergaitės, kituose - berniukai. Apačioje buvo valgykla, šokių salė. Čia ir virė linksmas, šurmulingas studentų gyvenimas, pilnas visokių pokštų, linksmų nuotykių, dar linksmesnių istorijų. Į jį dažnai susirinkdavo ir kitur gyvenantys studentai, ypač šeštadieniais, kada būdavo šokiai, Gediminas čia buvo dažnas svečias, ypač Čipkaus ir Umbraso kambariame. Jie visi trys susidraugavo ir mėgdavo visokius pokštus krėsti, ypač mergaitėms. Po kokios nors išvykos, ekskursijos ar šokių vakaro, žiūrek, jau sukurs kokias nebūtas istorijas, pasakoja visiems ir juokiasi, žinoma, nepiktai.

Talp susidarė mūsų šešetukas: Čipkus, Umbrasas ir Gediminas – „riteriai", Juzė, Jonė ir aš – „damos". Aš buvau Gedimino „dama". Vaikštinėdavom visi kartu po Vilnių, apylinkes, šokdavom Tauro bendrabutyje, eidavom į kavinę „Po laivu" arba Literatų kavinėn. Jaunystė yra jaunystė ir visi „naujo gyvenimo" baisumai mūsų tarsi nelietė. Dar ir tų baisumų per daug nebuvo, Viskas dar priešaky. Girdėdavom, kad studentus berniukus paimdavo vykdomasis komitetas surašinėti nacionalizuojamo žmonių turto. Juos uždarydavo ir niekur neišleisdavo, kad ko „neišneštų" ar gandų neskleistų. Bet mūsų šeimai, rodos, to daryti neteko.

Iš mūsų visų erdviausią kambarį turėjo Jonė Važgauskaitė, tad rinkdavomės visi pas ją. Mačernis, „riteriai", dar vienas kitas. Praleisdavom ištisas naktis bediskutuodami, besiklausydami „riterių" istorijų O Gediminas mėgdavo pasakoti labai ilgą pasaką, kurios atrodė nuobodokos. O kartais grodavo ar monikėle (lūpine) arba savo mažą akordeonu. Rodos, mes netriukšmaudavom, nieko blogo nedarydavom, bet po kurio laiko šeiminkas jai liepė išsikraustyti iš buto. Kažkodėl apie mus visada blogiau pagalvodavo, negu buvo iš tikrųjų.

Kaip man atrodė Gediminas tuo metu? Tai buvo inteligentiškąs, kuklus, gana tylus berniukas, niekur neišsišokantis, turįs humoro jausmą, mėgstąs pasakoti, bet

tarp triukšmingų „riterių“ kiek nuobodokas. Jis buvo mano „riteris“, ir merginos sakė pastebėjusios, kad man neabejingas, bet aš nelabai kreipiau dėmesio, nepanorau jo arčiau pažinti. Taip ir liko mūsų santykiai draugiški, bet ne daugiau. Jis, būdamas išdidus ir kuklus, nerodė jokių ženklų, prisipažinimų ar panašiai.

Taip praėjo pavasaris, o rudenį jis jau nebeatvyko... 1941 metų birželio 14-15 dienos ir visas tolesnis gyvenimas tremtyje - sunku man visa tai atkurti, nes Gediminas nenorėjo, nemėgo to pasakoti, prisiminti, sakydavo: per daug baisu. Tik grįžęs iš pradžių viską papasakojo - ir nutilo. Aš irgi nesigilinai, neklausinėjau per daug, nes užklupo naujos bėdos, vargai, persekiojo baimė, kad vėl netektų grįžti.

Taigi apie šį jo laikotarpį papasakosiu daugiau konspektyviai, pasinaudo dama sesers Marijos Ropienės ir brolio Vyto Jakimavičiaus prisiminimais. Na, žinoma, ir paties Gedimino. Be galo gaila, kad dingo jo laišakai, kuriuos man rašė iš Sibiro. Juos paėmė per kratą Vabalninko saugumas.

1940-ieji palietė ir Jakimavičių šeimą. Pradėjo išvažinėti vokiečių tautybės žmonės. Jezuitų vienuolyno viršininkas ir Gedimino mokytojas Tėvas Kipas pasiūškė Gediminą ir įspėjo, kad vertėtų jų šeimai išvažiuoti kur nors į Vakarų, nes čia būsia blogai. Jis siūlėsi padėti. Tėvai atsisakė. Apie žudymus, šaudymus, trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje čia nebuvo skelbiama. Iš Alios Rachmanovos knygos žinojome tik apie baisų revoliucijos laikotarpį, o vėliau buvo viskas labai slepiama. Niekas net nenujautė, kad tautai teks nueiti kančių kelią.

Dvare prasidėjo reformos. Išmatavo žemę, paliko 30 ha, kitus atidavė „sklypelninkams“, uždėjo didelius mokesčius, pyliavas. Paskyrė komisarą buv. vusį darbininką Ivanauską. Jis labai naudojosi savo „galia“. Prasidėjo kratos, areštavo Vyta, keturiolikos metų moksleivį. Niekam nepavyko sužinoti, kur jį padėjo. Tėvai labai nusiminė. Jis atsirado tik po 9 mėnesių kalėjimo. Tėvelį priėmė dirbti į „Skotimportą“. Tai buvo prekybos įstaiga, kuri pirko gyvulius Rusijai. Išvežė paskutines javų atsargas, o normos dar nebuvo įvykdytos. Tėvai skolino javus ir vežė juos valdžiai.

Ir štai 1941 metų birželio 14 ar 15 d., pasak Vyto, įvažiavo į kiemą sunkvežimiai. Pasiimti leido labai maža. Kaip tyčia buvo užmerktas didelis žlugtas, visi baltiniai, paklodės, rankšluosčiai – šlapi. Įsidėjo kiek maisto, lašinių. Gediminas pasiėmė akordeoną ir fotoaparata.

Veža iki Naujosios Vilnios. Ten sustoja ir pradeda perskirti šeimas. Išveda vyrus atskirai, į kitus vagonus. Kareiviai, klausiami, kodėl taip elgiamasi, atsako, kad taip važiuoti patogiau. O paskui, kai nuvažiuosią į vietą, vėl leisią susitikti. Taip meluoja ramindami žmones, kurie patiki ir tikrai apsiramina.

Ne visus vyrus išveda, kai kurie lieka. Kaip paskui paaiškėjo, atskyrė buvusius tautininkus ar kokius kitus veikėjus. Jakimavičiaus neatskyrė. „Jis nepriklausė jokiai partijai, nors ir dalyvavo seime“ - pasakojo Vytas.

Važiavimą vagonuose Marytė aprašo labai panašiai kaip tremtiniai savo atsiminuose. Tokia neįprasta, neįsivaizduojama kelionė, matyt, visiems labai įsirežė atmintį.

„Vagone pilna įvairių galvų – mažų, didelių, senų ir viduramžių. Yra tokia plati lentyna, ant kurios priversta ryšulių ir sėdi žmonės, daugiausia moterys ir vaikai, ir gal keletas vyrų. Mūsų šeima irgi ant tos lentynos, sienoje išpjautas lyg ir langas, bet perkaltas skersai metalo sijomis taip, kad į vidų šviesos patenka nedaug. Vagono grindyse išpjauta skylė. Kai jau gerai praaūšo, tas didžiulis sąstatas pajudėjo. Durys lauko užrakintos. Kiek pavažiavus, pradėjo žmonės brazdėti, ypač vaikai ir seniai, kuriems prireikė tvarkyti neatidėliotinus reikalus. Žmonės prie tokių aplinkybių nepratę, ir ta skylė apgulta, apsėsta kaipgi eisi tūpsi prie svetimo šono. Kažin kokie žmonės paėmė užkabino paklodę, tik ką ten gelbės? Dauguma laukia sustojimo, sąstatas iki Baltarusijos sienos nestojo. Berods Minske nustumtas kažkur už stoties ilgai stovėjo. Iš kilo vandens problema, maisto nereikėjo, nes dar turėjo šio to.

Kai stoty pradėjo žmonės rėkti, belsti į vagoną, tai kareiviai atnešė kibirą vandens. Jau pervažiavus Uralą, atrakindavo vagonus ir sustojimo vietose išleisdavo žmones po vagonais atlikti savo reikalų. Taip bekeliaudami liepos 6 dieną pasiekėm Altajaus kraštą, Bijsko miestą."

Vyto pasakojimu, čia išvarė visus su daiktais į aikštę, ir atvykę „vergų pirkliai" rinkosi žmones. Jų šeima atrodė darbinga (daug joje berniukų, tėvai dar stiprūs). Susodinę į vežimą, traukiamą arklių, vežė į Katinsko kaimą. Ten suteka Katūnė su Bija ir prasideda Obė. „Atminty įstrigo toks Iljuša, kuris vežė mus į Katinską, - pasakojo Vytas. - Tai buvo baisiai apžėlęs, apdriskęs vietinis, pirmas, su kuriuo arčiau susidūrėm. Kai sustojo pailsėti ir užvalgyti, tai mama atpjovė lašinių ir davė jam gabalėlį. Jis kilo ja tuos lašinius, nesupranta, kaip valgyti. Tokio daikto aš niekad nesu valgęs" – sako.

Nuvežęs už Bijsko maždaug 10-15 km, išleido į plyną lauką, kur stovėjo barakas, be durų ir be krosnių, taip pat ir be pertvarų. Kai mes čia atėjom (vežė tik daiktus), dar buvo šviesu. Susinešėm, ką turėjom, į tą baraką. Labai atstu miančios išvaizdos žmogus pareiškė, kad jis mūsų viršininkas, ir rytoj reikės eiti į darbą, - pasakojo Marytė. Rytojaus dieną paliko barake tik visiškus senius ir vaikus, visiems kitiems išdalijo kastuvus ir nuvedė ant upės kranto kasti statyboms žvyrą. Kasė Gediminas, Kazys, Marytė, Vytas ir tėtis. Mama liko namie, Antanas dar mažas - jis su kitais lauke virdavo valgį.

Darbas buvo toks: reikėjo nuimti žemės sluoksnį, po to kasti žvirgždą ir pilti ant sieto. Persijotą į štabelį. Dirbo po du žmones: vienas viršuje, kitas duobėje. Norma - 2,5 kubinio metro porai. Kas nepadarys normos, negaus maisto davinio, Viršininkas vis kartodavo: „Nedirbsite - teisim".

Pagal sąrašą duodavo tik duoną. Kitu maistu reikėjo pasirūpinti patiems. Iš pradžių valgyklos nebuvo. Vėliau atidarė, tačiau ten tik sušalę rauginti agurkai, iš kurių

buvo verdama sriuba. Mes pinigų turėjom labai nedaug ir už juos nieko nebuvo galima gauti, - pasakojo Gedimino sesuo Marija. Už kokių 5 km buvo kaimas, bet iš kolūkiečių tik už daiktus galėjom šio to įsigyti. Už auksą buvo galima nusipirkti miltų. Tai tėvai auksines dantų karūnėles išmainė į maistą.

Dirbančius ant upės kranto smarkiai kepino saulė. Per vasarą visai suplyšo drabužiai, o jų neturėjom daug.

Atėjo šaltos rudens dienos. Barake įdėjo duris ir pradėjo statyti krosnis. Padarė net pertvaras. Bet viryklių nebuvo, Stepėje miško nėra, tik upės pakraščiais augo karklai. Taigi atvežė prie barako žalių karklų, kurie šnypštė ir visai nenorėjo degti. Iš ju čiurkšlele bėgdavo vanduo.

Mūsų kampe po narais pilna sniego, - visas kampas beveik iki lubų apšerkšnijo, Vieną rytą matom, kad mūsų mama jau negali atsikelti ir neprakalba. Atvežė felčerę, o ta tik iš tolo pažiūrėjo ir, nieko nesakius, išvyko atgal. Mamą suparaližavo.

Spalio mėnesį vežė baržomis į Barnaulą, į karines gamyklas. Tuo tarpu tėtis sužinojo, kad Katūnės veislinių kiaulių tarybiniam ūky reikia vyriausiojo veterinariaus. Jis išsiprašė leidimą nuvykti į tą ūkį. O darbą iš tikrųjų ten gavo, net butą. O prieš tai barake buvo didelė krata, iš visų atėmė visus dokumentus, diplomus ir pasakė, kad esame ištremti „visiems laikams“.

Tarybinio ūkio direktorius išsirūpino iš vietinės valdžios, kad Jakimavičių priimtų į darbą. Kai davė butą, visa šeima pas jį ir nusidangino. Ten tremtinių nebuvo, vietos gyventojai žiūrėjo nepatikliai, bet sąlygos jau buvo geresnės. Tačiau prikibo saugumas. Jie nenorėjo sutikti, kad „toks žmogus“ užimtų gana aukštą vietą, ir iškėlė sąlygą - dirbti jiems arba atsisveikinti su tarybinio ūkiu. Tėvas, aišku, sutiko geriau netekti duonos kąsnio, negu parsiduoti, nusižengti savo principams. Teko ūkį palikti ir su badaujančia šeima vėl „ieškoti laimės“.

Jau buvo ankstyvas pavasaris, Katūnė nešė ledus. Labai rizikuodami, tempdami ant rogučių paraližuotą mamą, šeima vėl grįžo į Katunskąą.

Tuo tarpu tėvas vėl ieškojo darbo. Jis nuvyko į Smolensko (kitas Smolenskas) rajoną ir ten vėl gavo veterinarijos felčerio vietą tabako auginimo tarybiniam ūkyje. Šeima ilgokai apie jį nieko nežinojo, ir Gediminas su Vytu išvyko į Smolenską tėvo ieškoti. Atrado jį ligoninėje, sergantį maliarija. Tai buvo jau 1942 metų pavasaris.

Kai tėvas gavo darbo, nusikraustė pas jį visa šeima. Vaikai dirbo ūkio laukuose, Gediminas važinėjo jaučiais. Jiems davė ir žemės sklypelį, tokių plėšinių, kuriuos reikėjo išdirbti ir apsodinti bulvėmis, Bet kur jų gauti. Iš čionykščių gyventojų jų galėjai gauti tik už gerus daiktus. Surinkę savo paskutinius kiek vertingesnius daiktus, Marytė su Vytu išvažiavo į kaimus mainikauti. Tėvas išprašė iš darbovietės arklį su vežimu. Už daiktus gavo šiek tiek bulvių ir pupelių sėklų. Šiaip taip, visai jėgų neturėdami (mat sirgo maliarija). išdirbo laukelį, išplėšė velėnas ir pasodino bulvių su pupelėm. Žemė gera, vis kas sudygo, bet nėra jėgų nei ravėti, nei prižiūrėti. Dar ir neišsigydyta maliarija kankina.

Sodiniai šiaip taip augo. Labai anksti pradėjo kasinėti bulves, nes trūko maisto.

Tačiau vieną rugpjūčio dieną buvo pranešta, kad veš kažkur toliau.

Visus išlaipino iš laivo taigoje ant Lenos kranto, maždaug 400 km nuo aukštupio. Tai buvo pietinė Jakutijos dalis Lenos rajone. Nuvedė į baraką, ku rio viduryje stovėjo iš geležinės statinės padaryta krosnis, Žmonės susidėjo savo ryšulius į kampus, šiaip taip susišildė, susitalpino. Šeima pakliuvo į Turuchtą, miško pramonės gyvenvietę.

Gediminas gyveno su šeima Turuchtojų, vežiojo malkas iš miško prie upės. Tėvelis veterinariavo prie arklių. Vytas su Kaziu buvo išsiųsti į kitą padalinį, maždaug už 15 km, ir dirbo miške.

Artėjo 1943 m. pavasaris. Aplinkui siautė badas, daug žmonių mirė. Ligoninės sandėlis, anot Marytės, visada būdavo pilnas lavonų. Numirėliai kaupdavosi, o kai jų prisirinkdavo jau tiek, kad nėra kur naujų dėti, tai juos išveždavo ir užkasdavo. Jau gerai nepamenu, ar darė karstus, ar vežė be jų.

O badas siautė. „Vos sniegui nutirpus ir pasirodžius žalumai, eidavom už 15-20 km rinkti laukinių svogūnų.“

Anot Marytės pasakojimo, Gediminą atidavė į vieną mažą kolūkį, esantį netoliese. Čia jis vežiojo paštą ir dirbo sąskaitininku. Apie šį kolūkį patsai Gediminas man rašė laiškuose iš Sibiro ir pasakojo grįžęs. Pasak jo, tai buvęs gražus, nuoširdus mažas kolektyvas, bendromis jėgomis gelbėjęsis nuo bado. Mes niekad neužsirašydavom daugiau darbadienių nei pirmininkas ar kita valdžia, pasakojo jis. - Stengėmės, kad visiems žmonėms būtų po lygiai“. Pasakojo ir apie pašto vežiojimą. Vežiojo žiemą Lenos upe, ledu. (Sunku nu statyti, ar tai buvo 1943 ar 1944 metų žiemą.).

„Veždavau naktimis, šaltis spigindavo, nors būdavau įsisupęs į kailinius. Lena plati plati, kiek akys užmato - ledas. Važiuodavau vienu pakraščiu“. Tačiau vieną kartą vos nenuskendo. Buvo jau pavasaris. Važiuojant ledas jau traškėjo. Ir štai matau: vienoj vietoj jau nuo kranto atitrūkęs, pakrašty vanduo. Baigta, - pamaniau. Bet kumelė buvo protinga, ji mane ir išgelbėjo. Akimirksniu pasuko ir šovė į statų krantą. Taip likau gyvas" - pasakojo man jau grįžęs.

Šiame darbe, pasak Marytės, Gediminas išbuvo apie metus. Vėliau buvo perkeltas į Saldikelį, kultūros namus, - ten jis grojo akordeonu, dalyvavo renginiuose. Iš Saldikelio – į rajono miestelį Muchtują. Ten taip pat dirbo klube ir mokykloje (dėstė svetimą kalbą). Ir čia įvyko jo tragedija, apie kurią ne vienodai pasakoja Marytė ir Vytas. Pasak Marytės, į Muchtują atvežė kiek pa sigydyti tėvelį, kuris buvo jau labai nusilpęs. Nepagydytas grįždamas namo atidavė Gediminui duonos kortelę. Manė grįžęs sakyti, kad pametė, juk matė, kad ir sūnus vos laikosi. Taigi Gediminas turėjo dvi korteles. Pasak Vyto, korteles jis gavo iš abiejų darboviečių. Patsai Gediminas taip pat yra tą istoriją pasakojęs ką tik grįžęs, bet aš nepamenu, kad jis būtų minėjęs tėvelį. Jis sakė, kad berods klubo vedėja jį prikalbinusi paimti, o paskui pati ir įskundusi. Aišku, išbadėjusiam žmogui buvo sunku atsispirti tokiai pa-

gundai, nors turbūt žinojo, kad taip negalima. Už tai jį teisė. Priteisė dvejus metus kalėjimo.

Jį nuteisė ir išvežė į Aliokminsko lagerį (maždaug 100 km nuo Muchtujos) Apie lagerį man taip pasakojo. Tai buvo kriminalinių nusikaltėlių, recidyvistų kalinimo vieta tarp miškų. Tarp jų buvo labai baisu. Jie galėjo daryti ką tik norėjo, galėjo užmušti, sužeisti. „Bet mano laimė buvo,- pasakojo Gediminas kad į mane atkreipė dėmesį jų vadas“. Mat vieną, kitą kartą papasakojau istorijas iš skaitytų knygų. Jam pasidarė įdomu, mane „paėmė į savo globą“. Tai reiškė, kad manęs neleis niekam skriausti. O aš už tai vakarais turėjau pasakoti istorijas. Kalėjimo prižiūrėtojai buvo žiaurūs. Su kaliniais galėjo daryti, ką tik norėjo.

Vienam iš jų, nežinau dėl ko, kritau į akį. Vieną kartą jis paliepė man sėstis į roges ir išvežė gilyn į mišką. Buvome vieni. Nesupratau, kam ir kur mane veža. Tik kai nuvažiavom toli nuo lagerio, sustojo ir pradėjo šautuvo buože mane talžyti. Mušė keikdamasis visokiais žodžiais, kol šautuvo buožė lūžo. Nustojusį sąmonės įvertė į roges ir parvežė atgal. Dėl jo veiksmų niekam nepasiskūsi. „Mėgino bėgti“, trumpai paaiškina. O bėgančius galima nušauti, užmušti."

Tuo tarpu šeimos nariai kiekvienas nešė savo sunkią dalį. Jauni šiaip taip išlaikė, o tėvelis atgulė ir nyko, džiūvo. Kai 1944 metais parvykau į namus, tai gulėjo toks išdžiūvęs skeletas. Daugiau jo nemačiau.“ – pasakojo Marytė.

Jonas Jakimavičius mirė 1945 metų gegužės 1-ą dieną. Šis taurus žmogus, daug nusipelnęs Lietuvai, visą gyvenimą ėjo garbingu, tiesiu keliu. Mirė badu, neišdavė savo orumo, neparsidavė už duonos kąsnį. Garbė jam. Palikę Gediminą Aliokminsko lageryje, pažiūrėkime, kas tuo metu dėjosi Lietuvoje, kaip gyvena mūsų šeima.

1945 metai. Sesuo Elzė baigia mediciną ir atlieka praktiką sugriautoje, bombarduotoje ir vokiečių susprogdintoje Klaipėdoje. Tiesa, prieš tai dar pa buvusi saugumo rūsyje, Vilniuje. Tai dėl manęs. Aš, pašalinta iš universiteto, grįžtu į Vabalninką. Gyvenu pas tetas čia Purvuose, čia Vabalninke. Tėvelis taip pat daugiausia būna kaimuose pas seseris. Mes išvaryti iš namų. Jie nacionalizuoti. Iš pradžių dar leido gyventi savo bute, paskui jis patiko milicijos viršininko žmonai ir liepė mums išeiti kur norim. Priėmė Eugenija Klasčiūtė, amžina mamos draugė, su kuria ilgai gyvenom kartu vienuose namuose. Taigi persikraustėm į savo butelį Kupiškio gatvėje. Mama susirgo ir ilgus metus gulėjo ant patalo. O dar buvo maža sesutė Nijolė. Reikėjo jas globoti. Tai teko man.

Tada aš bendravau su mediku Vladu Šimkūnu, kuris studijavo kartu mano seserim Elze, nors buvo žymiai vyresnis. Tai būtų atskira ir įdomi istorija, kurią čia papasakosiu bendrais bruožais. Jis apsigyveno pas mus, paskutiniaisiais vokiečių metais su kitais studentais atbėgęs iš Vilniaus. Čia užsiėmė gydymu, užsikariavo visų simpatijas ir mane sužavėjo savo gerumu. Atrodė, kad jis ir gimęs daryti tik gera. Be to, ir biografija jo buvo gana romantiška. Neturtingą berniuką nuo Ignalinos ėmėsi globoti jėzuitai, mokė, siuntė net į Olandiją, savo centrą. Jis buvo priėmęs net kai

kuriuos įšventinimus. Visa tai buvo apdengta paslapties šydu. Jis kai ką pasakodavo, kai ką nutylėdavo, o tai žavėjo ir traukė. Išbuvęs su mumis visą fronto laikotarpį, sugrįžus Raudonajai armijai, kurį laiką dar gydytojavo miestelyje, paskui išvykome kartu į Vilnių. Turėjo įvykti mūsų sužadėtuvių, bet jis pasisakė, kad įsitraukęs į pagrindžio darbą, visko gali būti ir nenorįs padaryti man skausmo. Ir iš tikrųjų jį po kurio laiko suėmė, nuteisė dešimčiai metų ir išvežė į Vorkutos lagerius.

Grįžau namo suspausta širdimi. O namuose irgi laukė nelaimė - suėmė tėvelį. Tuo metu jis buvo pas seserį Purvų kaime. Naktį nuėjo miegoti į daržinę ant šieno. Tuo tarpu atlėkė sribai ieškoti miškinį. Tėtis iš tos baimės įsikasė šienan - gal jo nepamatys. Įlėkė į daržinę šautuvų durtuvais ėmė badyti šieną. Tėtis nusigando, kad jo nenudurtų, ir išlindo.

- Aha, sugavom paukštį! O kur tavo šautuvas? Atiduok šautuvą!- ėmė šaukti mušdami kur pakliuvo.

- Neturiu jokio šautuvo, niekad neturėjau, - teisinosi tėtis.

- Žinom mes tave, valkiojies po kaimus. buržujau tu. Ko daugiau, jei ne pas banditus! -

Jokie aiškinimaisi nepadėjo. Įsimetę į vežimą, nugabeno Vabalninkan, ten dar pridaužė ir išvežė į Biržų kalėjimą. O jį suėmę sribai buvo iš artimo Lebeniškių rusų kaimo (rusai čia buvo atkelti po 1863 m. sukilimo, kai beveik ištisas kaimas buvo išvežtas į Sibirą). Jie ir pasirašė, kad Aukštikalnį suėmė su šautuvu. Vieno pavardė Beriozovas, kito pamiršau.

O tėtis iš tikrųjų jokio šautuvo neturėjo. Tada jis buvo liguistas, be sveikatos žmogus, turėjęs apie 57-58 metus. Kurgi jam po miškus su šautuvu! Tačiau valdžios požiūris į jį, buvusį savanorį, na, ir turėjusį turto žmogų, aišku, buvo neigiamas. Jį laikė „liaudies priešu“, ir atrodė, kad į mišką kelias jam būtų visiškai natūralus.

Taip man teko su maisto, drabužių siuntinėliais važinėti čia į Vilnių, čia į Biržus, o vėliau į Panevėžį. Stoviniuodavau prie Vilniaus saugumo rūšio durų, kur gana ilgai buvo laikomas ir tardomas Vladas Š. Stovėdavo daugiausia moterys, motinos, žmonos. Saugumiečiai paimdavo mūsų paketėlius ir grą žindavo nešvarius kalinio baltinius, kuriuose su nerimu ieškodavom kraujo žymių. Būdavo dar pridėtas raštelis su parašu „polučil“. Tai reiškė, kad kalinys siuntinėlį gavo. O daugiau nieko. Taigi „tvarka“ buvo.

O tėvelį bandėm gelbėti. Tada atsirasdavo visokių tarpininkų, dažniausiai apsišaukėlių, kurie naudojosi nelaimingų žmonių ašaromis ir patiklumu. Už visokias dovanas ir pinigus jie, apsiskelbę, kad gali priėti prie tardytojų ir kalinį išlaisvinti, dažniausiai nieko nepadarydavo, tik ištraukdavo iš žmonių gėrybes. Taip buvo ir mums. Biržuose kažkas prirodė tokį invalidą, važinėjusį su rateliais, kuris neva „galįs priėti“, tik kainuos nemažai. Mes su tetomis (tėvelio seserimis) iš paskutiniųjų jam krovėm brangios angliškos kostiumų medžiagos, pinigų (teta dar turėjo carinių aukso rublių). Jis reikalavo vis daugiau ir daugiau, o nedarė nieko. Pagaliau supratom, kad esam apgaudinėjamos. Labai nusiminėm, nežinojom, ką daryti. Bet vis dėlto laimė mūsų neapleido.

Vieną kartą atvažiavusios su seserim į Biržus sukiojamės apie saugumo rūmus svarstydamos, kaip čia patekus pas tėtės tardytoją. Išsina iš rūmų toks jaunas berniukas ir lietuviškai klausia: „Ko jūs čia laukiat?“ Mes nuoširdžiausiai puolėm aiškinti, kad mūsų tėvas nekaltai kalinamas ir norim pakalbėti su jo tardytoju, tik nežinom, kas jis toks, kur jo ieškoti. O kokia jūsų tėvo pavardė, iš kur jis?“ - paklausė. Antanas Aukštikalnis iš Vabalninko - jau nebejaunas žmogus.“ Pavardė lyg girdėta. Aš esu vertėjas. Ar nebus toks labai išdžiūvęs žmogus?“ Taip, tikriausiai jis.“ Jo tardytojas - Stepanovas. Nueikit pas jį po darbo pasikalbėsit.“

Mes nuoširdžiausiai padėkojom. Tarsi koksai stebuklas. Nei jokių kyšių, nei jokių atlyginimų nereikėjo pasakė, ir viskas. O jis neturėjo teisės mums sakyti. Tada viskas buvo daroma baisiausiai slaptai. Ar jam mūsų pagailo? Jeigu dar gyvas, norėtume jam atsidėkoti nors geru žodžiu: Ir „ten“ ne visi buvo blogi.

Pavakary vizitas pas tardytoją. Jis gyveno toliau nuo centro toje gatvėje. kuria atvažiuodavom nuo Vabalninko. Rudai dažytas medinis namelis, laipteliai į antrą aukštą. Kaip šiandien prisimenu - duris atidaro šviesiaplaukis pusamžis vyras, šalia jo murzina susivėlusį mergytę. Atviros durys į kambarį, kuriame baisi netvarka: pridėta visokių drabužių, butelių, kopūstų, burokų krūva kampe. Vyro išvaizda kažkokia graudi.

Pradedam aiškinti (rusiškai kalbam sunkiai), kas mes, ko norim. Jis iš karto supranta, matyt, tas berniukas jam pasakė.

- Aš irgi manau, kad jis gali būti nekaltas. Neatrodė, kad būtų turėjęs šautuvą. Po kiek laiko jį perkelsim į Panevėžį, ten bus teismas. Bet yra skundas su dviem parašais. Jūs raskit du liudininkus, geriausia - kaimynus, kurie paliudytų, kad jis neturėjo šautuvo. Atsiųskit juos man apklausti. Vėliau jie turės paliudyti teisme.—viską kuo gražiausiai, žmoniškiausiai išaiškino. Paskui, gal pamatęs mūsų nustebusius veidus, pridūrė: - Mano žmona mirė prieš dvi savaites -.

Grižom namo, sesuo išvažiavo į Vilnių tęsti studijų, o aš tuoju žygiavau į Sungailius organizuoti liudininkų. Susitarėme su tetomis prašyti kaimyno Ipolito Barono ir gretimo Padvariečių kaimo ūkininko Aloyzo Puodžiūno. Jie mielai sutiko. Tai buvo geri žmonės, teisingi, senoviški ūkininkai, tada dar perdaug neapimti baimės. Padėti kaimynui, liudyti teisybę jiems atrodė būtina - kitaip ir negalima.

Ir po kiek laiko pasirengę, į vežimą įsimetę alaus statinaitę, lašinių, dešrų, vežami Puodžiūno arkliuko, dardėjome į Biržus. Užvažiavom į tardytojo namus: iškrovėm lauktuves. Jomis jis buvo gana patenkintas. Vyras nuėjo į kabinetą, kur jis juos išklausinėjo ir liepė laukti šaukimo į teismą. Nuvežėm maisto į kalėjimą, tik neatsimenu, ar sugebėjom apie visa tai pranešti tėveliui, kad jam būtų ramiau. Bet vėliau jis pasakė, kad tardytojas su juo elgėsi švelniai, nemušė, nerėkė ant jo...

Po kiek laiko tėtį nuvežė į Panevėžį, į kalėjimą. Ten dar palaikė mėnesį kitą. Važiuodavau ir ten su paketėliais. Ten man buvo patogiau, nes jau turėjau kur pernakvoti pas Elenutę Galiukaitę, kur gyveno Zitos gatvelėje, buvusiam Petkevičaitės-Bitės bute. Ten gyveno ir Skrabuliai, kurie taip pat mokytojavo. Vo Susipažinau su jaunąja Sofija Skrabuliene, labai malonia moterimi. Deja, Antanas Skrabulis bu-

vo areštuotas. Panevėžio kalėjime tuomet sėdėjo ir Dominykas Urbas. Abidvi su Skrabulienė, nešinos siuntinėliais, eidavome prie kalėjimo. Skrabulienė per langą Antaną pamatydavo, o aš nieko nemačiau. Pagaliau jau rudenio liudininkams atėjo šaukimas į teismą. Atėjo šaukimas ir skundėjams. Vėl važiuojam su Aloyzu ir Ipolitu į Panevėžį. Jie įeina į teismo rūmus, o aš pasilieku lauke - manęs neįleidžia. Po kiek laiko jie sugrįžta, bet.. be tėvo. Nusigąstu:

- Kaipgi čia dabar? -

- Nieko, viskas gerai.—nuramina.- Lebeniškiečiai visai į teismą neatvyko. Matyt, sužinojo apie mus ir nusigando akistatos. Kadangi nebebuvo kaltintojų, o mes paliudijom, kad jis tikrai neturėjo ginklo, tai jį teismas išteisino. Bet turi gražinti į Biržus ir iš ten paleisti.-

Linksmi grįžom namo. Mes laimėjom. Betgi tai toks retas atvejis anų metų byloje. Niekur nebuvo girdėta, kad leistų kaltinamajam kviestis savo liudi minkus, kad būtų galima kalbėtis su tardytoju. Net pas prokurorą nebūdavo galima patekti. Viskas buvo griežčiausiai slepiama nuo artimųjų. Tais atvejais, kai bylos nesudarydavo - nebūdavo pakankamai įrodymų, vis tiek veždavo į Sibiro lagerius penkeriems ar septyneriems metams. Kam dėkoti? Ar susiklos čiusioms atsitiktinėms aplinkybėms, ar pačiam Aukščiausiam Likimo Lėmėjui, kuris dar nepanoro tėvelio kančių ir siuntė gerus žmones, padėjusius jį išgelbėti. Taigi vieną gražią dieną vėl keliavau į Biržus. Arklio jau niekur negavau, tai iš kalėjimo su tėte grįžom pėsčiomis. O jis toks nusilpęs, sublogęs! Šiaip taip nuėjom apie 15 kilometrų iki Gaižiūnų, užėjom pas jo pusseserę Sakalauskienę ir pasiprašėm nakvynės. Kitą dieną pailsėję parke liavom į namus.

Nors kalėjime išbuvo neilgai (tiksliai net pasakyti negaliu – apie dvejus metus), bet sveikatos prarado daug. Grįžęs daugiau laikėsi miestelyje, nes kaimuose buvo labai neramu.

Atsikėlus rytais su nerimu išeidavau į savo balkonėlį ir žvelgdavau į aikštę ar nepamatysiu po kryžium suguldytų išniekintų lavonų. Jų būdavo tai du, tai trys. Buvo paguldytas ir gimnazistas Vileišiukas. Ant jo kaklo spindėjo sesers padovanotas auksinis kryželis.

Aikštė tuokart buvo plyna, išgrįsta akmenimis, o kryžius - stilingas, su rū pintojėliu. Jis buvo pastatytas Lietuvos nepriklausomybės atgavimo proga. Po juo ir numesdavo lavonus.

Taip ir gyvenome Vabalninke su sergančia mama, tėčiu, mažąja Nijole. Su mumis gyveno ir ištikimoji Saliutė, mus išauginusi ir ilgai pas mus dirbusi.

Vieną pavakare (gal 1946 metais) atneša man trikampiū sulankstyta languoto sąsiuvinio popieriaus lapelį - laiškutį, kokius paprastai siųsdavo iš kariuomenės. Nustebau pamačiusi nepažįstamą rašyseną. Vladas iš lagerio jau parašydavo, bet čia buvo ne jo. Atlankstau, skaitau ir savo akimis netikiu - ogi Gedimino laiškas! Gedimino, apie kurį tiek metų nieko nežinojom. Laikėm jau žuvusiu. Prisimenu, vokiečių metais pasikalbėdavom su Čipkum, Umbrasu... "Kaip gaila Gedimino! Kažin kur jis dabar? Ar dar gyvas?" dažniausiai dūsaudavo Alfukas.

Dabar sunku man beprisiminti ano laiško turinį ir iš kur jis buvo išsiųstas - iš Aliokminko ar Saldikelio. Greičiausiai iš pastarojo. Jis rašė, kad gyvena su šeima, kad jam dažnai stovėdavo prieš akis mano veidas. Su balta skara. Ir kad tas vaizdas padėjo iškęsti visus sunkumus.

Labai sujaudino tas mažas laiškutis. Pajutau sąžinės graužimą, kad buvau jį pamiršusi, nors jokių įsipareigojimų jam neturėjau, tiktai draugystę. O apie anų metų išvežtuosius tada niekas nieko nežinojo. Nežinojo net vietų, kur jie buvo išvežti. Jo laiškutis buvo didelė naujiena. O juk ir jis rašė nesitikėdamas mane rasti. Mėgino, ir tiek.

Greitai jam parašiau. Ir prasidėjo intensyvus susirašinėjimas.

Aš gaudavau abiejų laiškus - ir Vlado, ir Gedimino. Vladas rašė iš lagerio, o Gediminas iš tremties. Pradėjau nejučiomis juos lyginti. Iš tų laiškų pradėjo atsiskleisti dvi labai skirtingos asmenybės. Abu rašė iš kančios vietų, kurių aš tada negalėjau gerai suprasti. Tik jaučiau, kad ir vienam, ir kitam teko daug iškentėti. Vlado laišakai buvo pilni skundų, dejonų - jis aprašydavo visus lagerio sunkumus. Tuo tarpu Gedimino laišakai buvo pilni šviesos, skaidrumo. Jis rašė, ne apie sunkumus, žiaurumus, bet apie nepaprastą gamtos grožį, sutiktus gerus žmones. Mane tiesiog pritrenkė jo dvasios tvirtumas, didybė - jis visiškai nepalūžęs, laisvos dvasios, išdidus. Netgi rašydavo apie skaitytas knygas, Rytų poetus, kuriuos skaitė dirbdamas klube. Na, dar būtų galima manyti, kad rašė taip bijodamas cenzūros. Tačiau iš esmės toks buvo jo charakteris. Ir pamažu mano vidinis palankumas ėmė svirti Gedimino pusėn. Labai laukdavau jo laiškų, kurie būdavo tokie įdomūs, pilni poezijos. Jis aprašydavo ir savo darbus. Laiškuose jie neatrodė sunkūs, labiau romantiški. Tuo tarpu Vlado laiškais tarsi pradėjau bodėtis. Mano meilė jam blėso jau anksčiau, iš daugelio apraiškų nebegalėjau juo tikėti, bet tai kita istorija. Siunčiau jam siuntinius į lagerį, bet labiau iš pareigos ir mamos raginama. Ji tą „Vladelį“ labai mylėjo.

Iš Gedimino laiškų visiškai nesupratau, koks baisus vargas, skurdas, paikinimas lydėjo tremtinius, drauge ir jų šeimą. Jis rašė apie motiną, brolius, seserį, bet taip, tarsi jie tenai normaliai gyventų. Todėl jam parengiau tik vieną siuntinį. Pati numezgiau megztini, šaliką, įdėjom lašinių. Gedimino seseriai Marytei - suknelę. Siuntinį jie gavo ir labai dėkojo. Kokia nesupratinga buvau. Reikėjo suprasti, reikėjo siųsti kuo daugiau. Nors ir mes išvaryti iš namų nieko neturėjom, bet kaimuose dar gyveno giminės, bent jau lašinių buvo galima gauti.

Man tas laikotarpis buvo labai niūrus. Mama – ant patalo, tėvelis taip pat paliegęs, miestelyje – baisu, pilna stribų, garnizono kareivių, kaimuos – miškiniai.

Į mišką išėjo bent Vabalninko apylinkėse, patys gerieji, patys šaunieji jaunuoliai. Beveik visi studentai, moksleiviai, mūsų draugai, pažįstami. Jie tvirtai tikėjo, kad Vakarai padės ir laisvė bus iškovota. Man visai aišku, kad jų kova buvo ne klasinė, bet tautinė. Tai iš tikro buvo rezistencija. Iš pradžių buvo jų persvara, kaimuose jie viešpatavo. Prisimenu, Unciškius, Sungallius jie buvo visiškai užėmę. Miestelyje buvo viena valdžia, kaimuose - kita.

Miestelio ir kaimų bendravimas buvo labai keblus. Jei ateidavo į kaimą kas

iš miestelio, žiūrėdavo kaip į šnipą. Į miestelį – į turgų ar bažnyčią - kaimiečiams irgi buvo baisu eiti. Juos čiupdavo, klausinėdavo, kur „banditai“.

Visa tai teko išgyventi. Be kaimo aš negalėjau. Ten gyveno mano tetos (Sungailiuose) ir pusseserės (Natiškiuose). Iš jų parsinešdavau maisto. Visko teko matyti. Bet tai jau kita tema.

Taigi tokiam niūriame fone laiškai man buvo didelė, svarbi gyvenimo dalis, siejusi mane su Gediminu, su šviesia praeitimi. Dažnai jam rašiau. Ir jam gyvenime mano laiškai buvo svarbūs - padėjo dar niūresniame, beviltiškesniame. Tolydžio tie darėsi vis emocingesni. Per tokias tolybes jie tapo dviejų žmonių šauksmu, artėjimu į vienas kitą - nesulaikomu artėjimu.

Gediminas pradėjo kviesti mane į Sibirą. Važiuoti pas jį. Rašė, kad gyventi įmanoma. Ir jo mama laukianti. Tada atrodė - jeigu išvažiuosiu, tai jau amžinai. Palikti sergančią motiną, visus namiškius, atsidūrusius nežinioje, - nesiryžau. Aš tokia sėslė, niekur toliau nebuvus, bijojau ir tolimos kelionės - Sibiro. Matyt, mano meilė nebuvo stipri, galėčiau viską palikti dėl jo. Parašiau, kad važiuoti negaliu, labiausiai dėl motinos. Gediminą toks atsakymas įžeidė, įskaudino. Jis parašė porą piktųjų laiškų, bet paskui susitaikė. Pagaliau pradėjo rašyti, kad atvyks jis. Jis puikiai žinojo, kas jočia laukia, jei nepasiseks. Tačiau ryžosi. Jis žinojo, kas laukia, jeigu nepasiseks. Tačiau ryžosi. „Nors vienai dienai - pamatyti Tave ir Lietuvą. Paskui - kas bus, tebūnie.“ Man buvo ir džiugu, ir baisu.

Norėčiau daugiau parašyti apie laiškus, deja, jų neturiu. Kartą, man nesant miestelyje saugumas darė kratą ir laiškus pasiėmė. Juos laikiau pundelyje palėpėje. Nedrisau jų reikalauti.

Reikėjo Gediminui padėti. Reikėjo gauti kokį pasą. Reikėjo, kad kas nors jį „pamestų“, o aš kaip nors nusiūščiau.

Taip ir buvo padaryta. Gavusi dokumentą (čia taip pat atskira istorija) nu važiuavau Vilnių ir Zitos kambarėlyje sugalvojom, kad geriausia siūsti knygoje. Prisimenu, paėmiau Dostojevskio „Užrašus iš mirusiųjų namų“, storą rusišką knygą su storais kartono viršeliais, leistą carinėje Rusijoje. Viršelį perskėliau ir įkišau pasą. Paskui vėl kraštus apklijavau ir kamputyje priklijavau baltą popierėli, kad suprastų. Suprasto.

Dabar vėl persikelkim į Jakutiją. Kai Gediminas sugalvojo grįžti Lietuvon, jis jau buvo paleistas iš lagerio, pagyveno su šeima ir vėl dirbo Saldykelio klube. Visiškai nusilpus sveikatai, jis gavo leidimą pasigydyti Jakutske. Gavo gydytojų nukreipimą. Jakutskas buvo už 1000 km į šiaurę. Brolis Vytas taip pat gavo komandiruotę. Ir abudu garlaiviu Lena išplaukė į Jakutską. Buvo 1947 m. liepos mėnesio pradžia.

Jakutske broliai išsiskyrė. Vytas, pabuvęs keletą dienų, išplaukė atgal. Gediminas taip pat – tik ne kartu. Jam irgi reikėjo plaukti atgal, pro gyvenamąją vietą tolyn į pietus - iki geležinkelio. Tremtiniai neturėjo teisės keliauti po šalį. Galėjo tuojau suimti ir gražinti į lagerį. Tai buvo rizikinga kelionė, ypač plaukti pro savo gyvenamąją vietą. O jeigu įlips koks pažįstamas pareigūnas? Drebedamas tupėjo kampe lyje. Kaip taip ir įvyko. Įlipo pažįstamas viršininkėlis (kaip vėliau Gediminas pasako-

jo - jau manė, kad baigta), tačiau jo neklausinėjo, nepristojo, o ėjo pro šalį ir praėjo. Kažkur netoliese išlipo...

Taip laimingai pasiekė geležinkelį, o juo - į Maskvą, vėliau - į Vilnių. Tai buvo didžiausias, drąsiausias žygdarbis jo gyvenime.

Iš geležinkelio stoties pasiuntė namiškiams tokią telegramą: „Postupil v že. lez-nodorožnyj technikum. Jane“. Namiškiai lengviau atsiduso. Po kurio laiko. aišku, valdžia Gedimino pasigedo. Buvo iškviesti broliai, klausinėjo. Vytas atsake, kad išvyko į Jakutską gydytis ir kol kas negrįžta, gal paguldytas į ligoninę. Kažkas paskleidė gandą, kad mirė. Ilgainiui tuo gandu, matyt, ir buvo patikėta. Namiškius paliko ramybėje.

Tuo tarpu aš atvažiavau į Vilnių jo laukti ir pasitikti. Dabar niekaip neatsimenu, kokią dieną, koku traukiniu jis atvažiavo, kaip man apie tai pranešė. Tik prisimenu, kad buvo graži saulėta liepos mėnesio diena. Iš traukinio išlipo liesas, labai pageltes berniukas su mediniu lagaminėliu, juodu, aukštai susegamu švarku. Ir man, ir jam iš karto buvo drovu. Taip artimai bendravę laiškais, kitaip įsivaizdavom vienas kitą. Man atrodė, kad prieš mane stovi tarsi kitas, nepažįstamas žmogus. Jam taip pat. Tačiau pirmo įspūdžio neįtakojau greitai išsisklaidė.

Pirmas dienas leidom Vilniuje. Gediminui reikėjo priprasti prie naujos būklės, o mums abiems - vienas prie kito. Reikėjo kaip nors tvarkyti gyvenimą. Juk Gediminas buvo visai beteisis. O ir aš, pasiryžusi su juo sujungti savo likimą, taip pat. Kur gyventi, kaip gyventi, kaip viską įteisinti? Juk ne vienas iš tokių kaip jis bandė likimą, bet dažniausiai būdavo grąžinami atgal - jau per kalėjimą. Į tėviškę jo vežti negalėjau - tuojau būtų supratę. Bet jaunystėje paprastai daug negalvoji. Visi kalnai atrodo perlipami ir jūros perbrendamos. Mes vaikščiojom po Vilnių, po gražiausias apylinkes, ir jis man pasakojo, pasakojo. Pasakojo ne tai, ką rašė laiškuose, bet kitą gyvenimo pusę - visą baisumą, badą, paniekinimą. Kad būčiau tada pasižymėjusi ką nors - dabar detalių neprisimenu, tik bendrą įspūdį. Tai buvo šiurpu, tiesiog neįtikėtina. Galvoju, kaip man reikės palengvinti jo dalį, kad nors kiek užmirštų tas kančias. Ar mano meilė nors kiek jam padės? Per keletą dienų Gediminas išpasakojo viską, o vėliau nemėgo prisiminti Sibiro. Beveik niekada apie tai nekalbėdavo. Jeigu kartais klausdavau, atsakydavo: „Per daug baisu, nenoriu prisiminti“. Tik senatvėje jį kankindavo košmariški sapnai. Džiaugdavosi nubudęs, kad guli čia, savo lovoje, Vilniuje, o ne ten, Sibiro taigoje.

Romantiškai praleidom keletą dienų keistai laimingi, užmiršę savo padėtį, bet gyvenimas labai greitai grąžino mus į realybę. Apsistojom Elzės bute. Uosto gatvėje. Mes su seserim ten apsigyvenom vokiečių okupacijos metu; sesuo dar studijavo ir gyveno pas tą pačią šeimininę, kurią vadindavom „baba“. Tai buvo senutė - bajorė iš Žemaitijos. Mokėjo kalbėti ir žemaitiškai. Seserį ji labai pamilo ir todėl mus be jokių priekaištų priėmė.

Ir štai vieną pavakarę, grįžę iš pasivaikščiojimo, ilsimės jos erdviame kambaryje, Gediminas stovi prie koklinės krosnies, aš irgi kažką veikiu. Tik girdžiu kieme vyriškus balsus. Žiūriu - keletas vyrų. Ir su milicijos uniforma, ir civilių. Aš tuoj išbė-

gau priešais juos ir klausiu: "Ko jūs čia norėtumėt?" - ..Mums pranešė, kad čia apsisutojęs banditas. Norim patikrinti", - atsako. Ir staiga matau: tarp jų Kazimieras Ilgevičius, kadaise bernavęs pas mūsų giminaičius. Buvo labai geras berniukas, baigiantis karui pakliuvo į kariuomenę, o dabar dirbo milicijoje, Jis atpažino mane, aš - jį.

- O, sveika gyva! - linksmi sušuko ir kreipėsi į vyrus: - Aš gerai juos pažįstu, tai visai ne banditai.

Vyrai sutriko. Vis dėlto įėjo į kambarį, apsidairė, pamurmėjo ir išėjo. Gediminas buvo išbalęs kaip drobė. Tik dabar supratau, kad buvom per plauką nuo nelaimės. Koks nuostabus atsitiktinumas! Ar stebuklas? Didysis geradaris, mūsų likimo Lėmėjas, dar nenorėjo mūsų pražūtis. Tik davė ženklą. kad reikia išvykti iš Vilniaus.

Būdomi Vilniuje dar aplankėm draugus. Pirmiausiaėjom pas Vandutę Za borskaitę, kuri tada gyveno Mildos gatvėje, labai mažyčiame kambarėlyje. Vanda, kaip ir aš, mokėsi Panevėžio mergaičių gimnazijoje (žemesnėje už mane klasėje), tačiau tada mes nedraugavome. O suartėjom per Zitą, kai jų visas „kolchozas“ gyveno „domikonų karvelidėje“ (Zita, Vanda, Ingė, Cilė). Aš, atvažiavusi į Vilnių, nakvodavau pas jas, pasakojau apie Gediminą - joms buvo labai įdomu.

Saulėtą popietęėjom siauromis Antakalnio gatvelėmis, apaugusiais žole take-liais Mildos gatvės linkui. Kaip paprastal kažką kalbėjom. Staiga iššoko iš kiemo mažas šunytis ir lodamas puolė mus, Gediminas sušvilpė ir spyrė jam-tas inkšdamas nubėgo. Man pasidarė nejauku. „Kaip žmogų paveikė laukinis gyvenimas, pamaniau. - Kokias manieras įgijo." Kaip reikės jam čia vėl persiauklėti". Šiek tiek bijojau, koki ispūdjį padarys Vandai. Ir štai jom prie medinio, kiek apšiurusio namelio, kurio viename bute gyveno Lebedžiai (Lietuvių literatūros katedros vedėjas, profesorius), kitame - Bernadišiai (Bernadišienė - Bylaitė, buvusi mūsų Panevėžio gimnazijos literatūros dėstytoja, tada dėstė Pedagoginiame institute). Vanda taip pat jau buvo pradėjusi dėstyti universitete. Jos kambarėlis buvo toks mažas, kad jame tilpo tik lova ir mažas staliukas. Nuėjome. Pristačiau Gediminą. Pabuvome, pakalbėjome. Dabar neprisimenu apie ką. Vėliau klausiau Vandos, kokį ispūdjį padarė Gediminas. „Gerą"- atsakė ji. Lengviau atsidusau - man tai buvo labai svarbu, nes šita optimizmu trykštanti mergaitė buvo man didelis autoritetas. Mūsų draugystė buvo tik užsimezgusi, bet nuo to laiko tapo kur kas glaudesnė. Labai artimai susigyvenom jau visi trys. Ir visam gyvenimui. Ji buvo mums (labiausiai man) tas žmogus, kuris skleidavo savo dvasios šilumą ir visada sunkiais gyvenimo momentais nuramindavo protingu optimistišku žodžiu. Ji spinduliuodavo visiems. Visi iš jos kažko semdavosi, o ką jai duodavom - nežinau. Na, prie jos dar teks daug kartų sugrižti.

Aplankėme ir Jonę Važgauskaitę, tada jau Gutauskienę. Ir Kazį Umbrasą – „riterį", kuris taip pat jau buvo vedęs, turėjo dukterį Rimutę. Visiems buvo labai įdomu, bet drauge ir nejauku. Niekas per daug nekviesdavo apsinakvoti. O jeigu ras -

bus blogai ne tik tam, kurį rado, bet ir tiems, kurie slėpė. Tada dar intensyviai vyko vežimai.

Nakvojom keletą kartų pas Umbrasą. Jis tada dirbo berods A. Mickevičiaus bibliotekoje. Tai mums tarp knygų lentynų įtaisė gultus. Šalia buvo ir jo butas. Valgydavom pas jį. Aišku, jo žmonai Reginai tai galėjo ir nepatikti. Kurį laiką pabuvę, kėlėmės į Kauną. Reikėjo galvoti apie oficialų dokumentų įforminimą, darbą, bendro gyvenimo pradžia.

Nuvažiavom į Kauną. Kur eiti, pas ką? Kas gi mūsų laukia? O čia vylėmės ilgiau apsistoti.

Pirmiausia nuėjom berods pas Aldoną Misiūnaitę - Grincevičienę. Česlovas Grincevičius buvo pasitraukęs į Vakarus, gyveno Čikagoje, o ji – viena, su seserim ir senute Česlovo motina. Jos butas, kažkoks tamsus ir nejaukus, buvo Žaliakalnyje. Ta geraširdė moteriškė mus priėmė. Kurį laiką galėjom pas ją pagyventi. Jai buvo sunku vienai verstis ir dar išlaikyti seną amžinai bambančią anytą. Tokių, kurių vyrai ar giminės buvo pasitraukę, dalia buvo dar sunkesnė. Į juos valdžia žiūrėjo kreivai, sekė, ar neturi kokių „ryšių su užsieniu“. Supratom, kad mes jai ne tokia lengva našta, ir stengėmės ilgai neužsibūti. Prasidėjo vizitai pas pažįstamus su slaptu tikslu kur nors persikelti. Pirmiausia nuėjom į Aleksotą pas „Smailytes“. Tai buvo dvi senos panelės - Apolonija Smailytė ir Petronėlė Gražulytė, motinos Jakimavičienės draugės, pas kurias Gediminas ir kiti vaikai, būdami gimnazistai, gyveno. Jos labai nustebo, apsidžiaugė, pavaišino skaniais pietumis, bet nakvynę atsa-kė. Bijančios. Jeigu kas sužinotų, joms būtų blogai. Na ką gi! Išėjom. Man tai kas, bet Gediminui buvo labai skaudu. Jis nesuprato mūsų krašto situacijos, o šitos moterys, tiek gero patyrusios iš Jakimavičių šeimos, ypač iš mamos, jam pasirodė kietasirdės.

- Vertėtų nueiti pas kunigą Žitkų. Jis buvo artimas tėvų draugas, dažnai pas mus viešėdavo - sako Gediminas.

- Oi, tikrai,- pritariu aš.—Jis geras ir mūsų šeimos bičiulis, vabalninkietis, tėvelio jaunystės draugas. Dabar berods kunigu seminarijos rektorius.

Žygiuojam pas jį - kunigų seminariją.

- Kaip malonu, kaip malonu! .. - išskėstomis rankomis mus pasitinka šis tikrai labai malonus, švelnus kunigas. - Na, pasakokit, pasakokit, kaip jūs čia pakliuvot.

Kalbėjomės ilgai. Gediminas jam pasakojo apie tėvus, šeimą, gyvenimą Sibire. Aš irgi - apie saviškius. Kunigas labai apgailėjo senojo Jakimavičiaus mirtį ir iš viso su didžiule užuojauta žvelgė į mus - ypač į Gediminą. Padrąsinta tokios jo būsenos, paklausiau:

- Ar negalėtumėm kuriam laikui kokiame nors seminarijos kampelyje prisiglausti? Neilgam, kol susitvarkysim dokumentus.

Čia kunigas Žitkus sutriko. Nesitikėjo tokio klausimo.

- Na matote, jeigu kas nukentėtų seminarija. Rizikuoti negalime.

Atsisveikinom. Kur eiti? Supratom savo padėties tragizmą. Gediminas nusi-minė.

- Žinai ką, - man šovė mintis, - ogi dar nebuvom pas mano gerą draugę Palmą Petrauskaitę. Einam!

Palma su motina ir mažesniaisiais sesute Birute ir broliuku Vilniumi gyveno priešais didžiąsias Kauno klinikas. Gražus nuosavas namelis, nemažas sodas Žaliakalnio pakraštyje, nuošalyje. Jų tėvas buvo pasitraukęs į Vakarų, taigi ir joms teko sunki „nepatikimųjų“ dalia. Palma berods dar studijavo. O gal jau buvo išmesta iš universiteto dėl to, kad nestojo į jaunųjų rašytojų sąjungą, vadinasi, „boikotavo tarybinę lietuvių literatūrą“. O buvo labai gabi, daug žadanti literatė, poetė. Na, gal prisidėjo ir tai, kad tėvo nebuvo Lietuvoje. Motina, Paulina Petrauskienė, buvusi mokytoja, pelnydavo sau ir šeimai duonos kąsnį dirbdama parduotuvėje, valgykloje. Dirbdavo ilgai, grįždavo namo tik apie vidurnaktį, bet buvo neišsenkamos energijos, smagi, graži moteris, kuri geraširdiškai mus priėmė. Palma užleido savo kambarį. Taigi pas juos apsigyvenom gana ilgam laikui. O juk ši šeima, ypač motina, taip rizikavo. Pačios neturėdamos ko valgyti, dar mus maitino. Kokių žmonių būta!.. Kąžin kas dabar taip besielgtų?

Dabar prasidėjo kryžiaus keliai. Reikėjo žūtbūt rasti kontaktus su milicijos darbuotojais, gauti asmens dokumentus. Tada nemažai buvo tokių žmonių, kurie gyveno nelegaliai, buvo grįžę iš Sibiro arba norėjo išlįsti iš savo slėptuvių. O slapstėsi nuo kariuomenės ne tik miškuose, o ir daržinėse, rūsiuose, šiauduose. Tie buvo vadinami „šiaudiniais“. Laikas bėgo, darėsi vis pavojingiau, žmonės ieškojo išeičių. Daugiausia dėl to vargdavo žmonos ar seserys. Kur tik neišvažinėdavo, ko tik nepatirdavo. Žinoma, atsirado apgavikų, norinčių pasinaudoti žmonių bėdomis. Paimdavo pinigus - ir nieko nepadėdavo, kartais net išduodavo.

Sunku buvo ir mums. Gediminas šitoj srity buvo visiškai bejėgis, o aš irgi gana kvaila, nepatyrusi. Kartu tai buvo rizikinga. Reikėjo pinigų, o kur jų gauti? Palikusi Gediminą vieną, važiavau namo. Tėvai į tą mano istoriją žiūrėjo liūdnai. Tiek nukentėję, jie suvokė, kad aš einu į naują kančią. Bet pinigų šiaip taip sukrapštė.

Gediminas irgi pradėjo nervintis. Jis nesitikėjo, kad bus taip sunku. Bet mes buvom dviese. Buvom jauni ir vylėmės, kad kaip nors viskas susitvarkys. Ir buvom laimingi. Dar brangesnė buvo laimė, kai jutai jos trapumą, jutai, kad kiekvienu momentu ji gali sudužti.

Pagaliau, šiaip taip įsigiję vieną dokumentėlį, turėjom eiti į „zagsą“. Turėjo įvykti mūsų jungtuvės. Kuri gi mergina nesvajoja apie savo vestuves – nuostabią, iškilmingą, kuri neregį saves su baltu apdaru, perregimo veliumo šydu, baltų gėlių puokšte? Juk vieną, tik vieną kartelį gyvenime ji pavirsta stebuklinga gėle meilės rojaus sodų gėle.

Svajojau apie tai ir aš. Deja. Lietingą vėlyvo rudens dieną ėjom Vilniaus gatvėmis - benamiai, beturčiai. Kaip šiandien prisimenu - diena buvo niūri, tamsi, visą laiką krapnojo lietus. Tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimt septintųjų metų rugsėjo 25-oji diena. Apie iškilmingus vestuvinius rūbus negalėjom ir svajoti. Aš - padėvėta mėlyna suknele, Gediminas buvo laimingesnis: Kaune pas siuvėją atrado savo kostiumą, kurį 1940-aisiais buvo atidavęs siūti Siuvėjo būta sąžiningo - sukirpta me-

džiaga taip ir išgulėjo. Siuvėjas, atpažinęs Gediminą, jam pasiuvo. Taigi jo vestuvinis kostiumas buvo naujas.

Pirmiausia ėjom atlikti oficialiųjų „valdiškų“ jungtuvių į civilinės metrikacijos biurą. Tai buvo tamsios nejuokios patalpos kažkur senamiestyje. Už didelio stalo sėdėjo rusė moteris. Užpildėm blankus. Ji pažiūrėjo, uždėjo antspaudus - ir visa ceremonija. Net ir šitoje prastoje, namų valdybą primenančioje įstaigėlėje mes jaudinomės. Juk tai buvo pirmoji oficiali įstaiga, į kurią jam teko ateiti.

Dabar reikėjo atlikti tikrąsias jungtuves - bažnyčioje. Besvarstydami, kur kreiptis, netikėtai sutinkam Bronę Valiulytę - Kazlauskienę.

- O, sveiki gyvi Kurgi jūs taip einat? - klausia ji. Papasakojom viską.
- Dabar norim viską atlikti bažnyčioje, - sakom.
- O paskui? Kurgi vestuvių puota?- juokaudama klausia.
- Niekur.
- Kaipgi taip? Tai einam pas mus. Nors kuklią vakarienę paruošiu. Pakviesiu artimiausius draugus. Pabūsime visi kartu, - kviečia.

Mums kaip iš dangaus toksai kvietimas. Einame pas Kazlauskus. Jie gyvena senamiestyje, Paupio gatvėje, anapus Vilnelės. Namas senoviškas, butas erdvus. Ne taip seniai vedę. Lovytėje jau mažiukas Jonukas. Užtat jie labai suprato ir atjautė mus. Viskas vyko tiesiog žaibiškai. Kazlauskas Jonas su Gediminu tvarkė bažnyčios reikalus, o mes su Brone šeimininkavome - darėme sumuštinus. Jie surado jėzuitą tėvą Garucką, buvusį Gedimino mokytoją, mielai sutikusį sutuokti. Tai įvyko vakare šv. Kazimiero Karališkoje koplyčioje. kažkas pasirūpino, kad ji būtų išpuošta gėlėmis. Jonas grojo vargonais. Man rodė, kad tai buvo dangiška muzika. Tuščioj Katedroj, Karališkoje koplyčioje tarp gėlių ir muzikos vargšai tremtiniai prisiekė amžiną ištikimybę. Vienas kitam ir brangiausiems idealams - Dievui ir Tėvynei. Ir sunkiam gyvenimui, kuris jų laukė.

...Ir dabar, kai nueinu į vėl atgautą Katedrą, Karališkoji koplyčia man primena tą vakarą. Ir gera, kad ir Gediminas, ir aš laikėmės tos priesaikos - neišdavėm ištikimybės.

Vakare pas Kazlauskus susirinko draugų būrelis. Buvo Albertas Dilys, Kazys Umbrasas, Ambraziejus Jonynas, Jonė Važgauskaitė-Gutauskienė - daugiau tiesiog neatsimenu. Kauniečių draugų- nei Aldonos, nei Palmos - negalėjom pakviesti, nes viskas buvo taip greit. Pagaliau ir ne mūsų valia. Juk tikroji rengėja ir „svočia“ buvo Kazlauskienė. Pabuvę, pakalbėję kiek, išsiskirstėme. Mus nusivedė į bibliotekos „slėptuvėlę“ Kazys Umbrasas - tas ištikimasis „riteris“ - viso gyvenimo draugas.

Dabar, pasijutę „tikrais“ piliečiais, turėjom galvoti apie gyvenimą, apie darbą. Bet pirmiausia reikėjo nuvažiuoti į tėviškę supažindinti Gediminą su tėvais. Tai nebuvo smagi kelionė. Žinojau, kad tėvai nesidžiaugia tokiu žentu ir gailisi manęs, atsidūrusios tokioje padėtyje. Bijojau slapta, ar gerai jį priims. Mano tėvai, ką tik buvę garbingi ir gerbiami žmonės, nors dabar ir visiškai suniekinti, buvo priblokšti, bet neužmiršę ambicijų ir vilčių, kurias dėjo į mane. Jie tikėjosi mane matyti aukštesnėj visuomenėj, garsią poetę Lietuvoje. Žinojo, kad buvo spausdinami mano eilėraščiai, kad buvau giriama ir gerbiama.

O štai dabar vakare, kad per daug nekristų miestelio gyventojams į akis, įsėlino du varguoliai. Mama kaip paprastai guli lovoje. Išvargęs, išsigandęs tėvelis įeina iš savo mažojo kambarėlio. Žiūri tarsi su priekaištu į naująjį šeimos narį. Susitikimas šaltas, nejaukus. Gediminui pirmas įspūdis taip pat sloqus. Šio susitikimo jis, matyt, nepamiršo visą gyvenimą. Santykiai tarp jo ir mano tėvo niekada netapo šilti.

Nuotaika kiek pasitaisė nuvykus į Natiškius (4 km nuo Vabalninko), kur gyveno pusseserė Janytė Klasčiūtė. Tėvai Klasčiai (ten ir mano mamos tėviškė) jau buvo mirę, sesuo Adelė ištekėjusi, o ji gyveno viena sau „buožių“ ūkyje visaip besisukdama, kovodama su sribais, kurie nuolat atvykdavo „tikrinti prievolių“. Tada tuoj buvo čirškinama kiaušininė, atsirasdavo ant stalo alaus ąsotis. „Tikrintojai“, gerai pasrėbę, išskubėdavo tikrinti kitur. O jai drebėti ir bijoti buvo ko. Daržinėje, šiauduose įsitaisęs slėptuvę, tupėjo jos svainis Adolfas. Slapstėsi nuo kariuomenės. Jeigu būtų suradę, jam - lageris, o jai - Sibiras. Kiek žmonių tada šitaip rizikavo dėl savo artimųjų. Ir kiek nukentėjo.

Taigi nukulniavom pas Janytę. Ji priėmė nuoširdžiai, šiltai. Ir Gediminas atlėgo, nusišypsojo. Galbūt pirmas įspūdis įstringa visam gyvenimui. Visą laiką Janę iš mano giminių labiausiai gerbė. „Ji protinga, gera, su ja galima pasi- kalbėti“, - sakydavo.

Vabalninke negalėjom ilgai užtrukti, kad kas nors nesusidomėtų. Po keleto dienų grįžom į Vilnių. Apsistojom pas Kazį Umbrasą. Bibliotekoje buvo tokia išklibusi sofkelė, kur mes miegodavom. Vėliau jis juokdavosi: „Šitą sofkelę reikės atiduoti į muziejų“.

Vėl važiuojam į Kauną. Gediminas atsitiktinai sutiko Eugenijų Matuzevičių, kuris tada dirbo Valstybinėje leidykloje. Ši leidykla buvo įsikūrusi Kaune. Eugenijus, aišku, labai nustebo jį pamatęs, bet pasiryžo padėti. Jis davė ban- domąjį darbėlį - vertimą iš rusų kalbos, ir kai tas gerai išvertė, leidykla sudarė specredagavimo sutartį. Davė berods redaguoti „Stepano Razino“ vertimą Gediminas galėjo dirbti kur nori, tik reikėjo laiku pristatyti darbą leidyklai. Tada jam išmokės honorarą. Tai buvo labai patogios sąlygos. Nereikėjo sėdėti įstaigoje, nereikėjo su niekuo susitikti, galėjo sau vienas namie redaguoti. Taigi Eugenijus buvo pirmas jo darbdavys, kuriam esam dėkingi visą gyvenimą. Ir tai dar ne paskutinė jo geradarybė.

O aš maniau, kad geriausia man būtų mokytojauti. Nuėjau į Švietimo ministeriją. Nuo Naujųjų metų man pasiūlė vykti į Panevėžį, IV mergaičių gimnaziją, kur trūko prancūzų kalbos mokytojos. Tiek aš ir temokėjau tą prancūzų kalbą, bet pokačio mokyklose užsienio kalbų dėstymas buvo labai smukęs, tad daug negalvodama išdrįsau.

Taip mes atsidūrėme Panevėžyje. IV vidurinė mokykla stovėjo ant Nevėžio kranto senamiestyje, buvusioje Maironio gatvėje, visai netoli II vidurinės mokyklos, kurioje aš mokiausi ir kuri mano laikais vadinosi Panevėžio valdžios mergaičių gimnazija. Tai mano jaunystės miestas, kuriame prabėgo tiek daug gražių gimnazistų valandų. Ir štai dabar grįžtu - jau ne viena, tarsi bijodama, kaipgi priims šis miestas.

Mokyklos direktorius, berods Navickas, karaimas, gana simpatiškas žmogus.
Radau dar pažįstamų mokytojų. Na, pamaniau, neprašūsiu.
Bet kur gyventi?

III DALIS. Panevėžyje nuo 1947 m.

Užėjom pas buvusią buto ir klasės draugę Eleną Čerkesaitę - gal ji ką žinos, padės. Ilgai negalvojusi sako: "Oi, gal prisimeni Povilą Juškevičių? Jis dabar gyvena Panevėžyje, turi butą. Gal jis ką žinos, o gal ir priims bent laikinai". Einam pas jį. Kurgi neprisiminsi to gražaus juodaplaukio berniuko, kuris gyveno Gasparų kaime, Elės tėviškėje. Mes dažnai ten nueidavom šeštadieniais po pamokų. Kaimas buvo gražus, ant Lėvens kranto, kuris mums tada atrodė didelė upė. Jie turėjo net laivelį, panašų į mažą lovį, kurį vadino eldija (ji buvo iriama su tokiu ilgu pagaliu). Bet mums tai buvo puiku! Povilas gyveno kiek atokiau, ateidavo pas Elės brolius, buvo įsimylėjęs jos jaunesnę seserį Genutę. Kai kada eidavom kartu į kaimo gegužinę. Dar aplankydavom Rėkliuose Kuzmickus ir nebežinau kokiam kaime Kaziuką Naruševičių, būsimą dailininką. Būdavo labai smagu. Povilas nesimokė gimnazijoje, bet buvo labai apsišvietęs berniokas, rašydavo net eilėraščius. O tuo metu, kai ėjome pas jį buto prašyti, jis jau buvo baigęs miškų ūkio technikumą ir dirbo taksatoriumi.

Sutinku nemaža draugių ir draugų, kurie mėgsta sakyti: "Taip, aš nusivyliau žmonėmis!", "Visi žmonės blogi!"...Kokie žmonės!" ir pan. O aš, tai yra mes, perėję tokį nelengvą gyvenimo kelią, jokių būdu to negalėtume pasakyti. Kiek mes sutikome gerų žmonių! Juk buvome tarsi šio gyvenimo posūniai ir podukros. Ir mums padėjo. O mes juk niekam nieko negalėjome pagelbėti. Ir jeigu mums padėjo, su mumis bendravo, tai iš tikros širdies. Vienas iš tokių, negalvojusių apie save ir savo patogumą, buvo Povilas Juškevičius.

Povilas gyveno erdviame mediniame Naulicko name, Gedimino gatvėje. Sėmėji Naulickai, simpatiški, orūs žmonės, laikė nuomininkus. Pirmame aukšte erdvią virtuvę ir du kambarius samdėsi taksatoriai - Povilas ir Ilekis, antrame gyveno jų giminaičiai - Stasys ir Jadzė (sesuo) Naulickai. Povilas mums užleido savo kambarį ir nusikraustė pas Ilekį. Tai buvo jaunų žmonių apgyventas namas, ir visiems buvo gana smagu. Tiesa, dar buvo prisiglaudusi Naulickienės sesuo, grįžusi iš lagerio. Visi mus priėmė draugiškai.

Aš pradėjau dirbti gimnazijoje. Gavau labai mažai pamokų. Ir tik prancūzų kalbos. Buvo jau metų vidurys, ir krūviai jau buvo paskirstyti. Lietuvių kalbą dėstyti davė tik kitais mokslo metais. Kaip aš ten dėščiau prancūzų kalbą, balsu ir pagalvoti. Aš labai nustebau, kad mano mokinė poetė Ramutė Skučaitė, vėliau buvusi išvežta, mokėsi Sibire kažkokiam institute prancūzų kalbą. Ji sakė pasirinkusi šitą kalbą sužavėta mano dėstymo.

Lietuvių kalbą aš dėščiau iš širdies. Skatinau mokinius rašyti, kurti, vadovavau literatūrai būreliui. Kontaktai su mokiniais, atrodo, buvo geri. Tada pirmuosius eilėraštkus ir parašė Ramutė Skučaitė.

Gedimino mirties diena. Jau praėjo treji metai. Kas gi jau padaryta? Išėjo tik šįmet jo rinktinė. Kauno Maironio muziejuje dar nevisiškai įrengtas jo stendas. Kitais metais jo septyniasdešimtmečio proga visi žada jį iškilmingai paminėti: spausdinti straipsnius, prisiminimus, ruošti literatūros vakarus. Ar jo poezija prasimuš į pasaulį? Kąkada Martinaitis sakė, kad tai tokia poezija, kuriai reikia padėti. Tai tylos poezija. Šiame rėksmingame laike jos niekas nenori išgirsti.

O aš taip nemoku jai skinti kelio. Taip, šitoj „tuštybės mugėj“ žmogui reikia mokėti daryti reklamą. Bet jis niekad to nemokėjo, nemokėjau ir aš. O griebti laimę plikom rankom - per daug sunku.

Rašau jo mažam kambarėly, prie jo rašomojo stalo. Kad dar man duotų likimas jėgų atskleisti jo asmenį, jo tragišką gyvenimą. Turiu statyti jam paminklą - ir akmenį, ir žodį. Padėk man, Viešpatie.

Taigi mes gyvename gražiame jaukiame Povilo kambaryje. Pirmieji bendro gyvenimo momentai buvo tokie savotiški, gyvenome tokiomis neįprastomis sąlygomis. Aplinka buvo gera - jaunimas, kuris visada smagiai nuteikia, priverčia užsimiršti, negalvoti apie tykojančias bėdas. Gediminas puikiai pritapo prie tų gerų, linksmų vyrų - taksatorių, kurių ir daugiau lankydavosi pas Povilą. O patsai Povilas išgyveno savo meilės krizę. Dažnai kalbėdavo apie Genutę Čerkesaitę, kuri tuokart buvo lageryje (nuteista dešimčiai metų). Jį pasiekė gandai, kad ten draugauja su tokiu pat likimo broliu, vokiečių tautybės žmogumi. Povilą tai labai žeidė. Jis labai jaudinosi, matyt, meilė dar nebuvo užgesusi. Dažnai apie ją kalbėdavo, kartais net piktokai. Ir kartodavo: „Aš jos visai nebemyliu“. Matyt, iš tikrųjų dar ją mylėjo. Bet pradėjo draugauti su tokia Irena, dirbančia vaistinėje, gražia šviesiaplauke mergina. Kartais ji ateidavo pas mus. Man ji darė gerą įspūdį. Ir mes visi Povilą traukdavome per dantį. Jis šiek tiek gindavosi, bet, atrodė, buvo patenkintas. Vadindavome ją „vaistininke“. Draugystė stiprėjo, tolimosios draugės paveikslas blėso, ir po kurio laiko Povilas Ireną vedė. Gyveno gražiai, sutiko, augino dukrą. Panevėžyje pasistatė namus. Kartais atvažiuodavo su reikalais į Vilnių (mat ilgą laiką girininkavo Karsakiškyje), užeidavo pas mus, pernaktodavo. Kuo tolyn, tuo santykiai, susitikimai retėjo, tenkindavomės tik naujametiniams sveikinimais. Ir tai netikėtai sužinojau, kad jis prieš porą metų mirė - infarktas. Ir nebėra to gražaus, tauraus žmogaus, kuris tarp daugelio kitų parodė, kad sunkiais laikais, kada viešpatavo tironija, buvo tylūs gėrio herojai, kurie pragyveno niekieno nepastebėti, nepagarbinti. Vienas iš tokių buvo Povilas Juškevičius.

Tačiau reikia grįžti atgal. Nelengvi buvo mūsų su Gediminu buitiniai reikalai. Aš turėjau nedaug pamokų ir gaudavau labai mažą atlyginimą. O jis dar nebuvo padaręs darbo ir iš leidyklos honoraro dar nebuvo gavęs. Taigi reikėjo gyventi iš mano tų kelių rublelių. Iš namų prašyti paramos man tada atrodė didžiausia gėda. Kitaip buvom išauklėti. Jeigu sukuri savarankišką gyvenimą, tai savarankiškai ir gyvenk. Be to, ir tėvų padėtis buvo nelengva. Aišku, giminės būtų padėję, jeigu būtų žinoję mūsų padėtį. Bet mes niekam nesiskundėm. Trūko valgio. Kartais tekdavo tenkintis tik sausa duona, kai taip kvėpėdavo mūsų bičiulių verdamos riebios sriubos,

kaimiški lašiniai. Pagaliau jie pastebėjo, kad mūsų lentynėlė bendroje spintelėje vis apytuštė. Suprato, kad mes neturim kuo ją pripildyti. Tada verste privertė mus kartu valgyti, o kad būtų patogiau, paprašė, kad aš virčiau pietus. Taigi valgysiu ne už dyką. Jie mus ne tik priglaudė, bet ir maitino. Nelengva, gėda buvo naudotis jų geraširdiškumu, bet kitos išeities nebuvo, Paskui, kai Gediminas gavo honorarą, stengėmes atsilyginti.

Atėjo pavasaris. Pasklido gandai apie vežimus. O gandai dažnai išsipildydavo. Atvažiavo ir mano tėvai su jauniausia sesute Nijole. Jie bėgo nuo vežimų iš Vabalninko. Ten taip pat sklido gandai.

Ryškiai prisimenu vakarą prieš vežimus. Mieste tvyrojo grėsminga tyla. Žmonės šnabždėjo, kad stoty paruošti gyvuliniai vagonai, sutvarkyti sunkvežimiai. Ką mums daryti? Nutarėm su Gediminu išeiti iš namų. Tėveliai ir sesuo pasiliko, manom, jų Panevėžy niekas nepažįsta, taigi neveš. O mums pavojinga.

Vėlai vakare išėjom Nevėžio pakrante pro Skaistakalnį Dembavos linkui. Paėję toliau, tarp kranto krūmynų įsitaissėm guolį ir nutarėm praleisti naktį. O naktis šilta, graži, žvaigždėta. Lakštingalos čiulba. Tokia graži, nuostabi pavasario žemė. O žmonės - už ką jie, nekaltieji, bus išplėšti iš namų, iš tėviškės ir šiurkščia prievarta gabenami į nežinią? Koks baisus pasaulis... Nesudėjom akių. Į rytą pradėjom drebėti nuo šalčio. Pagaliau prašvito, užtekėjo saulė. Reikėjo eiti namo, man - į mokyklą. Ką rasim grįžę? Ačiu Dievui, Naulickų namuose viskas gerai. Tėvai sakosi irgi nemiegoję, girdėję, kaip visą naktį sunkvežimiai bildėjo gatvėmis.

Nuėjau į mokyklą. Direktorius pasakė liūdną žinią, kad paimta Ramutė Skučaitė. Vagonai dar tebestovi stotyje. Jis darysias žygių, kad ją išleistų. Nuostabus direktorius. Ir mūsų akyse jis atliko dar vieną žygdarbį. Per pertrauką įlėkė į mokytojų kambarį ir greit pasakė vienai mokytojai: „Išnykit greitai pro kitas duris, jūsų laukia du vyrai mano kabinete“. Du kartus kartoti nereikėjo. O direktorius grįžęs vyrams pasakė, kad mokytojos nėra. Pasirodo. vežė jos tėvus. Ir jos atėjo. O juk direktorius rizikavo. Ir nejučia sugretini kitą faktą, kaip direktorė Lapienė Kaune išsikvietė iš egzaminų salės Gedimino seserį Marytę ir atidavė laukiantiems saugumiečiams. Štai du direktoriai - dvi moralės. O Ramutę Skučaitę iš vagono vis dėlto ištraukė. Tačiau kitų metų pavasarį išvežė.

1948 metų rugsėjo 1 diena. Man mokykloje davė jau daugiau pamokų. Jau lengviau buvo pragyventi. Tėvai iš Vabalninko išbėgo - bijojo vežimų. Tėvelis ir sesutė Nijolė atsikraustė pas mus, mama - į Trakus, pas seserį Elzę, kuri jau buvo baigusi mediciną ir dirbo Trakų ligoninėje. Gyveno jos pas tokius karaimus Karaimų gatvėje, ant ežero kranto. O mes persikėlėme į antrą aukštą pas Povilo drauga Stasį Naulicką, šeimnininko sūnėną, kuris su seserim Jadze užėmė visą antrojo aukšto butelį. Kadangi Stasys taip pat retai būdavo namie, tai visi tilpome šiaip ne taip. Žinoma, visiems buvo ankšta. Ypač blogai jautėsi tėvelis. Senas žmogus, išmestas iš savo gimtųjų namų, nesugebėjo pritapti svetimoje aplinkoje, jautėsi tarsi sugautas. Gediminas jo nemėgo, nerado bendros kalbos, kiekvienas kentėjo savaip.. Aš, užsiėmusi mokykla, darbu, taip pat per maža kreipiau į jį dėmesio, per

maža pabūdavau kartu, nesupratau jo būsenos. Nesupratau, kad viena negandas pakelti jauniems ir visai kas kita -senjems. Be to, mano akys buvo nukreiptos tik į Gediminą.

Stasys Naulickas buvo geras, smagus žmogus. Visai mūsų nevaržė. Kiek kito-
kia buvo jo sesuo Jadzė, tuo metu mokytojų seminarijos mokinė, kuri nebuvo labai patenkinta mumis. Jai, aišku, būtų daug geriau buvę gyventi be mūsų. Bet broliui ir visiems kitiems nediršo nieko sakyti. Tai buvo smarki, graži, valdinga mergina, kurios kiek ir prisibijodavom. Mokykloje man sekėsi neblogai. Dėščiau jau lietuvių kalbą, vadovavau literatų būreliui, turėjau auklėjamąją klasę. Su mokiniais sugyvenau. Su mokytojais taip pat. Ir visai nenujaučiau, kad man ruošiamas pražūtis. Pavasarį, pasibaigus mokslo metams, pasišaukia mane į švietimo skyrių tas pats mūsų direktorius Navickas, tuo metu paskirtas švietimo skyriaus vedėju, ir sako: Jumis nepatenkintas rajkomas - štai kaip parašyta (rodo man laikraštį): "Mokytoja Jokimaitienė šlykščiai kenkia komjaunimui". Apstulbau. Nė mažiausios užuominos neprisimenu.

„Aš jus pažįstu- ir netikiu tais žodžiais,- sako vedėjas, - bet aš negalėsiu jūsų apginti. Reikalaus jus atleisti. Taigi geriau dabar savo noru paduokit pareiškimą - bus švari darbo knygutė ir galėsit gauti darbo kitur. Man labai gaila, bet negaliu padėti.“

Tai buvo kaip perkūnas iš giedro dangaus. Supratau vedėją, visai neblogą žmogų. Buvau dėkinga, kad man apie tai pranešė. Grįžau namo. Papasakojau viską Gediminui. Supratome, kad reikia mums iš Panevėžio kraustyti. Su mano atleidimu, matyt, siejosi ir šeimnininko, senojo Naulicko perspėjimas. Pas jį buvo atėjęs nepažįstamas žmogus ir klausinėjo apie mus, ypač apie Gediminą - kas jis toks, iš kur atvykęs, ką veikia. Supratom, kad reikalai nekokie, mumis domisi.

Taip gaila buvo palikti Panevėžį - mano jaunystės miestą - tokį jaukų, mylimą, savą. Pamilo jį ir Gediminas. Nepaisant nelengvų sąlygų, nepritekliaus, jam buvo čia neblogai. Buvo apsuptas draugiškų, gerų žmonių. Ka daryti toliau? Gediminas turėjo darbo iš leidyklos. Jam buvo vis tiek kur dirbti. Etatiniu darbu reikėjo rūpintis man. O ką man dirbti? Be mokyklos neįsivaizdavau savo darbo. Pagalvojau - reikia važiuoti į Švietimo ministeriją. Tėvelis su Nijole išvyko pas seserį Elžę, kuri jau buvo persikėlusį į Vilnių, nuomojo mažą butelį Antakalnyje. Mes kol kas pasilikome Panevėžyje.

Nuvažiavau, į Švietimo ministeriją. Tenai vasarą sukiojosi daug mokytojų. švietimo skyrių vedėjų, direktorių - vyko kadru judėjimas, mokytojų persikėlimai. Susidarė didelės eilės prie ministro, vedėjų kabinetų. Laukiu ir aš eilėje. Išsikalbame. Patyręs, kad aš lituanistė, toks solidus ponas pasisako esąs Ukmergės švietimo skyriaus vedėjas ir kaip tik ieškąs lituanisto. Taigi į kabinetą jau einame kartu. Jis - sutinkąs mane priimti, aš - sutinkanti dirbti Ukmergėje. Iš karto viskas susitvarke. Nebuvo laiko nei galvoti. nei rinktis. Juk viskas buvo nežinomybė.

Kaip tokiais atvejais daroma, važiuojam į Ukmergę. Užeinu i švietimo skyrių, paduodu dokumentus, siunčia mane į antrąją vidurinę mokyklą. Mokykla vien

mergaičių. Džiaugiuos. Paskiria vieną kambarį kažkur netoli centro. Ir viskas. Nueinam. Tai toks medinis nacionalizuotas namas, kuriame gyveno ir buvę jo savininkai lenkeliai, o gal sulenkėję lietuviai. Priėmė, parodė nemažą kambarį, kur durys išeina tiesiai į gatvę. Mat buvusi krautuvė. Šaip taip įsitaisom, sudedam savo skurdžią mantą ir jaučiamės patenkinti. Šeimininkai neblogi, draugiški - kalba lietuviškai. Kaipgi Ukmergėje nekalbės...

Nueinu į gimnaziją. Didelė, graži, statyta nepriklausomos Lietuvos laikais, buvusi prezidento Smetonos gimnazija. Prisistatau direktorei Remeikaitei. Priimama šaltai, išdidžiai: "Dėstysit vienuoliktoms ir dešimtoms klasėms. Auklėsit vienuoliktąją klasę", - burbteli, ir kalba baigta.

Vienuoliktoms klasėms! Vadinasi, kažkas dėstė ir nepanoro atsakomybės išvesti iki galo. Vėliau sužinojau, kad dėstė pati direktorė ir pamokomis per daug nesirūpino. Daugiau ideologiniu auklėjimu. Mat buvo partietė. Taigi jautėsi tvirtai.

Mokytojai - kažkokie tylūs, susigūžę. Na, - pamaniau, priprasiu, priprasiu." Tuo tarpu klasės mergaitės - labai mielos. Iš karto radom bendrą kalbą. Likau patenkinta.

Praėjus gal tik kokiai savaitei, ateinu į savo auklėjamąją klasę, žiūriu mergaitės verkia.

- Na, kas gi jums yra? - klausiu nustebinta.

- Tamsta auklėtoja, - sako viena, - girdėjome, kad jus atleis.

Baisia nustebau.

- Aš nieko negirdėjau. Nusiraminkit. Gal dar nieko nebus.

Apsiramino. Bet pamoką vedžiau kaip ant adatų. Kas gi čia galėtų būti? Matyt, atsekė paskui mus gandai. Gal dėl Gedimino, gal dėl manęs. Einu tuojau pas direktorę aiškintis.

- Nebijokit, neatleisiu. Gerai pabarsim, ir užteks. Tik nuoširdžiai dirbkit!

- Bet už ką? - nustebusi klausiu.

Direktorė nesileidžia kalbas. Duoda suprasti, kad vizitas baigtas. Išeinu apstulbusi, sunerimusi. Papasakoju viską Gediminui. Ką daryti? Abudu nežinom. Nutarėm nieko nedaryti, laukti, kas bus toliau.

O toliau kol kas nieko nebuvo. Dėščiau labai rūpestingai, ypač vienuoliktoms klasėms. Mergaitės buvo labai apleistos, bet klasėje būdavo gera. Mokytojų kambarį vyravo pataikūniška nuotaika. Mokytojai, matyt, jautė, kad esu nemalonėje, ir niekas su manim nesistengė artimiau susipažinti, bendrauti. Visi kiek įmanydami lankstėsi direktorei - valdingai, nesimpatyškai moteriai. Manęs ji stengėsi nematyti, abejingai praeidavo pro šalį, ir tiek. Šiaip nieko labai blogo nepatyriau. Vėliau apsipratau, o kai pasikeitė direktorė, buvo visai neblogai. Nepaisant pataikūniškumo, be kurio tada sunku būtų buvę gyventi, atsirado ir gerų, ir rūpestingų mokytojų.

Gal aš per daug kalbu apie mokyklą, palikus Gediminą nuošalyje. Bet tai buvo mūsų gyvenimo fonas, kuriame netiesiogiai ir jis dalyvavo. Visas patirtas nuoskaudas ir šiukšles nešiau į namus, jam pasakodavau, užkraudavau jam. Aišku, nebuvo tai labai gerai, jis norėjo užsidaryti savo pasaulyje, nelabai mėgo to išorinio, kartais

net priekaištaudavo man, kad per daug gyvenu mokykla, bet mano vientisas charakteris niekaip nemokėdavo persidalyti: kuo gyvendavau, tai gyvendavau iš visos širdies.

Gediminas tuo tarpu dirbo savo darbą. Redagavo berods kažkokio rusų rašytojo knygą. Darbu jis buvo patenkintas. Emė gauti ir neblogus honorarus. Kaip Panevėžy, taip ir čia ji pamėgo žmonės, nes įvairiuose žmonių sluoksniuose jis kažkaip pastebėdavo, nujausdavo žmogaus grožį, nors iš pradžių žmonių apsuptis buvo gana skurdi. Šeimininkai -kažkokie spekuliantėliai; su jais jis, beje, pakalbėdavo lenkiškai. Tai jiems labai patikdavo. Jie stebėdavosi „varšuvietiška“ tarme. Buvo dar kaimynas Skurdenis; jo žmona dirbo kirpykloje ir man buvo reikalinga. Buvo dar toks Zigmas, dirbęs švietimo skyriuje inspektoriumi. Tai buvo neįdomūs, pilki žmogeliai. Bet tarp jų Gediminas atrado ir tokį šeimininko Šimkevičiaus brolių - kaimietį, gyvenusį Ukmergės apylinkėse, auginantį kiaules, bulves ir šiaip užsiimantį žemės ūkiu. Simpatiškas doras, įdomus žmogus. Su juo Gediminas savotiškai bendraudavo. Jis stengėsi mums padėti. Kadangi tada duodavo mokytojams žemės sklypelius pasisodinti bulvėms, tai jis mūsų sklypelį apsodindavo „iš pusės“. Nupenėdavo ir paroduodavo mums pusę klaulės. Tada parduotuvėse mėsos nebuvo ir dauguma turguje pirkdavo kiaulę, avį ar kokį kitą gyvulį, išrūkydavo mėsą ir taip turėdavo visiems metams maisto. Taigi jis tvarkydavo mūsų ūkiškus reikalus. Atvažiuodavo su arkliuku, dažniausiai turgaus dienomis, ir Gediminas su juo mielai kalbėdavosi. Tuo tarpu šeimininkas jam nebuvo per daug įdomus. Gediminas visada rinkdavosi žmones ir kalbėdavo su tais, kurie jam patikdavo.

Tačiau buvo viena šeima, su kuria mus glaudžiai susiejo likimas, visam gyvenimui- tai Valiukevičiai: Genovaitė ir Vytautas. Tuo metu jie gyveno Ukmergėje. Tai buvo vienintelė šeima, pas kuriuos vaikščiodavom, talp pat ir jie pas mus. Todėl norisi kiek plačiau apie tuos įdomius ir garbingus žmones papasakoti.

Ir Genutė, ir Vytautas buvo mano jaunystės draugai iš Vilniaus universiteto laikų. Vytautas Valiukevičius, gerokai vyresnis, tuo metu buvo Teisės fakulteto dėstytojas, labai gabus, daug žadantis teisininkas. Dar nepriklausomoje Lietuvoje buvo ateitininkų veikėjas, toks liko ir Vilniaus universitete. Tai buvo draugiškas dzūkas, kilęs iš Lazdijų apylinkių, labai gražiai dainuodavęs, linksmas kompanijose. Tik labai mažo ūgio. Ir tas mažas ūgis jam kliudė išsirinkti nuotaką, kurios jam labai reikėjo. Jis jau turėjo per trisdešimt metų ir mūsų, studentų, akimis žiūrint, buvo senbernis. Turėjo neblogą butą Didžiojoje gatvėje. Pas jį dažnai rinkdavosi universiteto dėstytojai. Tarp jų ir man tekdavo būti. Mes gyvenome šalia - Augustijonų bendrabutyje, taigi labai netoli.

Ir aš, ir kitos merginos pastebėjo, kad jis daugiausia dėmesio kreipia į mane. Merginos pradėjo mane erzinti. Bet man jo asistavimas nepatiko. Kaip žmogų - gerbiau ir mėgau. Buvo malonu pas jį ir kavutės išgerti kilnioje draugijoje. Tačiau daugiau - ne. O koketuoti, vedžioti už nosies ir girtis savo pergalėmis - niekada nemokėjau. Man tik patiko ta visa draugija. Iš mergaičių ten būdavo Onutė Šoliūnaitė,

kuria kiek domėjosi profesorius Salys, Genė Ruželytė, vėliau tapusi Maciūno žmona, na ir aš, paskui dar ir Valiukevičienė.

Prisimenu, mus nusivedė į didelį ateitininkų pokylį, kur dalyvavo visa katalikiškoji Vilniaus aukštuomenė su arkivyskupu Reiniu priešakyje. Be to, buvo viena nuostabi išvyka po Vilniaus apylinkes ir daug kitų susitikimų. Tačiau prie Vytauto mano širdis nelinko, ir tą aiškiai, galbūt nemandagiai parodžiau per pobūvį, kurį jis surengė mano garbei valstybinių egzaminų išlaikymo proga - sukviėtė visus dėstytojus, profesorius. Buvo net dekanas. Puzinas. Visi darė tam tikras užuominas, neva siūlė atšvęsti sužadėtuves. Aš supykau, ir tai aiškiai parodžiau. Vytautas suprato, ir jo pastangos mane užsikariauti pasibaigė. Bet geri draugai likom visada.

Ir štai atsirado linksmutė germanistė Genutė Malinauskaitė iš Ukmergės, kuri labai nuoširdžiai jį pamilo. Ji buvo Julijos Švabaitės draugė, ir paskui mes visos trys gražiai susidraugavom. Iš pradžių Genutė žiūrėjo į mane nepatikliai, manė, kad aš jos konkurentė, bet paskui išsiaiškinom, ir viskas buvo gerai.

Genutė už Vytelį (taip jį vadindavo) buvo net dvylika metų jaunesnė, bet labai savarankiška, racionali, energinga. Ji ryžosi tekėti. Daug kas ją atkalbinėjo - vien dėl amžiaus skirtumo (panašiai būtų buvę ir man - bet ji atrodė labai jauna, tiesiog vaikas).

Jungtuvės įvyko Aušros Vartuose. Iškilmingos. Mes, visos pamergės, buvome su tautiniais drabužiais. Paskui buvo didelis pokylis, kurį suruošė jos sesuo Julija. Mat ji buvo ištekėjusi už buvusio Lietuvos karininko, o dabar irgi nemažo pareigūno Rutelionio, tad, matyt, su maistu jai nebuvo sunku. Tai įvyko 1943 metais. Genutė, išsikėlusį pas Vytautą, paliko mums su seserim savo mažą kambarėlį Uosto gatvėje, kur pirmiausia apsigyvenom su Gediminu, grįžusiu iš Sibiro.

1944 metai. Artėja frontas. Valiukevičiai persikelia į Dzūkiją, Vyto tėviškę. Visi draugai bėga iš Lietuvos. Bet kur bėgs jie su ką tik gimusiu sūneliu Sauliuku. Ateina tarybinė kariuomenė. Į Vilnių ar į Kauną grįžti bijo. Bijo represijų. Nutaria apsigyventi Ukmergėje.

Čia mes ir atradome juos, gyvenančius Vytauto gatvėje, nuošaliame nuosavame namelyje pas vaistininką Taną. Vytautas advokatauja, Genutė šeimininkauja, augina vaikus - Sauliuką ir Rasele. Bet pasiryžusi auginti daug.

Mus priima labai nuoširdžiai, apsidžiaugia. Mat jie gana vieniši, nesijungia į vietines draugijėles, laikosi atsargiai, santūriai - nenori užkliūti, nenori, kad paaiškėtų Vytauto praeitis, pažiūros. Taigi sutikti jaunystės draugai - patikimi, Kas gali būti geresnio! Tai iškart pajutome ir mes, ir jie. Rašau apie tai plačiau dėl to, kad būtų suprantama, kaip sunku buvo lietuvių inteligentams, čia pasilikusiems stalininiu laikotarpiu. Visko reikėjo bijoti. Tylėti, neprasitarti kokio kritiško žodžio. Tu iš anksto jau buvai kaltas, nepatikimas.

Didžiausi Ukmergės malonumai mums buvo sekmadieniniai pasivaikščiojimai su Valiukevičiais po Ukmergės apylinkes. Jie, kaip ir mes, buvo dideli gamtos mylėtojai. O visas Ukmergės apylinkių grožis - Šventoji ir jos pakrantės. Nuo pat ankstyvo pavasario sekmadienių rytais prisidėdavome sumuštinių ir keliaudavome pėsti

dažniausiai Dukstynos link. Tai buvo labai gražus Šventosios vingis už keleto kilometrų nuo Ukmergės. Ji tekėjo per miškus. Iš vienos pusės graži lomelė, o kitas krantas - aukštas molėtas skardis. Ten apsistodavome, sukurdavome laužą, virdavome arbatą. Ir dainuodavome, dainuodavome. Vytelis turėjo labai stiprų gražų balsą ir mokėjo daug dzūkiškų dainų. Mėgstamiausia jo – "išvarė tevelis kirst girios medelį". Labai gražiai skambėdavo. Ten ir pasikalbėdavom - apie ką tik norėdavom. Niekas pašalinis negirdėdavo.

Kiekvienas tada stengėsi gyventi, dorai, kaip išmanė, kaip pajėgė. O juk Valiukevičiaus darbas nebuvo lengvas. Jam tekdavo dalyvauti politinėse bylose, kur gynyba nieko nereiškė.

- Žinai, - kartą jis pasakojo, - per visą savo advokatavimą aš nė karto nepaminėjau Stalino vardo.

Tai buvo jo savotiškas tylus protestas prieš stalinizmą. Tuosyk man pasirodė, kad tai kažkoks formalus požiūris. Na gerai - nepaminėjai. Betgi vis tiek negalėjai ginti nekaltųjų. Kaip elgdavaisi, pavyzdžiui, miškinijų bylose? Juk negalėjai jų ginti? Prašydavau jiems pasigailejimo, bausmės sušvelninimo. Taip, kiekvienas elgėsi, kaip pats suprato. Svarbiausia neperžengti tos ribos, už kurios žmogus jau tampa niekšu išdaviku. Tą ribą pajusti irgi buvo nelengva.

O kaip jos neperžengti mokykloje, kur buvo baisus dvasinis prievartavi mas? Kaip pilant melą į jaunas širdis pateikti jiems ir tiesą? Sunku man dabar įvertinti tuos penkerius darbo Ukmergėje metus, sunku pasverti, kiek mokinių patikėjo tais oficialiais žodžiais, kuriuos privalėjau pasakyti nenorėdama netekti duonos kąsnio. Ir kiek jų suprato mano mintis tarp eilučių?

Aš stengiausi parodyti mergaitėms lietuvių klasikos grožį, taurias mintis. Todėl savotiškai keisdavau programą: Maironiui, Kudirkai, Vaižgantui pridėdavau valandų, o nuo Guzevičiaus ir panašių ji jį nuimdavau. Dėstymas, pasakojimo intonacija turėdavo atskleisti joms mano poziciją. Manau, daugelis ir suprato. Bet vis tiek turėjau aiškinti S. Nėries "Poemą apie Staliną" ir kitus panašius šedevrus, Todėl nenuostabu, kad Stalinui mirus mergaitės verkė.

O kokia kančia būdavo raginimas stoti į komjaunimą - juk tai tikras prievartavimas. Tuo laiku, kai aš dirbau, mokiniai dar labai nenoriai stodavo į komjaunimą. Mokytojai verste versdavo. Pasišaukia kokią mergaitę ir kalba, kalba - ir geruoju, ir piktuoju. Mergaitė verkia, kurį laiką priešinasi, pagaliau neatsilaiko. O auklėtoja giriamą, kad gerai dirba ideologinį darbą. O juk ir man teko taip daryti. Gal ne taip drastiškai jas verčiau, bet vis dėlto įkalbinėjau. Kokia gėda dabar! Kaip greitai mes visi pasidavėm! Gediminui šiuo atžvilgiu buvo geriau. Jis stovėjo nuošalyje, buvo apsaugotas nuo savęs prievartavimo, nuo to dvilypio gyvenimo, kai viena reikėjo sakyti viešai darbe, o kita namie... Tas dvilypumas taip išsivystė žmoguje, tiesiog sėdo į kraują, į sielą ir naikino žmogiškąjį orumą, garbingumą. Tapome dvasios skurdžiai, ir baisiausia, kad nejutome, kad tokie esame. Tuo tarpu Gediminas taip gyvendamas išsaugojo dvasios laisvę, nors visą laiką buvo pavojus prarasti realią laisvę.

Po metų Ukmergėje mums pagerino butą. Davė kambarį su bendra virtuve Gedimino gatvėje. Tai buvo gražus nacionalizuotas medinis dviejų butų namas su didžiuliu sodu. Viename bute gyveno gydytojo Matuzevičiaus šeima, kitame dviejų kambarių butelyje - mes ir chirurgė Julija Adomonytė. Gal jai ir nebuvo malonus mūsų atkraustymas, juk visas butas galėjo jai priklausyti, dirbančiai tokį atsakingą darbą, bet greitai mes susigyvenom ir sugyvenom taip gražiai, kad visą gyvenimą likom draugai.

Julija ypač pamėgo Gediminą. Gyvenime taip visą laiką buvo ar bent man taip atrodė, kad nauji mūsų sutikti žmonės visada labiau pamėgdavo Gediminą negu mane. Jis buvo daug įdomesnis, jaukesnis. Aš dažniausiai būdavau jo šešėly. Draugijose, pobūviuose daugiau tylėdavau, o jis visada tapdavo centru. Vesdavo pokalbius, dažnai suskeldavo kokį humorą. Prisipažinsiu, man buvo visai patogi tokia padėtis. Šalia jo jausdavausi gerai, lyg už mūro sienos. Man buvo gera, kad jį visi taip mėgsta, kildavo toks pasitikėjimas juo. Tikėdavau, kad niekad mums neįvyks nieko bloga. Julė niekad nieko mūsų neklausinėdavo, nepasakojo ir apie savo brolių, emigravusį Australijon. Tada skelbtis, kad turi giminių užsienyje, buvo pavojinga. O kad Gediminas buvo Sibire, jai pasakėme tik po daugelio metų. Ji sakė, kad tada nė neįtarė tokio dalyko. Tik taip tylint, net visai artimiems žmonėms nesakant, buvo galima išlikti.

Taip ir slinko gyvenimas Ukmergėje. Prisimenu dar, kaip mes šventėme Kūčias.

Tada gimnazijoje buvo labai stiprus ateistinis auklėjimas. Ėjo kalbos, kad Kūčių vakarą vaikšto po langais pareigūnai ar komjaunuoliai ir žiūri, ar mokytojai nešvenčia. Tai mes sugalvojome švęsti Kūčias savotiškai. Kartu su Jule padėdavom ant stalo vieną patiekalą. Jeigu kas ir užeitų - neprikibtų: vienas patiekalas - tai ne Kūčios, kur valgių turi būti bent dvylika. Tą suvalgę, atsinešdavome kitą. Ir taip visą vakarą.

Ar kas mus sekė ar nesekė, pastebėti neteko. Bet įtartinų žmonių visada buvo. Tada organų veikimas buvo gana primityvus, dar nebuvo naudojama aparatūra. Sekliai stovėdavo palangėse ar tiesiog sekdavo iš paskos. Bet, žinoma, galėjo būti ir visai nepagristų įtarimų. Buvo ir mums kilęs toks įtarimas. Kieme, mažoje trobelėje, gyveno gausi Zaleckų šeima. Gyveno neturtingai, nemaža vaikų, visi išdykę. Žmona, nuolat juos mušanti ir šaukianti ant viso kiemo, vyras neaišku kur dirbantis. Jie į mus žiūrėjo su neapykanta. Ir atrodė, kad tas vyras mus seka. Gediminas to žmogaus instinktyviai bijojo. Nežinau, ar Julė, ar Gediminas sakė matę jį stovint prie mūsų namo kampo, prie lango. Bet ką gi jis galėjo išgirsti? Gal taí buvo tik mūsų įbaugintos fantazijos vaisius. Sunku dabar pasakyti. Bet ne tai svarbu - svarbu pažymėti tą ypatingą baimę, tą įtarumą, tą drebėjimą prieš kiekvieną nedraugišką žvilgsnį. Tokia nuotaika vyravo ne tik pas mus. Todėl Ukmergės laikotarpį prisimenu kaip slogų, tamsų, niūrų. Nepamilau aš to miestelio, nors išgyvenau ten penkerius metus, nors teko patirti ir šviesių valandėlių.

Prie mūsų namo buvo didelis sodas. Tas sodas buvo išdalytas visiems gyventojams. Gavome ir mes keletą obelių ir žemės pasisodinti daržovėms. Tuo visu užsiėmiau aš, nes nei Julė, nei Gediminas žemės nedirbo. Ji dėl chirurgės rankų, nenorėdavo jų susižeisti, o Gediminas apskritai labai nemėgo žemės darbo.

Ir štai susipažinom su tokia davatkėle Levute, kuri man ir padėjo tą žemę dirbti. Neprisimenu, kaip susipažinom (gal per daktarę), bet ji pradėjo kartkartėmis ateidinėti pas mus visokiems pagalbiniam darbams. Mes net porą kartų pirkom pusę kiaulės, ir ji dėjo dešras, gamino kumpius ir pan. Moterėlė kaip moterėlė - daug tokių tykių, gerų, pasiaukojančių, maldingų. Bet ji išsiskyrė ypatingu švelnumu, gerumu. Gediminas iš karto tai pastebėjo. Jis visada pajusdavo žmogų, jo gražią sielą net ir labai paprastu pavidalu. Pajutęs toki vidinį grožį, visada būdavo palankus, rodydavo dėmesį. Ir štai tai Levutei jis stengdavosi ką nors gera padaryti. Žinoma, Levutė ji garbinte garbino, Toklo pono neteko matyti", sakydavo. Stengdavosi jam kaip įmanydama įsiteikti. Atnešdavo iš šiltnamio gėlių (ten ji dirbo). O jos palankumo viršūnė buvo kopūstų sriuba, kurią ji tiesiog nuostabią išvirdavo. Tuo ji padarydavo Gediminui malonumą (mat kopūstų sriubą jis labai mėgo). Levutė turėjo draugę Marytę, kuri buvo visiška jos priešingybė. Nepaprastai primityvi, tamsi moterėlė. Jos ypatybė buvo ta, kad niekada nesimaudydavo. Ir baisiausiai pykdavo, kai mes primindavom ir pasiūlydavom nusiprausti. Ji net teoriškai pagrįsdavo tą savo įprotį - tai esą daug sveikiau ir šilčiau. Bet keisčiausia, kad nuo jos nesklisdavo įvairūs kvapai, būdingi nesiprausiantiems. Žinoma, ji per daug ilgai nebūdavo. Daugiausia dirbdavo lauke. Kaip Levutė ją galėjo pakęsti - tiesiog nesuprantama. Juk jos abi ir gyveno. Taigi ta Marytė umis buvo nuolatinis anekdotų objektas. Žinoma, nepiktų.

Kartais man atrodo, kad per daug rašau apie save, apie aplinką ir per mažai - apie Gediminą. Taip išeina visai nenorint. Mat vis dėlto man teko būti ta aktyviaja puse, taip sakant, "išsrėbti visus barščius". Gedimino dienos slinko tarsi nuošaliai. Nereikėjo jam kas dieną eiti į tarnybą, turėti didesnių ar menkesnių nemalonumų. Jis galėjo daugiau skaityti, gilintis į viską, na, ir rašyti eilėraščius. Jo sveikata buvo nestipri, atsiliepė Sibiras, ir aš kiek galėdama. stengiausi sudaryti sąlygas - tarsi kompensaciją už jo iškentėtas dienas. Intelektualių draugų Ukmergėje nebuvo. Nei su Julija, nei su Valiukevičiais apie meną, apie literatūrą nepakalbėdavome. Julija daugiausia mėgdavo pasakoti apie savo ligonius, operacijas, apie barnius su chirurgijos skyriaus vedėja, kuri, pasak Julijos, visą laiką ją engė.

Mes turėjome gana glaudžius ryšius su Vilniumi. Buvo patogų nuvažiuoti, kadangi turėjome kur apsistoti, net pernaktuoti. Kaip jau minėjau, ten gyveno visa mano šeima. Aš nuvažiuodavau dažnai, Gediminas - rečiau. Nelabai jis mano namiškius pamėgo, o ir namiškiams jis atrodė ne toks jau rūpestingas vyras, jų akimis, gana keistas, nenorintis daug dirbti, nesirūpinantis uždarbiais. Ir jie užjautė mane, dėl, anot jų, nelabai nusisekusių vedybų. Aš juos supratau - jie neįžvelgė Gedimino vidaus, negalėjo suprasti, kad man kaip tik tokio vyro ir reikia, kad mus sieja labai gili vidinė draugystė, "sielų giminystė", kaip dažnai banalokai sakoma. Tas skurdus išorinis gyvenimas buvo nušviestas meilės šviesa, ir todėl, kad jis buvo toks trapus

- galėjo kiekvieną dieną sudužti (juk nežinia dar tęsėsi), kiekviena diena mums buvo labai brangi. Man namie sesuo prikišdavo, kad aš esą per daug lepinanti Gediminą, bet juk aš žinojau jo iškentėtas kančias, tą pragarą, iš kurio ištrūko ir kuris grasino kiekvieną dieną pasiglemžti vėl, todėl norėjau suteikti jam nors kiek ramybės, užsimiršimo. Jiems tai buvo sunku suprasti.

Į Vilnių mus traukė dar vienas šviesulys — tai Vandutė Zaborskaitė. Labai visi trys susidraugavome. Atvažiavę į Vilnių, nueidavom pas ją ir kalbėdavom, kalbėdavom. Apie ką - dabar net sunku pasakyti. Apie literatūrą, poeziją, gyvenimą, politiką. Vandai pirmajai Gediminas patikėjo savo eilėraščius, kuriuos Ukmergėje jis intensyviai rašė. Vanda labai mielai juos priėmė, įvertino, komentavo. Jai Gedimino poezija patiko. O šiaip ji buvo tada susižavėjusi socializmu ir krikščionybe. Ji tikėjo, kad tuos dalykus įmanoma suderinti. Svajojo apie krikščionišką socializmą. Žinoma, oficialaus marksizmo požiūriu tai buvo eretiškos, „nuodėmingos“ mintys. Mes į tai žiūrėdavom skeptiškai. Aš apskritai tuo metu apie marksizmą nenusimaniau, nesidomėjau, „diskusijose“ mažiau dalyvaudavau, tylėdavau, klausydavau.

Vanda, kaip asmenybė, tarsi magnetas traukė visus. Jau tada ji buvo apsupta draugų ir draugų, daugiausia iš universiteto Literatūros katedros. Artimai bendravo su Meile Lukšiene, Irena Kostkevičiūte, J. Lebedžiu, Kubiliais ir kitais šviesiais žmonėmis. Pobūviuose ji visada būdavo centras, tiesiog spinduliuodavo savo tyrumu, tryško optimizmu, išmintimi, protu, logika ir erudicija. Tai retas žmogus, kurį kartą gyvenime sutikęs niekad neužmirši.

Mums labai reikėjo jos draugystės. Ji tiesiog įkvėpdavo pasitikėjimą savimi ir gyvenimu, suteikdavo jėgų, užkrėsdavo savo optimizmu. Todėl nenuostabu, kad ją visi labai mylėjo, o studentai tiesiog dievino. Ji buvo kartą kitą atvažiavusi ir pas mus į Ukmergę. Tada prakalbėdavom išties naktis. Jos idealas buvo Bethovenas, žavėjosi jo herojiškumu, kova su likimu. Kažką bendra rado ir savo likime. Pasiryžo jį nugalėti pasinerdama į mokslą. Būdama neeilinių gabumų, turėdama geras sąlygas (jau gimnazijoje ji buvo puikiai paruošta filologijai - samdytos mokytojos mokė ją vokiečių, prancūzų, lenkų kalbų, muzikos), atvykusi į Vilniaus universitetą okupacijos metais, ji iš karto išsiskyrė protu, erudicija. Gimnazijoje mes nedraugavom, kadangi buvome ne vienoje klasėje, universitete - taip pat.

Mūsų gyvenime ji suvaidino didelį vaidmenį. Visais skaudžiais ar linksmais momentais ji būdavo šalia. Aišku, visada buvom jos asmenybės šešėly, bet tai buvo vienintelis žmogus, prieš kurį visada be jokio vidinio pavydo galėdavau nulenkti galvą. Bent aš.

Kitas žmogus, su kuriuo palaikėm ryšius, buvo Kazys Umbrasas. Jo gyvenimas susiklostė tragiškai, ir jis be laiko nuėjo į kapus (būdamas 54 metų). Nenusisekė jam vedybinis gyvenimas.

Tuo laiku jis gyveno Antakalnyje, Pavasario gatvėje, nedideliame mediniame name. Jau buvo trys vaikai - Ramutė, Nijolė ir Saulius. Dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Anksčiau, būdamas gimnazistu ir studentu, reiškėsi spaudoje mažomis novelėmis, apsakymėliais, vieną jų išspausdino ir vokiečių okupacijos me-

tais. Už tai po karo jam, matyt, gerokai kliuvo, turėjo kažkur aiškintis, buvo labai įbaugintas ir prie meninės kūrybos negrįžo, pasuko į mokslą. Apie tai jis pats mums pasakojo. Moksle jis kažin ko nepasiekė. Pasidavė konjunktūrai. Jo disertacija "Gorkis ir lietuvių literatūra" buvo tos stalinistinės konjunktūros vaisius. Pas jį dažnokai užsukdavo Gediminas. Jis pastebėjo, kad prasideda kažkokie nesutarimai šeimoje. Kazys tikėjosi, kad žmoną Reginą galės išlavinti, perauklėti, tačiau jokiame švietime ji nepasidavė. Taip ir liko Antakalnio lenkelė, paprasta darbininkė. Ir šeima aiškiai iro. Gediminas sielojosi dėl draugo, bandė juos taikinti, šnekėti ir su vienu, ir su kitu, bet galiausiai nieko neišėjo.

Tuo tarpu ir mūsų pačių laukė dideli nemalonumai. Atėjo pavasaris, mokslo metų pabaiga. Kviečia mane į švietimo skyrių.

- Jūs atleidžiama, - sako man vedėjas Vėgėlė. - Tokį nurodymą gavom iš partijos rajono komiteto! -

Jis parodo dokumentą, kuriame parašyta: "Atleisti kaip netinkamą pedagoginiam darbui". Labai nustembu. Dirbu jau dvejus metus, jokių pastabų nebuvo, viskas atrodė, buvo gerai, mano abiturientės puikiai laikė egzaminus - ir už ką dabar taip?

- Na supraskit, čia ne mūsų valia, - aiškina vedėjas. - Mes tik galim sušvelninti. Parašykit pareiškimą, kad išeinat savo noru. Nors nebus sugadinta darbo knygutė.

Suprantu ir parašau tą pareiškimą. Grįžtu namo. Papasakoju Gediminui. Sėdim ir tylim. Negaliu atsipeikėti nuo netikėtumo. Ką dabar daryti? Ukmergėje nebegalėsiu gyventi, gal ir iš buto iškraustys. Juk reikia kitai mokytojai. Ir nejučia ištrykšta nuoskaudos ašaros. Nežinau, už ką, ir nėra ko paklausti. Vis tiek nepasakys. Nerasi teisybės, esi beginklis prieš tą sistemos mašiną, kuri gali su tavimi pasielgti, kaip tik jai patiks.

Nutarėm per atostogas ieškotis darbo. O kurgi ieškosi, jei ne Vilniuje? Tai aš tuoju ir išvažiavau. Gediminas kuriam laikui pasiliko, norėjo vienas padirbėti. Ap-sistojau, kaip visada, pas mamą. Vasara buvo graži, šilta, norėjosi kiek pailsėti, sukaupti naujų jėgų. Važinėdavau į Valakampius, maudydavausi, degindavausi saulėje, ir tas slogutis pamažu nuslinko, viskas atrodė ne taip baisu. Kaip nors gyvensiu, - mažčiau, dar ne paskutinė bėda!

Visa istorija baigėsi, galima sakyti, tragikomiškai. Rugsėjo mėnesį grįžusi į Ukmergę, radau kvietimą nuvykti pas rajkomo sekretorių Raudį. Tai buvo naujai atkeltas sekretorius, energingas, gana jaunas ir, matyt, smarkus ideologas. Jis ir pasiūlė mane atleisti, atsikratyti „įtartinio elemento". Tačiau jį nustebino mano laikysena. Aš nėjau pas jį aiškintis, maldauti, o ramiausiai išvažiavau į Vilnių. Matyt, jis pagalvojo, kad Vilniuje galiu turėti įtakingų pažinčių, o tas atleidimas - be aiškaus pagrindo, tai ir nutarė pasiaiškinti. Priėmė mandagiai. Paklausė:

- Tai girdėjau, kad esate iš mokyklos atleista? -
- Taip, tik nežinau, už ką. -
- Tai kodėl neatėjote pas mane pasiaiškinti? -

- Maniau, kad nebėra prasmės, jeigu jau atleidote, - atsakiau.- Bet atleidimo prižadėj tikrai norėčiau žinoti.

- Va, mums buvo pranešta, kad tamsta, persirengusi kaimo bobele, eidavote sekmdieniais į Pašilės bažnytelę.

Tokią netikėtą prižadėj išgirdusi, tiesiog ėmiau kvatoti:

- Sekretoriau! Na kas gi taip galėjo pasakyti? Labai norėčiau pamatyti tą asmenį. Juk tai gryniausias melas. Negi aš būsiu, tokia kvaila? Juk jeigu norėsiu, visada rasiu būdą. Aš dažnai būnu Vilniuje - dėstau jam visai atvirai ir vis kartoju: - Atveskit man tą žmogų - tegul man į akis taip pasako.-

Toks nuoširdus mano reagavimas, matyt, jam padarė įspūdį ir išsklaidė įtartinumus. Jis sutriko, nebežinojo, ką su manimi daryti.

- Tai ką dabar manote daryti? - paklausė.

- Kol kas nieko. Ieškau darbo - atsakiau.

- O mokykloje ar norit dirbti?

- Aišku, noriu.

- Na, jūsų charakteristikos neblogos. Dirbate pakankamai gerai. Tik su ideologija....

- Bet aš nieko antitarybinio neveikiu - sakau.

- Na, jeigu norit ir prižadat dirbti sąžiningai, tai galit grįžti į darbą. Į tą pačią mokyklą. Eikit į švietimo skyrių, nuneškit knygutę.

- Ačiū, eisiu, - atsainiai padėkojau ir išėjau.

Išėjau vėl pritrenkta. Taip netikėtai viskas išsisprendė. Tiesiog juokinga. Svarstėm, svarstėm su Gediminu, kas čia galėjo lemti. Atrodo, kad mano „neveiklumas“ jam pasirodė įtartinas. Gal suabejojo ir tais gandais. O gal jų iš viso nebuvo. Pasakė tik mane bandydamas. Visa tai liks paslaptis. Bet tai leido man dar trejetą metų dirbti Ukmergėje. O sekretorius Raudys daugiau man nieko nedarė, buvo korektiškas, net gatvėje gražiai sveikindavosi.

IV DALIS. Į Rygą nuo 1952 metų

Ko tik nebūna.

Mūsų gyvenimas įprasta vaga. Toliau dirbau mokykloje, direktorė buvo pakeista. Mat susipyko su komsorge. Įsiliepsnojo didžiulė kova - mus kvietė į rajkomą, klausinėjo. Komsorgė šantažavo. Gyrėsi draugaujanti su sekretoriais. Jautėsi drąsiai. O mums davė suprasti, kad nekištume liežuvio kur nereikia. Mes taip ir darėm. Bijojom sakyti tiesą, visaip išsisukinėdavom. Bijojom ir direktorės keršto. Tačiau vis dėlto komsorgė nugalėjo. Direktorę atleido ir paskyrė mokytojų seminarijon, o mums atsiuntė naują - Marytę Nedzinskaitę, linksmą dzūkelę, mėgstančią paūžti. Idėjos jai mažai rūpėjo, labiau - vyrukai. Ji mėgo svečiuotis pas mokytojus. Ir mes visi paeiliui turėdavom ją kviestis. Na kaip ten buvo- taip, bet tai nebuvo piktas žmogus. Prie jos visi lengviau atsikvėpėm.

Gediminas toliau redagavo ir rašė eilėraščius. Jis mokėjo susikurti savo pasaulį, atskirą ir uždarą. Į kurį kitų beveik neįsileisdavo. Ir tie išoriniai įvykiai, atrodo, jo per daug neįaudino. Stengėsi daug skaityti. Vis stiprėjo noras, atsivežtas Sibiro, geriau pažinti, gilintis į Rytų poeziją. Pirkdavo knygas, Tada buvo nemaža Rytų poezijos vertimų į rusų kalbą. Taip isigijo Nizami, Navoji, Machtumkuli ir kitus veikalus, taip pat dideles gruzinų armėnų poezijos antologijas. Mėgstamos jo knygos buvo „Ferchad i Sirim“, „Leila ir Medžnunas“, Avetiko Isahjano, Tumanjano poezija. Sunku pasakyti, kiek darė įtakos jo poezijai, tai buvo didelis dvasios penas. Jau tada pastebėjau jo savitą, labai originalų požiūrį į poeziją ir apskritai į meną. Skaitydamas knygą, jis patsai savarankiškai tarsi analizuodavo, gilindavosi į eilėraščius. Įsižiūrėdamas pastebėdavo silpnesnius ir stipresnius Tada man rodydavo, aiškinau, kalbėdavo. Ir iš tikrųjų man atrodė, kad jis turi gerą skonį, pajautimą. Ne visi literatūros tyrinėtojai ir kritikai gali tuo pasigirti. Jis niekada nesivadovaudavo jokiomis recenzijomis. Pasitikėdavo tik savimi. Knygas skaitydavo labai lėta, gilindamasis.

Versti jis nemėgo. Sakėsi labai nemėgstąs paties rašymo proceso. O redaguoti, taisyti jau parašytą jam buvo priimtina.

Kiek pastebėjau, braukydavo jis labia daug. Sunku pasakyti, ar tai buvo jau tokie prasti vertimai, ar jis negalėdavo toleruoti vertėjo stiliaus, būtinai norėjo perdirbti savaip, ar pagaliau norėjo pasirodyti esąs stropus redaktorius. Iš tikrųjų jis buvo laikomas geru redaktoriumi. Su dideliu užsidegimu jis redagavo Makarenkos „Pedagoginę poemą“. Pati knyga jį labai žavėjo, tai buvo jam tiesiog atradimas. Pasakodavo man įvairius epizodus, nupiešdavo vaikų charakterius. Šitą knygą jis įdėjo daug nuoširdaus darbo. Tai buvo pati maloniausia jo redaguojama knyga. Tačiau ir su ja susijusi nelabai maloni istorija. Honorarą už ją gavo nemažą. Bet vėliau, po keleto metų, rengiant jos antrąjį leidimą, redaguoti atidavė kitam. Kadangi jo buvo tiek darbo įdėta, jis labai įsižeidė - juk kažkas nutarė pasinaudoti jo darbu. Gediminas ėjo į „autorines teises“, bandė kovoti, bet nieko neišėjo. Tai jau buvo ne teisių, bet etikos reikalas.

Ką gi. nustumiami tie, kurie neturi kuo apsiginti. Gal čia lėmė pažintis, gal dar kokie svertai. Gediminas jokiais nesąžiningais keliais nei mokėjo, nei norėjo eiti. O darbas liko toks, kaip jo suredaguota. Pataisų labai mažal. Lengva buvo tam antrajam. Gediminą labiausiai žeidė paniekinimas, visiškas nesiskaitymas.

Ir vėl vienas įvykis smarkiai pakreipė Gedimino gyvenimą. Jis rašė eilėraščius, kuriuose daugiausia gilinosi į emocijas. Bet vieną eilėrašį jis parašė visuomeniniais motyvais, tiesiai sakant - antitarybinį. Parašęs įkišo jį į buteliuką ir pakasė kažkur sode, kad lauktų geresnių laikų. Po kiek laiko norėjo patikrinti, bet toje vietoje neberado. Baisiai išsigando. Tik tada man pasisakė. Kadangi įtarėm vieną žmogų, kad jis mus seka, tai Gediminas padarė išvadą, kad niekas kitas, tik jis bus iškasęs. Raminau jį, sakiau, gal pats sumaišęs vietą, tiksliai nebepрисimena. Juk užkasus į žemę dažnai taip atsitinka. Apie tai esu girdėjęs ne vieną pasakojimą. Bet jis buvo kietai įsitikinęs. Manė, kad jau tas eilėraštis pakliuvo į saugumo rankas ir neilgtrukus ateis jo suimti.

Reikia bėgti, bet kur? Ir nutarė - į Rygą. Kitoj respublikoj gal niekas jo neieškos. Į Latviją tada bėgo daugelis iš Lietuvos, kurie čia nesijautė saugūs. Daugiausia bėgo valstiečiai, vadinamieji buožės, nuo kolektyvizacijos, nuo Sibiro. Jie paprastai apsigyvendavo Latvijos pakraščiuose, prie Lietuvos sienos, bet nemaža jų pasiekdavo ir pačią Rygą. Rygoje nuo senų laikų, XIX amžiaus, gyveno nemaža emigravusių lietuvių. Ten iki karo veikė ir lietuviška gimnazija. Tačiau Rygoje mes neturėjom jokie pažįstamo, pas kurį bent iš pradžių būtų galima apsistoti. Tik mano sesuo prisiminė, kad ten gyvena Valteris Subatniekas, jos klasės draugės brolis. Tačiau adreso ji neturėjo. Gediminas įsiminė tą pavardę ir tikėjosi jį susieškoti. Po ilgų dvejonų nutarėm, kad į Rygą važiuos jis vienas, o aš pasiliksiu dirbti. Gal ten nereikės ilgai būti, gal pasi--rodys, kad nieko pavojingo nėra. Aš savo širdy taip galvojau, bet nedrįsau Gedimino atkalbinėti. O jeigu?.. Jeigu tektų ilgesnį laiką ten gyventi - atvažiuosiu ir aš. Dabar abiem staiga likti be darbo ir be pastogės per daug neatsargu. Galima įsivaizduoti, kaip nelengva buvo taip apsispręsti. Išleisti vėl į nežinią - vieną, tarp svetimų - į didžiulį svetimą miestą. Kas jo tenai laukia?

Išvažiuom į Vilnių. Išlydėjau jį į nežinią. Buvo 1952-ieji metai. Sugrįžau. Taip nyku. Kaip man vienai čia seksis? Jeigu ieškos, jeigu domėsis - ką sakyti? Kaip elgtis? Sunkios sunkios mintys slėgė. Bet gyventi reikia. Išverti reikia..

Ilgai iš Gedimino jokios žinios negavau. Specialiai nerašė kad kas ne- sektų laiškų, nesužinotų, kur jis, Buvo taip neramu. Pagaliau parašė. Iš karto pradėjo dirbti statybose - ten priimdavo neregistruotus žmones. Dirbo sunkų fizinį darbą - nešiojo plytas, maišė cementą. Prisiminė Sibiro darbai. Apsigyveno vienoje lietuvių šeimoje. Labiausiai kankino ne tiek pats darbas, kiek aplinka. Iš visų pusių - darbininkų keiksmi, nuolatinis degtinės gėrimas. To jis negalėjo pakęsti. „Pasiekiau bent tiek, rašė, - kad mažoje brigadoje, kurioje dirbu, ir juokais, ir piktumu priverčiau mažiau keiktis. Ne visi ten blogi žmonės - bet jau koks tamsumas!.."-skundėsi laiške.

Kadangi turįs kur prisiglausti, tai galinti ir aš pažiūrėti Rygos. Lėčiau kuo greičiausiai. Pamačiau suvargusį, sulysusį.

- Bet man taip gera, jokios baimės čia neįaučiu. Niekas manęs nepažįsta, nesidomi. Tokių čia daug.

Jo šeimininkai buvo nuo Rokiškio atsikėlę valstiečiai - „buožės“. Vyras dirbo fabrike, žmona - namie. Turėjo tris berniukus. Jie lankė latvišką mokyklą. Tarpusavy daugiausia kalbėjo latviškai. Prisimenu, man buvo taip keista, tiesiog sukrėtė, kad tėvai gryniausie lietuviai, o vaikai kalba latviškai. Kokie mes vis dėlto silpni.

Gediminui Ryga patiko. Patiko pats miestas. Man irgi buvo įdomu. Tramvajai, senamiestis. Bet labai slėgė tokia sunki Gedimino butis. Todėl nesugebėjau matyti viso miesto grožio, jo didybės. Išvažiavau sunkia širdimi.

Statybose Gediminas dirbo apie keturis mėnesius, 1953-ųjų metų vasarą jis gavo darbo pionierių stovykloje akordeonistu. Ta stovykla, regis, buvo įsikūrusi Jūrmaloje. Tai vis dėlto darbas ne statybose. Grynas oras, gamta - savotiškas ir poilsis. Dirbo ten visą vasarą.

Pamažu jis susirado draugų, susipažino su lietuviais senbuviais, kurie kadaise mokėsi Rygos lietuvių gimnazijoje, dalyvavo lietuviškoje veikloje ir po to, kai viskas buvo užgniaužta, uždaryta gimnazija. Palaikydavo vieni su kitais ryšius. Atrodo, su tais žmonėmis ji supažindino Valteris Subatniekas, kurį jisai susirado ir susidraugavo. Valteris buvo kilęs iš Panevėžio, baigęs Panevėžio berniukų gimnaziją, taigi labai aplietuvėjęs, su Lietuva tebeapalaikantis glaudžius ryšius. Jo tėvai tuo laiku gyveno Kaune, brolis - Vilniuje, sesuo - Kanadoje, o jis pats štai atsidūrė Rygoje. Čia jis dirbo kultūros darbu. Buvo uosto jūrininkų kultūros klubo direktorius, paskui Mežaparko direktorius. Valteris buvo draugiškas, blaivaus proto vyras, suprantantis literatūrą, mėgstantis apie ją pakalbėti. Su Gediminu iškart surado bendrą kalbą.

Taigi Gediminui Rygoje patiko. Čia jis jautėsi laisvai, nieko nebijojo. Persikėlė į kitą butą (Bauskas iela, 25), perėjo į kitą darbą - į artelę „Rigas aditajs“ (Rygos mezgėjas) ir nutarė tapti darbininku - šaltkalviu tekintoju. Pritapo prie Rygos lietuvių, susidarė būrelis draugų. Susikūrė ir šio tokias gyvenimo sąlygas (joms jis niekada nebuvo reiklus) ir pradėjo mane kviešti. Čia jis tikėjosi įsikurti ilgam.

Ukmergėje man jau buvo nekas. Mokykloje viskas gerai, bet kai kas su sidomėjo jo dingimu. Pradėjo manęs klausinėti, šaukinėti, ir nežinau, kuo viskas būtų baigęsi. Tačiau kaip tik tuo metu mirė Stalinas, ir manim domėtis liovėsi.

Prisimenu tas nuotaikas, kokios buvo jo mirties ir laidotuvių dienomis. Mums jo mirtis buvo netikėta, kaip ir visai sovietų liaudžiai. Vyko pamokos. Daug kas verkė. Nuėjau į savo klasę. Mergaitės buvo apsiašarėjusios. Ne visos. Tylėjau, nieko nesakiau. Kaustė baimė. Niekas nežinojo, kas bus toliau, niekas negalėjo numatyti įvykių. Bet širdyje vis tiek buvo lengva. Galgi taip baisu nebus. Mokytojų kambaryje irgi tylėjom. Prisimenu, grįžo iš pamokos apsiašarėjusi istorijos mokytoja. „Negi ir tu verki?“ - paklausiau. O kaipgi?! Vis dėlto asmenybė!“ - atsakė. Dieve, dieve, kokie mes suluošinti, pamaniau. Ir kaip suluošinom tas mergaites, kurios verkė, kad tiro no nebėra. Kaip baisu.

Toliau įvykiai vijo vienas kitą. Mokiniai šaukiami į salę. Skaitomas Chruščiovo laiškas apie Stalino nusikaltimus. Darosi visai nejauku. Vis atrodė kažkas netikra. Tarsi jis galėtų prisikelti ir žiauriai nubausti. Visus, drįsusius net klausytis tų žodžių.

Bet baisiausia buvo Berijos pasmerkimas. Vėl mokiniai sušaukti. Mokytojas (regis, istorikas), kuris turėjo kalbėti pasmerkimo žodžius, lipo į sceną išbalęs kaip drobė. Juk Berija dar buvo gyvas. Ir nežinia, kas dar gali atsitikti, kaip viskas apsi-vers. Atrodė, jie tokie visagaliai.

Pamažu viskas nurimo, lyg ir laisviau pasidarė. Galima buvo ramiai miegoti - dabar jau tavęs neprikels, neareštuos nežinia už ką. . „Chruščiovas suteikė teisę į miegą“.- buvo juokaujama. Chruščiovo žygdarbis nuvainikuojant Staliną buvo iš tiesų didelis ir, man atrodo, neįvertintas kaip reikiant.

Mokykloje tada jaučiausi neblogai, niekas manęs nekludė, buvau aikoma gera mokytoja, net giriama. Baigusi eksternu Pedagoginį institutą, gavau diplomą su pagyrimu, mat universitete buvau išlaikiusi tik valstybinius egzaminus, o diplominio darbo parašyti nebespėjau. Po karo buvau pašalinta: užkliuvo socialinė kilmė. Atrodė, būtų geriau buvę, kad Gediminas grįžtų, bet jis norėjo likti Rygoje, todėl turėjau važiuoti aš.

Susitvarkiau buitinius reikalus, atsisveikinau su mokykla. Visiems sakiau, kad važiuoju į Vilnių. Buvo netgi truputį gaila, bet apskritai prie Ukmergės nepripratau, Prasadėjo vėl naujas gyvenimo etapas.

Štai ir Ryga. Stotyje pasitinka Gediminas ir tramvajumi važiuojame į naują butą Bauskės gatvėje. Ši gatvė už Dauguvos, ja eina kelias į Lietuvą. Taigi Lietuvos pusėje. Išlipam prie nemažo mūro namo ir nusileidžiam šiek tiek žemyn, į pusrūsį. Ten nedidelis senukų Reidžių dviejų kambarių butukas. Vieną kambarį ir nuomojo Gediminas. Pasisveikinau su šeimnininkais. Senasis Reidė - aukštas, pakumpęs, gana simpatišškai besišypsantis. Metų, matyt, jau nemažai, bet dar dirba. Sargauja. Šeimnininkė nedidukė, storulė ir ne tokia simpatiška. Tai seni rygiečiai, tikri proletarai. Žvelgiu į juos su dideliu įdomumu. Žinoma, ir jie į mane.

Kambarys neblogas, nevisiškai mažas. Langas sulig žeme, į kiemą. Na, gal bus ir nieko.

Vaikštinėjame po Rygą. Tai iš tikro gražus miestas, ypač jo centras ir senamiestis. Gediminas, gerai įsižiūrėjęs visas gatves, rodo man vieną už gražesnius namus, nuostabią architektūrą. Pereinam didžiulius parkus. Viskas atrodo galinčiau, plačiau, didingiau negu Vilniuje. Jauti - didmiestis. O judėjimas - didžiulis. Viskas labai įdomu. Bet neduoda ramybės mintis: kaip reikės gyventi? Ko man tvertis? Juk nepragyvensim iš vieno atlyginimo.

Gediminas norėjo būti darbininku. Įsivaizdavo, kad bus laisvos dvasios, nuo nieko nepriklausomas. Galės kurti, rašyti, ką norės ir kaip norės. Betgi matydavau, kaip jam sunku, koks pavargęs grįždavo, kartais nervingas. Buvo ten koks blogas viršininkas ar buhalteris, kuris jį skriausdavo. O apsiginti ne mokėjo. Bendrauti su tokiais žmonėmis jam buvo sunku. O aš pereiti į darbininkų luomą visai nenorėjau. Ką daryt?

1989.VI.14.

Šiandien paskelbta gedulo diena. Prisimenami 1941 metų birželio 14-osios ir visi kiti trėmimai, areštai, žodžiu, stalininis tautų genocidas. Dabar apie tai kalbama, rašoma, vyksta įvairiausi renginiai, mitingai, kuriami tremtinių klubai. Kas galėjo pagalvoti, kad ateis tokios dienos! Bet kas garantuos, kad nepasikartos anos? Taip neramu, tokia tampa. Kaip jaučiasi tie, kurie trėmė, vežė, skundė? Kadgi Gediminas būtų sulaukęs šių dienų!.. Jis jautėsi tremtiniu visą gyvenimą.

Bet grįžtu į Rygą. Norėčiau papasakoti apie tą žmonių būrelį, su kuriais Gediminas bendravo, paskui prie jų pritapau ir aš. Tai buvo lietuviai rygiečiai, beveik visi mokėsi lietuvių gimnazijoje. Su jais visada kartu būdavo Valteris Subatniekas ir toks pat „emigrantas“ kaip ir mes - Jonas Bartkus. Jį taip pat globojo Valteris.

Būrelio siela buvo Rudokų šeima. Jonas Rudokas, linótipininkas, ilgą laiką dirbęs „Cinios“ spaustuvėje. Jo tėvai kilę nuo Rokiškio ir dar caro laikais, genami skurdo, atsikraustė į Rygą. Čia dirbo fabrikuose darbininkais. Jonas su seserimi jau augo Rygoje. Čia mokėsi, gimnazijos, atrodo, nebaigė. Tačiau savo vidine inteligencija, šviesumu toli prašoko kitus. Jo ir išvaizda solidi. Gražus juodbruvis. vidutinio ūgio, santūrios laikysenos - niekas nepasakytų, kad tai darbininkas. Valteris juokais jį vadino Rygos lietuvių prezidentu. Nepaprastas būdavo jo veiklumas ir energija. Burdavo lietuvius, rengdavo ekskursijas į Lietuvą. Ir vėliau, kai jau gyvenom Vilniuje, vasarą kartą kitą, žiūrėk, Jonas skambina: atvažiuoja su ekskursija. Kaip ir daugumos mūsų veikėjų, Jono šeima buvo mišri. Jis vedė latvę Almą, turėjo du vaikus - Gunara ir Jovarą. Žmona buvo labai tyli, rami, išmoko lietuviškai ir labai gražiai priėjo prie lietuvių. Visur dalyvaudavo ir visur laikoma sava. Vaikai lietuviškai šiek tiek mokėjo, tačiau daugiau latviškos orientacijos. Vedė latves, ir anūkai jau lietuviškai nebemoka. Taip mylinčio Lietuvą, tokio šviesaus veikėjo palikuonys jau tapo latviai. Tai būdingas atvejis. Dažnai klausiu savęs - kodėl taip? Vileišiai, Pietariai, Baltarušaičiai, daugelis kitų, mylėjusių Lietuvą, jai dirbusių. nesugebėjo įkvėpti savo idealų. Net tais atvejais, kai svetimtautės žmonos nebuvo priešiškos vyrų veiklai. Gal buvo galvojama, kad auklėjimas - tai motinų reikalas?.. Ar jau toks lietuviškas charakteris – žvelgti į tolius ir nematyt, kas šalia tavęs. Tai labai liūdnas bruožas. Ar ne paradoksalu, kad tasai pats Jonas Rudokas šiuo metu, atsikūrus Rygos lietuvių draugijai, labai rūpinasi lietuviškų mokyklų steigimu, kuriose, deja, jo vaikaičiai nebesimokys.

Gyvenimas ėjo sava vaga. Prie Rygos pripratau, ji tapo sava. Pramokau ir latviškai. Gediminas puikiai mokėjo, o aš tik šiaip sau. Bet parduotuvėje. tramvajuje stengiausi kalbėti latviškai. Tik garsiname Rygos turguje, milžiniškose halėse, galėdavau lengvai susikalbėti lietuviškai. Sutikdavai daugybę atvažiavusių lietuvių, atvežusių parduoti lašinių, mėsos, sviesto. „Ryga be lietuvių. neišsimaitintų“, - kalbėdavo rygiečiai. O šiaurės lietuviams buvo pelninga čia važiuoti, kainos buvo aukštesnės negu Lietuvoje.

Pradėjau galvoti apie darbą. Ko gi man griebtis? Valteris patarė nueiti į universitetą. Ten dėstomas lietuvių kalbos kursas. Gal mane priims. Nuėjau, parodžiau baigimo diplomą. Lyg ir suabejojo, tačiau nepriėmė. Gal jiems atrodė keista, kodėl persikėliau į Rygą. Tada visi buvo pilni įtarumo.

O gyventi pasidarė tikrai sunku. Iš Gedimino atlyginimo beveik negalėjome pragyventi. O bizniauti, spekuliuoti, vogti - niekaip neišmokom. Gediminas jau gavo aukštesnę kategoriją. Taisydavo mezgimo mašinas. Buvo sugalvojęs patsai pirkti mezgimo mašiną, megzti ir taip uždarbiauti, bet nieko iš to neišėjo. Tada sugalvojom, kad man reikia lankyti siuvimo kursus. Būsiu siuvėja. Vis ne fabriko darbininkė. Kažkodėl labai bijojau eiti į fabriką. Maniau, kad ten nežmoniškai sunku. Niekaip nesupratau, kodėl Gediminas idealizuoja darbininkų klasę. Jis visada buvo pilnas fantazijų. Mokytoja

Perskaičiau skelbimą apie siuvimo kursus. Nuėjau. Priėmė. Mokytoja - pusamžė stambi latvė, kursančių - apie dvidešimt. Dėstė latvių kalba. Aš pasakiau, kad esu lietuvė ir nelabai moku latviškai. Gal būtų galima aiškinti lėčiau. Mokytoja sutiko. Paaiškinusi vis klausdavo: „Ar supratot?“ Įsiklausius terminus suprasti buvo visai lengva. Taigi mokslas sekėsi gana gerai.

Bet ir čia susidūriau su lietuvišku nepilnavertiškumo kompleksu. Po kiek laiko per praktiką prieina prie manęs jauna mergina ir tyliai sako lietuviškai: „Aš taip pat esu lietuvė!“ - „Tai ko gi slepiatės, ko nekalbat su manim lietuviškai?“ - užsipuoliau. „Tai kad kažkaip nepatogu“, - nuraudo ji. „Štai tau! Juk aš viešai pasisakiau, ir nieko neatsitiko. Kas patsai negerbia savo tautos, tai ir kiti negerbia.“ Gal per smarkiai ją „protinau“. Bet buvo taip pikta ir liūdna. Negi mes jau tokie beverčiai, kad gėdimės net latviams prisipažinti. Kuo gi mes blogesni? Pasirodo, ta mergaitė kartu su tėvais po karo buvo pabėgusi iš Lietuvos kaimo, - bijojo vežimų. Gyvenanti Latvijos pakrašty ir važinėjanti į Rygą. Nežinau, ar jai padėjo mano pamoka. Bet nuo to laiko tarpusavy kalbėjomės lietuviškai.

Kaipgi vykdavo Rygos lietuvių susibūrimas? Pagrindiniai dideli mūsų susitikimai būdavo dukart per metus: tai Joninės ir Naujųjų metų sutikimas.

Joninės dažniausiai būdavo rengiamos pas Rudokus. Vienas Jonines atsimeinu Jūrmaloje, kukliame Rudokų išsinuotame butelyje, kur jie praleisdavo visą vasarą. Joninės Jūrmaloje - tai kažkas nepaprasta. Jau nuo pat pietų iš Rygos traukė tūkstantinės žmonių minios. Vyrai pasipuošę ažuolų vainikais, rankose - gėlės. Visur degė deglai. Vėlai vakare ir naktį minios vaikščiojo pajūriu, visas pajūris skambėjo nuo „liguo“. Ajeriais mušdavo vieni kitiems per kojas. Vaikščiojom ir mes, dainavom švęsdami latvišką šventę. Buvo labai smagu. Paskui ilgam tą šventę uždraudė - kaip „nacionalizmo apraišką“. Dabar turbūt vėl leidžia.

Kitas didelis susibūrimas buvo Naujųjų metų sutikimas. Šventėme Rygoje, neprisimenu, pas kurį iš jų. Vaisės būdavo sudėtinės, tik iš mūsų nieko neimdavo, laikė „garbės svečiais“. Kaip ir visuose sutikimuose, buvo vaišinamasi ir daug šokama. Visi buvome dar gana jauni, visiems buvo gera, linksma pasiausti, užmiršti kasdienybę.

Jau antri metai Rygoje. Mūsų gyvenimas iš pagrindų pasikeitė. Esame jau trise - 1955 metų rugpjūčio 20 d. gimė dukrelė. Pakrikštijom Marija Danute (metrikuose - Danutė). Vardą rinkom pagal kunigaikščius. Gediminas sakė, kad kunigaikščio Gedimino buvo keturios dukros, viena iš jų - Danutė. Aldona jam nepatiko, nors tai pati ryškiausia Gedimino duktė. O dėl Danutės kažin ar jis neapsirikio, kažin ar iš tikrųjų buvo tokia duktė. Na, bet jeigu jau taip nusprendėm....

Mergytė gimė Vilniuje, buvo gana silpna, ir po dviejų savaitių sunkiai susirgo - atsidūrėme vaikų ligoninėje. Išbuvom apie mėnesį. Visą laiką vyko kova tarp gyvybės ir mirties. Labai aukšta temperatūra, ir gydytojai nenuspėjo, ar tai smegenų uždegimas, ar kraujo užkrėtimas. Gediminas grįžo į Rygą - reikėjo dirbti. Likau su kūdikiu viena. Gerai, kad toje pačioje ligoninėje dirbo sesuo. Gal daugiau dėl jos gydytojai taip stengėsi ir šiaip taip tą vaiką išgelbėjo. Dar pagyvenau pas seserį, kol mergytė sustiprėjo, ir abidvi atsidanginom Rygą.

Kadangi aš niekur nedirbau, tai nebuvo taip sunku vaiką auginti. Veždavausi ją visur kartu - ir į parduotuvę, ir į polikliniką. Mergytė rami, ne rėksnė - susitvarkydavau. Prie mūsų namo buvo nedidelis sodelis. Saulėtą dieną išsiveždavau į sodelį, ir abidvi būdavom. Prieidavo senyvos latvės arba sargienės mergaite Baiba, kuri labai mėgo patampyti vežimėlį. Danutė įdegė. Tamsus veidelis ir rudos akys darė ją panašią į čigoniukę ar šiaip kokią pietietę. Gediminas ją praminė Krišna. Tai reiškė - juodoji. Jis visada mėgo įdėti visokius vardus. Manęs taip pat niekada tikru vardu nevadino. Tai varnele, tai lapele, tai katele. Mat mano vardas jam nepatiko. Dukrytę jis mylėjo, bet kaip ir visi senoviški vyrai. Padėti auginti - jam ir j galvą neatėjo. Na, žinoma, jis dirbo, ir aš negalėjau jam reikšti jokių pretenzijų. Tik visas naktis keltis vienai kartais būdavo ir sunku. Bet kitaip aš ir neįsivaizdavau, kad galėtų būti. Tai ne dabartiniai vyrai, kurie ir vystyklus plauna, ir vysto, ir visokius darbus dirba. Tada tokių papročių nebuvo.

Kartais sekmadieniais, Danutei jau kiek paaugus, išvažiuodavom drauge į Jūrmalą. Tai būdavo malonios išvykos. Važiuodavom elektriniu traukinėliu, paskui kur nors miške nuošalioi vietoj įsikurdavom. Ir išbūdavom visą dieną.

Šeiminkai latviai į dukrytę nežiūrėjo priešišškai. Ją vadina Dainyte. Augo nebologai, bent man taip atrodė. Bet gydytojams atrodė kitaip Patikrinau kartą, ir poliklinikos gydytoja patarė kreiptis į žymų vaikų specialistą profesorių. Jai atrodė, kad vaikas turi rachito žymių. Na, aš ir nukeliavau. Profesorius pažiūrėjo, pažiūrėjo ir paklausė: „Ar daugiau vaikų turite?“ - „Ne, tik ją vieną“.—atsakiau. „Tai pasirinkite. Iš šito vaiko nieko gero nebus. Jos galva per didelė. Gali išsivystyti hidrocefalija.“ - „Kas tai yra?“ - paklausiau. „Galvoj atsiras vandens, jinau didės, vaikas visai negalės vaikščioti ir po keletą metų mirs.“ Baisiau išsigandau. Negali būti. Nejaugi toks baisus likimas laukia vargšės mergytės? Papasakojau viską namie. Nusiminėm abudu. Bet Gediminas nelabai patikėjo. Pasakiau diagnozę gydytojai. Jinai ramino: „Kartais ir garsenybės gali apsirikti. Aš jokių būdu taip nemanau. Didesnė galva yra nuo rachito. Jeigu gyvenat pusrūsyje, ten daugiau drėgmės, nenuostabu, kad ir rachitas išsivysto. Daugiau laikykit lauke, pajvairinkit maistą ir viskas susitvarkys“.

Grižau šiek tiek lengvesne širdimi. Bet vis tiek akmuo nuo širdies nenukrito. Kurio teisybė? Jeigu toji nelaiminga liga, tai išganymo nėra. Visa tai parodys tik laikas. Bet kaip sunku laukti?

Gediminas vis dirbo toje artelėje „Rigas aditajs“. Atlyginimas kiek padidėjo. Jiems leisdavo parsinešti trikotažo atraizų, iš kurių aš siūdavau apatinius baltinius. Taigi šiaip taip gyvenom.

Gediminas Rygą pamėgo, ten jautėsi gerai, turėjo draugų. Ir rengėsi čia gyventi ilgai. Tik aš vis nerimau. Mieli man buvo tie lietuviai, malonūs susitikimai, bet kažko trūko, ir gana. Trūko darbo, trūko Lietuvos. Negi taip visą laiką ir gyvensim? Rygos proletarai... Negalėjau nurimti. Be to, drėgnas pusrūsis kenkė vaiko sveikatai. Nors toji baisi prognozė nepasitvirtino, vis dėlto Danutės sveikata kėlė nerimą.

Gana monotonišką gyvenimą mums praskaidrindavo svečiai iš Lietuvos. Gediminą labai pamėgo toksai kunigas Gediminas Blynas. Tai buvo šviesus intelektualus žmogus. Su juo mus supažindino Vandutė Z. Jis nepatingėdavo atvažiuoti į Rygą, kad susitiktų ir pasikalbėtų su Gediminu. Iškalbėdavo ištisą naktį. Jis mums labai įdomiai aiškindavo teologijos tiesas. Daug išmanė ir apie literatūrą. Tik ji buvo apėmusi idėja sujungti marksizmą su krikščionybe. Socializmas jį žavėjo, tikėjo juo ir buvo labai patiklus mūsų valdžios žmonių atžvilgiu. Sugalvojo leisti katalikišką laikraštį. Ėjo į Centro komitetą, Aukščiausiąją Tarybą, ne kartą buvo pas Sniečkę, Paleckį ir kitus valdžios vyrus, įtikinėjo juos, kad krikščioniškoji pasaulėžiūra nė kiek neprieštarauja socializmui, kad tikintiesiems reikia laisvės ir jie su mielu noru padėtų kurti socializmą. Mes tomis jo idėjomis netikėjom, nes matėm realybę, o jis - tikrai idealybę, tik teoriškąjį socializmą. Aišku, iš tų jo žygių nieko neišėjo, visur durys būdavo uždaromos. Galiausiai susirgo psichine liga, ir dar labiau nustojo realybės jausmo. Viskas, kas dėjosi Lietuvoje, jam buvo gerai, viską jis pateisino. Rašė įvairiausias traktatus ir nešdavo Centro komitetan. Visi jau suprato jo dvasinę būseną ir nieko jam nebesakydavo. Vėliau, kai jau dirbau Vilniuje, pradėjo lankytis ir mūsų institute - ėmėsi rinkti tautosaką ir surinko daug literatūrinės medžiagos apie Strazdą Eidavo pas Korsaką, siūlėsi rašyti disertaciją apie Strazdą, kalbėjo, kad netikęs tautosakos sektoriaus vadovas Jonynas, siūlėsi jį keisti. Žodžiu, pridarė visokių kvailysčių.

Bet tragiškiausia buvo jo gyvenimo pabaiga. Jis turėjo seserį Amerikoje, ir toji jį išsikvietė. Turint galvoje jo psichinę būklę, negalima buvo jo išleisti, bet saugumas nutarė pasinaudoti juo. Jie buvo įsitikinę, kad nuvažiavęs girs tarybų valdžią ir tuo jiems pasitarnaus. Vis dėlto kunigas, žmonės jo klausys, ir tai bus naudinga tarybinei propagandai. Jie apskaičiavo labai gerai. Taip ir išėjo. Prieš išvažiuojant draugai perspėjo, prigrumeno, kad nesikištų į politiką, nekalbėtų viešai. Jis šventai prižadėjo.

Bet kur tau! Tik spėjo nuvažiuoti, laikė pamaldas Čikagoje, sakė pamokslą ir ėmė labai girti gyvenimą Lietuvoje. Po pamokslo parapijos salėje vyko pokalbis, ir kunigas Gediminas visai nusišnekėjo, sakydamas, kad valdžia gerai darė tremdama žmones iš Lietuvos, nes čia būtų vieni kitus išsišaudę. Kilo skandalas. Lietuvių

spauda jį puolė kiek galėjo, vadino kunigu komunistu, niekur nepriėmė jo kalbėti. Apskėlbė vos ne išdaviku.

Grižo labai nusiminęs. Buvo ir pas mus atėjęs, aiškino, kad jo nesupratę. kad jis ne tai norėjęs pasakyti. Na, žinoma, ir čia jo konfratrai nepaglostė. Pasipiktinimas buvo visuotinis. Niekas jam nebeatleido ir to, kad buvo ligonis. Tokios būklės jis nebeišlaikė. Susirgo širdimi, nervais, atsidūrė ligoninėje ir kiek pasirgęs mirė.

Kokia liūdna realybės auka! Kaip gaila buvo kunigo Gedimino Blyno, be laiko mirusio, sugniuždyto, lėtai lėtai sunaikinto žiaurios tikrovės.

Laukiausi antrojo kūdikio. Tokiomis sąlygomis, drėgname pusrūsyje - man atrodė baisu. Bet kitos išeities nebuvo. Tuo tarpu mano pablogėjusią sveikatą pastebėjo ir šeimnininkai. Senoji latvė be jokių ceremonijų pareiškė, kad ieškotumės kito buto. Dviejų vaikų jiems jau esą per daug. Nors teisiškai jie negalėjo mūsų išmesti, buvom juk priregistruoti, bet jeigu reikalauja išeiti, nepadoru neklausyti.

Galvojom su Gediminu, ką daryti. Mane traukė grįžti į Lietuvą, į Vilnių. Laikai gerėjo, jo šeima jau buvo paleista, ruošėsi grįžti iš Sibiro, tai ko gi mums toje Rygoje betupėti. Gediminas labai sunkiai sutiko su ta mintimi. Ryga jam atrodė ramiausias jo gyvenimo uostas, apie nieką kitą jis nenorėjo girdėti. Bet pamažu aš perkalbėjau. Čiagi nėra jokios ateities, jokios perspektyvos nei mums, nei vaikams. Jie augs, eis į latviškas mokyklas, nutautės, kaip ir daugelis. Pamažu ir jis suprato liūdną tiesą ir sutiko keltis į Vilnių. Ten gyveno mano sesuo, motina - bent pradžia buvo kur prisiglausti. Tiktai abiems iš karto išvažiuoti mums atrodė negalima. Kadangi į Rygą jisai važiavo pirmas, tai į Vilnių pasišoviau aš. Jis neturėjo mesti darbo. Jei gu man nepasiseks, galėsiu grįžti. Gal ir naują butą susirasim.

Na ką gi. Nešiodama naują gyvybę, iškeliavau į Tėvynę. Pasiėmiau kartu ir Danutę. Mama žadėjo ją prižiūrėti. Ir čia prasidėjo kryžiaus keliai. Pajutau visą tarybinės moters dalį - pažeminimą, paniekinimą. Moters tokioje padėtyje.

Pirmiausia ėjau į švietimo skyrių. Galvojau, gal gausiu kur mokytojauti. Buvo dar ankstyvas pavasaris, ir ateinančiam rudenii dar nebus sutvarkyti kadrai. Man atsakė, kad lituanisto vietos kol kas nėra, bet trūksta darbų mokytojų. Darbai - tai visokie pjaustymai iš medžio, iš geležies, iš skardos, kuriuos tada turėjo mokėti berniukai ir mergaitės. Žinoma, tokių darbų aš nemokėjau. Tada pasakė, kad Klaipėdoje vasarą rengiami kursai, ir švietimo skyrius galis mane pasiųsti. Ką bedarysi-sutikau. Vis už ko nors užsikabinsiu. Palikau mergytę mamai, o pati išvažiavau į Klaipėdą. Man buvo gerai, kad tenai gyveno mano gera draugė Zita Pundziutė. Ji buvo ištekėjusi, gyveno su šeima sename name turgaus aikštėje. Trys maži pereinami kambarėliai, kurių viename gyveno nuomininkė. Kituose - ji su vyru ir trim mažais vaikais. Ankšta, tačiau mane priėmė, netgi stengėsi kiek galėdama vaišinti, nors gyveno gana skurdžiai. Visi tada buvome skurdžiai, ir vieni kitus puikiai supratome.

Taigi aš gyvenau Klaipėdoje, Gediminas - Rygoje, mūsų mažytė dukrelė Vilniuje. Tai bent šeima. Kiekvieną dieną eidavau niūriomis Klaipėdos gatvėmis į amatų mokyklą, į kursus. Mokiausi kalti skardą, daryti skardines dėžutes, pjaustyti medį

žodžiu, grynai vyriškus darbus. Bet buvo ir daugiau tokių moterėlių kaip aš. Tada neskyrė moteriškų ir vyriškų darbų, Tarybinė moteris turėjo būti lygi su vyru. Lygios teisės - lygūs darbai. Stengiausi ir aš iš paskutiniųjų. O po širdimi jau plakė nauja gyvybė. Reikėjo kabintis į gyvenimą už visus. O kaip jie ten? Kaip Danutė, kuri dar nevaikščiojo. O mama sirguliavo. Ar pajėgs ją globoti? O kaip Gediminas ten vienas Rygoje? Sunkios mintys neduodavo užmigti. Ar pasiseks visiems susirinkti drauge?

Bet reikėjo išverti. Neprisimenu tuometinės Klaipėdos. Man rodosi, kad ji buvo labai negraži. Dar daug griuvėsių, o nauji pastatai tokie bjaurūs. Nelabai aš ją ir temačiau, nes iš tų kursų grįždavau labai nuvargus. Tik sekmadieniais su Zita ir vaikais eidavom prie jūros kiek atsigaivinti.

Buvo tūkstantis devyni šimtai penkiasdešimt šeštieji metai. Pagaliau baigiau tuos nelaimingus kursus. Grįžau į Vilnių. Atradau jau paaugusią mergytę. Ji dar nevaikščiojo, bet stovėjo lovytėje ir šoko. Apsidžiaugiau, kad tas laikas laimingai praėjo, vaikas nesusirgo ir mamai nebuvo per daug sunku. Pasirodo, buvo atvažiavęs iš Jakutijos Gedimino brolis Vytas. Jis atvažiavo savo atostogų sąskaita apsižiūrėti Vilniuje, apsigalvoti, kur galėtų įsitvirtinti. Apsistojo pas mūsų mamą. Tai buvo smagus, linksmas, jaunas vyrukas, nei išvaizda, nei charakteriu nepanašus Gediminą. Visiems mūsų namiškiams jis labai patiko. Visi stengėsi kiek galėdami jam padėti. Kiek pabuvęs vėl išvyko, pažadėjęs netrukus atvažiuoti visam laikui. Į Lietuvą tremtinių nelabai norėjo leisti, Vilniuje jų neregistravo. Bet jie visi veržėsi namo. Veržėsi ir Jakimavičiaus šeima.

O man prasidėjo tikri kryžiaus keliai. Reikėjo Vilniuje prisiregistruoti, gauti butą. Darbą jau galvojau turinti, nes buvau pasiūsta į 15-ą vidurinę mokyklą Žvėryne darbų mokytoja. Deja, ir čia su manimi buvo pasielgta kaip su beteise negre Pietų Amerikoje.

Buvo jau įpusėjęs rugpjūčio mėnuo. Nuėjau į mokyklą, prisistačiau direktorei, nunešiau švietimo skyriaus įsakymą. Ji nieko nesakė. Trumpai paaiškino, kiek turėsiu pamokų, ir viskas. Bet mano figūra jau buvo smarkiai pasikeitusi. Direktorė, būdama akyla moteris, iš karto tai pastebėjo, Vadinasi, netrukus išėsiu į dekretines atostogas, ir keletą mėnesių mokykla liks be mokytojos. Kaip moteris, kaip žmogus, ji turėjo suprasti ir atjausti mano padėtį. Tačiau pasielgė kitaip. Tuoju paskambino švietimo skyriui ir atsisakė manęs, motyvuodama mano padėtimi. O švietimo skyriuje kita moteris, nepaisydama įstatymo, kuris nėščios moters neleidžia atleisti iš darbo, tuoju mano paskyrimą panaikino ir parašė įsakymą atleisti. Taigi mokytoja pabuvau vos keletą dienų.

Išėjau paniekinta, pažeminta. Vien dėl to, kad brandinau naują gyvybę, mane varinėjo nuo durų prie durų, kaip kokią vargetą. Ar gali būti toks nežmoniškumas kultūringoje valstybėje? Man patarė duoti į teismą švietimo skyrių, kaip neteisėtai pasielgusį. Šiandieną gal taip ir padaryčiau, bet tada buvom taip įgąsdinti ir jokių būdu netikėjom, kad teismas gali padėti žmogui. Nesikreipiau. Bet kartais smūgis žmogui suteikia jėgų, užsispyrimo. Parašiau viską Gediminui ir pareiškiau, kad iš Vilniaus jau niekur nevažiuosiu. Dar mėginsiu laimę kitur. Gediminas pritarė.

Reikėjo įveikti dar du dalykus - prisiregistruoti Vilniuje ir gauti butą. Neturint darbo, tai buvo beveik neįmanoma. O dar mano padėtyje. Bet bandžiau.

1989.VI.28.

(Čla nutrūksta prisiminimų gija. Pranutė Aukštikalnytė-Jokimaitienė mirė 89. IX. 6, palaidota Vilniuje, šalia Gedimino Jokimaičio Karveliškių kapinėse.)

El. turinį parengė Kęstutis Jokimaitis, VILNIUS, 2022